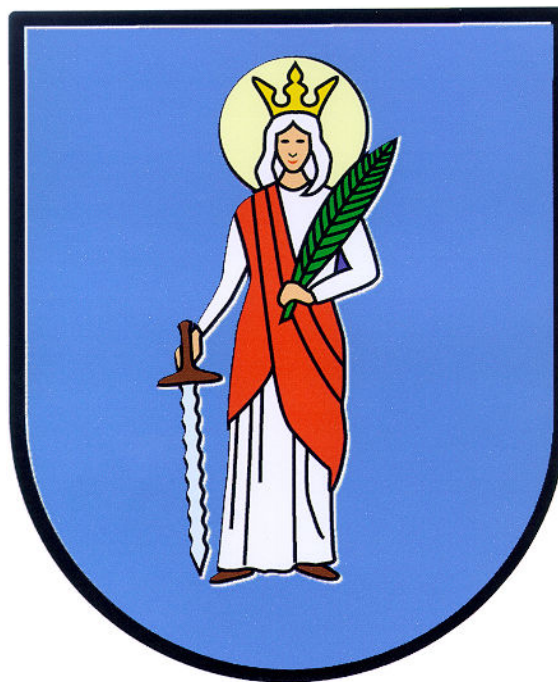

STRATEGIA ROZWOJU GMINY I MIASTA TYCZYN

**Rzeszów-Tyczyn
2000**

Spis treści

WSTĘP	4
UCHWAŁA RADY GMINY	7
STRUKTURA RADY MIEJSKIEJ W TYCZYNI	9
I. RAPORT O STANIE GMINY I MIASTA TYCZYN	10
1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA	10
<i>Położenie i podział administracyjny</i>	10
<i>Środowisko przyrodnicze i zasoby naturalne</i>	12
<i>Miejsce i funkcje gminy</i>	17
2. LUDNOŚĆ I ZAGADNIENIA SPOŁECZNE	20
<i>Dane demograficzne</i>	20
<i>Pracujący i bezrobotni</i>	25
3. WARUNKI SOCJALNO-BYTOWE.....	33
<i>Oświata</i>	33
<i>Mieszkalnictwo</i>	36
<i>Służba zdrowia</i>	38
<i>Opieka społeczna</i>	40
<i>Bezpieczeństwo</i>	41
4. GOSPODARKA.....	42
<i>Przemysł</i>	42
<i>Rolnictwo</i>	46
5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA.....	52
<i>Drogi i szlaki komunikacyjne</i>	52
<i>System komunikacyjny miasta Tyczyna</i>	55
<i>Telekomunikacja</i>	55
<i>Elektroenergetyka</i>	56
<i>Wodociągi</i>	56
<i>Gospodarka ściekowa</i>	56
<i>Gospodarka odpadami</i>	57
<i>System grzewczy</i>	57
<i>Gazownictwo</i>	58
6. KULTURA I TURYSTYKA	59
<i>Walory historyczne</i>	59
<i>Walory krajobrazowe</i>	59
<i>Baza turystyczna</i>	60
<i>Działalność kulturalna</i>	60
<i>Biblioteki</i>	62
<i>Prasa lokalna</i>	62
<i>Działalność sportowa</i>	62
<i>Związki gminne</i>	63
<i>Życie religijne</i>	64
7. ANALIZA SWOT	65

II. CZĘŚĆ PROGRAMUJĄCO-STRATEGICZNA	70
1. MISJA MIASTA I GMINY TYCZYN.....	70
2. OBSZARY, CELE STRATEGICZNE I ZADANIA REALIZACYJNE.....	71
3. ZARZĄDZANIE I MONITORING STRATEGII.....	86
4. ZWIĄZKI ZE STRATEGIAMI.....	89
<i>Strategia rozwoju powiatu rzeszowskiego</i>	90
<i>Strategia rozwoju województwa podkarpackiego</i>	91
<i>Narodowy plan rozwoju na lata 2000-2006</i>	92
5. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA STRATEGII.....	95
<i>Koszty realizacji strategii</i>	95
<i>Możliwości finansowania strategii</i>	97
<i>Budżet miasta i gminy</i>	97
<i>Programy pomocowe Unii Europejskiej</i>	98
SPIS TABEL.....	101
ZAŁĄCZNIK 1. LISTA ZABYTEKÓW.....	102
ZAŁĄCZNIK 2. WYKAZ LITERATURY.....	103

WSTĘP

„Strategia rozwoju gminy” jest u nas ciągle pojęciem nowym, nie zawsze poprawnie rozumianym, ale jednocześnie modnym, używanym często jako synonim nowoczesności, wyraz najwyższej racjonalności w procesach planistycznych i w realizacji przedsięwzięć rozwojowych. Dla naszych potrzeb można przyjąć prostą definicję, że strategia rozwoju gminy jest to sztuka (metoda) formułowania długookresowych celów, a także ich modyfikacji w zależności od zmian zachodzących w otoczeniu oraz wybór działań umożliwiających realizację przyjętych priorytetów. Strategia rozwoju powinna zatem bez wątplenia odpowiadać (co najmniej!) na pytanie: co musimy zrobić, aby funkcjonować i rozwijać się w przyszłości?

Prezentowany poniżej dokument, nazwany „Strategią rozwoju gminy i miasta Tyczyn”, udziela odpowiedzi na postawione wyżej fundamentalne pytanie.

Po co właściwie strategia, co z niej będziemy mieli?

Pojawia się często pytanie, jakie jest faktyczne znaczenie planowania strategicznego dla gminy? W zamierzeniu ma ono dotyczyć kilku podstawowych kwestii, takich jak:

- co trzeba zrobić?
- kiedy należy to zrobić?
- w jaki sposób?
- kto ma doprowadzić do realizacji celów i zadań?

Tak skonstruowane planowanie strategiczne redukuje niepewność funkcjonowania i rozwoju gminy oraz zwiększa jej zdolności adaptacyjne w zmieniającym się świecie.

Przygotowywanie strategii rozwoju należy do nowych form działalności samorządu terytorialnego – ich prowadzenie i rozwijanie jest niezbędne ze względu na głębokie zmiany systemowe, które nastąpiły w Polsce w ciągu ostatnich kilku lat, a mianowicie:

- wprowadzenie gospodarki rynkowej, w związku z czym na rozwój lokalny oddziałuje wiele sił, grup nacisku i interesów wymagających ukierunkowania i koordynacji. Koordynacja ta jest zapewniana różnymi instrumentami, a jednym z nich powinna być właśnie strategia rozwoju;
- reaktywowanie samorządu terytorialnego i przejęcie przezeń wielu kompetencji zarządczych, co pociąga za sobą odpowiedzialność za gminę;
- demokratyzacja samorządów – realna odpowiedzialność przed społecznością lokalną, wyborcami,
- wzrastająca podmiotowość aktorów życia gospodarczego i społecznego, wzrost znaczenia praw jednostki, a także oczekiwania społeczności lokalnych, które chcą uczestniczyć w podejmowaniu decyzji.

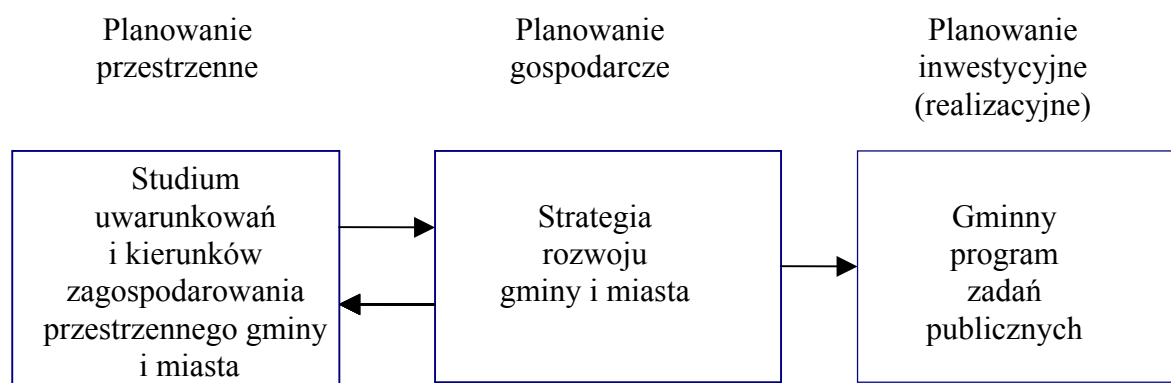
Strategia ma kluczowe znaczenie dla samorządu terytorialnego, pragnącego osiągnąć sukces. Należy jednak podkreślić, że nie wszędzie można i warto tworzyć strategię rozwoju. Wypracowują ją tylko ci, których na to stać tak pod względem intelektualnym, jak i organizacyjnym, ale przede wszystkim determinuje ją stan świadomości i aspiracji. Taką społecznością jest niewątpliwie społeczność gminy i miasta Tyczyn – aktywna, świadoma

swoich możliwości i ograniczeń, zdolna do wypracowania i wdrożenia strategii. Przedkładany dokument ma być, w zamierzeniu, tego dowodem.

Podstawową funkcją strategii jest – z jednej strony, dostarczanie informacji podmiotom gospodarczym, inwestorom i mieszkańcom o długookresowych uwarunkowaniach rozwoju i sposobach rozwiązywania problemów, jakie w związku z nimi powstaną, z drugiej strony – są to także deklaracje i zobowiązania władz do podjęcia określonych przedsięwzięć i działań. Strategia staje się więc podstawowym dokumentem długofalowej polityki, także lokalnej, a jej opracowanie jest wręcz niezbędne, gdyż tworzy dobrą platformę współdziałania wszystkich zainteresowanych podmiotów, głównych aktorów życia publicznego, tj. samorządu, administracji rządowej, instytucji pozarządowych, podmiotów gospodarczych, wreszcie – mieszkańców.

W jakich ramach formalnoprawnych opracowano strategię rozwoju gminy?

Formułowanie, jak i realizacja strategii odbywa się w konkretnej przestrzeni, która tworzy jej ramy funkcjonalne. Celem podejmowanych wysiłków powinno być łączenie założeń polityki gospodarczej i społecznej, zawartej w strategii, z polityką przestrzenną i inwestycyjną. W tak szeroko pojętym planowaniu strategicznym można wyróżnić trzy strefy i odpowiadające im dokumenty wynikowe, będące ich syntezą, zgodnie z poniższym schematem:

Najszerzej problematyką planowania strategicznego zajmują się przepisy ustawy z 7 lipca 1994 roku o zagospodarowaniu przestrzennym / Dz.U. nr 89, poz. 415 z późn. zm./, które nakładają obowiązek zapewnienia spójności polityki planowania przestrzennego (dotyczy to studium zagospodarowania przestrzennego województwa i studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy); polityka powinna więc opierać się na strategiach rozwoju.

Możliwe są trzy rodzaje relacji zachodzących pomiędzy strategią gminy a studium:

- podejście kompleksowe, zakładające integralność strategii i studium;
- studium zostaje oparte na poprzedzającej je strategii;
- prace nad studium i strategią przebiegają równolegle.

W każdym przypadku należy oczekiwać nieco odmiennych rezultatów, jednak najbardziej efektywne wydaje się podejście zintegrowane, łączące politykę gospodarczą i przestrzenną. Podejście takie umożliwi realizację spójnego, wzajemnie uzupełniającego się, a przede wszystkim – kompletnego systemu planowania strategicznego.

Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego gminy nawiązuje do przepisów ustawy z 1996 roku o samorządzie gminnym (terytorialnym) /Dz.U. nr 13, poz. 74 z późn. zm./. Ustawa ta stanowi, iż do zadań gminy należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, a art. 18 ustawy wśród kompetencji rady gminy wymienia „uchwalanie programów gospodarczych”.

Nie ulega wątpliwości, że sukces gminy (każdej!) zależy od skutecznego i efektywnego zarządzania. Jest ono zaś możliwe tylko wówczas, gdy gmina realizuje cele i zadania podporządkowane jasnej i, co niezwykle ważne, akceptowanej społecznie strategii rozwoju. To ostatnie zaś związane jest bezpośrednio z metodyką przyjętych prac nad strategią, którą z kolei przedstawiamy obszernie w następnym podrozdziale.

Należy jeszcze zwrócić uwagę, że posiadanie własnej strategii rozwoju ma znaczenie motywujące tak dla lokalnych społeczności, jak i władz gminnych, upodmiotowiając zarazem te grupy. Jest to sprawa bardzo istotna – przyjmuje się bowiem, że motywacja jest jednym z najważniejszych impulsów rozwojowych współczesnych społeczności, w coraz większym stopniu także wiejskich.

Jak wyglądały prace nad strategią?

Przedstawiona strategia wypracowana została w wyniku połączonych wysiłków lokalnych środowisk i instytucji odpowiedzialnych za gospodarczy i społeczny rozwój gminy i miasta Tyczyn. Strategia ta, formułując cele strategiczne i priorytety wzrostu, wskazuje kierunki koncentracji wysiłku zbiorowego wspólnoty mieszkańców i zmian, które powinny zostać przeprowadzone, aby uzyskać oczekiwane efekty. Ich liderem musi być Zarząd Gminy i Miasta.

Niniejszy dokument w części II, programująco-strategicznnej, opiera się na Planie Strategicznym, opracowanym w ramach projektu *Phare-FAPA* „Wsparcie regionalnej polityki rolnej w południowo-wschodniej Polsce”. Plan ten został wypracowany przez mieszkańców miasta i gminy, przy merytorycznej i technicznej pomocy ekspertów zgrupowanych w Konsorcjum: Katedra Ekonomii Akademii Rolniczej w Krakowie – Filia w Rzeszowie, RES Consulting S.C. Gdańsk, pod kierunkiem Regionalnego Ośrodka Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa „FAPA” w Rzeszowie.

Gmina Tyczyn jest częścią powiatu rzeszowskiego i województwa podkarpackiego, a także makroregionu południowo-wschodniej Polski. Strategia uwzględnia istniejące uwarunkowania powiatu i województwa oraz ich miejsce w terytorialnej organizacji państwa. Rozwój gminy jest bowiem w znacznym stopniu uzależniony od decyzji i środków finansowych skupionych na poziomie województwa oraz rozwiązań makroekonomicznych.

Autorzy strategii duży nacisk położyli na możliwości twórczego działania przedstawicieli społeczeństwa lokalnego, wykorzystanie ich wiedzy i doświadczeń.

Podstawowe prace analityczne i diagnostyczne, a także dotyczące konstrukcji dokumentu końcowego wykonała Rzeszowska Agencja Rozwoju Regionalnego SA, współpracująca ściśle z pracownikami Urzędu Gminy i Miasta.

Dodatkową pomocą służyły „Materiały do Strategii” – praca zbiorowa studentów Wyższej Szkoły Społeczno-Gospodarczej w Tyczynie, opracowana przez dr. A. Maliszewskiego.

Efekt prac, niniejszy dokument, zawiera grupową wiedzę i doświadczenia. Wspólna praca z przedstawicielami gminy oraz konsultacje w komisjach Rady Miejskiej, a także z Zarządem Gminy i Miasta miały na celu zwiększenie akceptacji społecznej i poczucia emocjonalnej więzi z określonymi tezami. Pozwala to przypuszczać, iż efektywność i oddziaływanie strategii będą długoterminowe.

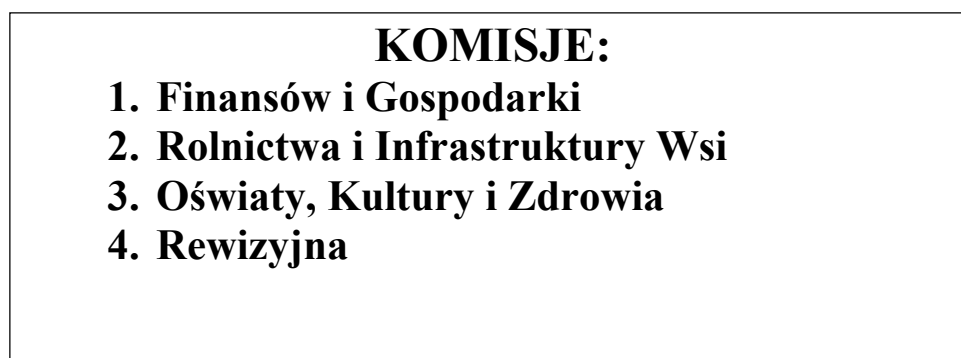
Przekonanie to stanowi podstawę opracowań zawartych w części drugiej niniejszego dokumentu, tzn. celów rozwojowych i zadań przewidzianych do zrealizowania w ciągu najbliższych kilkunastu lat. Część zadaniowa nie zawiera planów realizacyjnych oraz kosztów wewnętrznych i zewnętrznych wdrażania strategii. Działania te koncentrują się głównie na określonych przez mieszkańców gminy w ankiecie priorytetowych obszarach:

- *Infrastruktury technicznej*
- *Szkolnictwa*
- *Rolnictwa i obszarów wiejskich*
- *Działalności gospodarczej*
- *Kultury, sportu i turystyki*
- *Ekologii*
- *Mieszkalnictwa*
- *Zdrowia, życia i bezpieczeństwa.*

Powstanie powiatu rzeszowskiego i województwa podkarpackiego nie zmieniło warunków życia mieszkańców oraz priorytetów rozwojowych gminy. Zmienił się jedynie sposób pozyskiwania finansów. Strategia adresowana jest do przedstawicieli podmiotów gospodarczych, mieszkańców oraz inwestorów zainteresowanych gminą, a jej wartość może być rozpatrywana w skali gminy, powiatu, jak również w skali województwa, którego gmina i miasto Tyczyn są częścią składową.

*Opracowanie:
Biuro Analiz Ekonomiczno-Prawnych
RARR SA*

STRUKTURA RADY MIEJSKIEJ W TYCZYNIE

I. RAPORT O STANIE GMINY I MIASTA TYCZYN

1. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA

Położenie i podział administracyjny

Gmina Tyczyn leży w centralnej części województwa podkarpackiego. Jest gminą miejsko-wiejską, jedną z 14 gmin powiatu rzeszowskiego ziemskiego. Położona jest na południe od Rzeszowa. W jej skład wchodzi miasto Tyczyn oraz następujące wsie będące sołectwami: Biała, Borek Stary, Budziwój, Hermanowa, Kielnarowa i Matysówka. Od północy graniczy z Rzeszowem, w północno-wschodniej części z gminą Krasne (Matysówka), od wschodu z gminą Chmielnik i Hyżne, od południa i południowego-zachodu z gminą Błazowa i Lubenia, a od zachodu, poprzez Wisłok, z gminą Boguchwała.

Stolica gminy – Tyczyn – usytuowana jest na lewym brzegu Strugu, na wzniesieniu osiagającym 239 m n.p.m., otoczonym przez dwa potoki, opływające je od wschodu i zachodu, o nazwach Hermanówka i Młynówka. Miasto jest siedzibą władz gminnych od 1934 roku, kiedy to utworzono gminy zbiorowe. Usytuowane jest w centrum gminy, zajmuje obszar 9,65 km² i liczy niespełna 3 tys. mieszkańców.

Przez Tyczyn prowadzi stary szlak handlowy łączący Rzeszów z Przemyślem, przebiegający również przez Dynów, gdzie znajduje się rozgałęzienie na Brzozów i Sanok. Obecnie jest to droga wojewódzka. Tak w przeszłości, jak też obecnie droga ta pełni funkcję drugorzędną w stosunku do drogi Kraków – Rzeszów – Przemyśl. Kiedyś umożliwiała ona Tyczynowi kontakty z przełęczami karpackimi oraz kupcami ze Wschodu.

Gmina ma korzystne położenie ze względu na bezpośrednie sąsiedztwo Rzeszowa, nie tylko największego ośrodka miejskiego, ale także najważniejszego węzła komunikacyjnego i drogowo-kolejowego w południowo-wschodniej Polsce.

Naturalną granicę gminy od zachodu stanowi rzeka Wisłok, do której wpada jego prawy dopływ – Strug, główna rzeka przepływająca przez gminę.

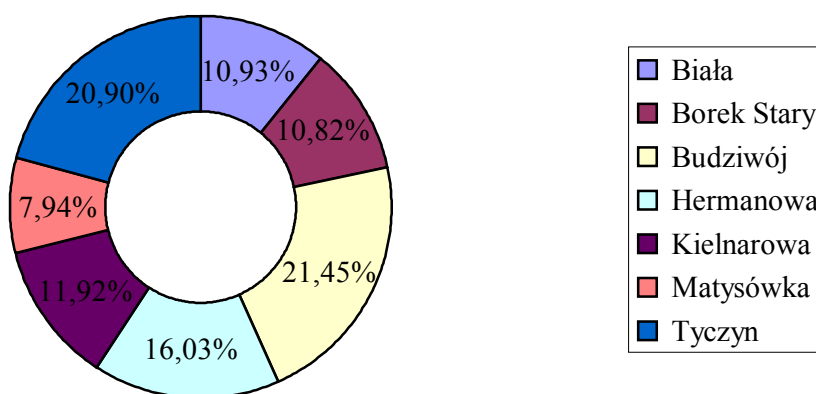
Gmina swym zasięgiem obejmuje 6 sołectw. W Tyczynie mieszka 21% ludności całej jednostki.

Tabela 1. Podział administracyjny gminy Tyczyn

Wyszczególnienie	Ludność stan z 31.12.1999 r.	Powierzchnia (ha)
Tyczyn - miasto	2961	967,1
sołectwa:		
Biała	1548	605,8
Borek Stary	1533	1486,9
Budziwój	3038	1727,1
Hermanowa	2271	1730,2
Kielnarowa	1689	1339,5
Matysówka	1125	529,9
Razem	14165	8386,5

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 2000

Wykres 1. Liczba ludności w poszczególnych sołectwach

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 2000

Środowisko przyrodnicze i zasoby naturalne

Położenie geograficzne

Miasto i gmina Tyczyn położone są w dorzeczu Wisłoka. Obszar miasta i gminy leży w okolicy 22° szerokości geograficznej północnej i 49° 50' długości geograficznej wschodniej. Wchodzi w skład dwóch podprowincji geograficznych: część północno-zachodnia – w obręb Północnego Podkarpacia, a pozostała część – w obręb Zewnętrznych Karpat Zachodnich. To położenie stanowi o zróżnicowaniu rzeźby i budowy geologicznej obszaru.

Część obszaru położoną na Pogórzu Rzeszowskim (część Kotliny Sandomierskiej w podprowincji Północne Podkarpacie) wzniesioną na wysokość od 210 do 260 m n.p.m. cechuje niewielkie zróżnicowanie rzeźby. Jest to wierzchowina łagodnie opadająca w kierunku północnym i zachodnim, poprzecinana dolinami dopływów Wisłoki, łączącymi

się z doliną tej rzeki. W dolinie Wisłoka widoczna jest fragmentarycznie terasa zalewowa, wzniesiona od 4 do 5 m nad średni stan wody w rzece oraz terasa nadzalewowa wzniesiona od 7 do 10 m. Część gminy na Pogórzu Dynowskim jest bardziej zróżnicowana morfologicznie. Na wysokościach od 230 do 460 m n.p.m. występują tutaj wzniesienia o różnych kierunkach przebiegu grzbietów, różnym stopniu nachylenia stoków, z licznymi dolinami cieków, dolinami bocznymi, nieckowatymi i wciosowymi, o różnych wielkościach. Znaczne powierzchnie stoków objęte są ruchami masowymi, to jest osuwiskami i złaziskami. Północna i północno-wschodnia część gminy położona jest w obrębie Zapadliska Przedkarpackiego, a południowa część należy do Karpat Zewnętrznych.

Surowce mineralne

Z budową geologiczną gminy związane jest występowanie surowców mineralnych. W dolinie Wisłoka występują żwiry i pospółki, w dużej mierze już wyeksploatowane lub pokryte glebami o bardzo wysokiej wartości bonitacyjnej. W rejonie Hermanowej (przysiółek Gradkowiec) występuje złoża gipsów, a w przysiółku Zalesie złoża wapieni litotamniawych, których zasoby nie są udokumentowane. Złoża łupków menilitowych występujące w rejonie Hermanowej zawierają liczne wkładki rogowców i cechują się podwyższoną zawartością potasu, uranu i torfu, co znacznie ogranicza ich przydatność.

Warunki hydrograficzne

Wody powierzchniowe

Miasto i gmina Tyczyn położone są w dorzeczu Wisłoka. Wody powierzchniowe na obszarze miasta i gminy Tyczyn to przede wszystkim wody dopływów Wisłoka, który na odcinku około 4,7 km jest rzeką graniczną północno-zachodniej części gminy z gminą Boguchwałą. Północna część gminy przylega do zbiornika retencyjnego na Wisłoku w Rzeszowie. Zbiornik w tym rejonie jest zamulony, zarastający, z trudno dostępnymi brzegami.

Największym ciekim wodnym przepływającym przez całą gminę jest Strug, płynący korytem wciętym w dno swojej doliny od 6 do 12 m i wpadający do Wisłoka już poza granicami gminy, w Rzeszowie. Swoją początek bierze w rejonie Borku Nowego, gdzie łączy dwie rzeczki: Ryjak i Tatyń. Strug niesie wody wielu swoich dopływów, w okolicy wsi Kielnarowa wpada rzeczka Chmielniczanka, a później Hermanówka. Dopływy te, podobnie jak potoki dopływające bezpośrednio do Wisłoka, mają zbliżone do siebie długości i duże spadki, a ich obszar zasilania ma niewielkie zdolności retencyjne. Źródła potoków znajdują się na obszarze Pogórza Dynowskiego, głównie w gminach: Błazowa, Hyżne i Chmielnik, a także w gminie Tyczyn. Okresy wezbrań Strugu związane są z roztopami wiosennymi (marzec – kwiecień) oraz z opadami w okresie od czerwca do sierpnia. Charakter zlewni tej rzeki i reżim hydrologiczny sprawiają, że w przypadku nagłych odwilży i roztopów lub gwałtownych opadów jej koryto nie mieści zwiększającej się szybko ilości wody, która zalewa wtedy dno doliny rzeki i ujściowych odcinków dolin potoków.

Stan czystości wód w Wisłoku i Strugu w ogólnej ocenie nie odpowiada normom. Brak jest odpowiednich badań określających stan czystości wód w dopływach. Jednak w związku z brakiem kanalizacji w większości obszaru dorzecza i zrzucaniem ścieków bytowych do przepływających cieków można oceniać, że jakość wód w tych ciekach pod względem czystości nie jest najlepsza.

Poza ciekami wodnymi woda powierzchniowa występuje w kilku niewielkich stawach, pełniących rolę małej retencji, położonych na zachód od parku w Tyczynie.

Gmina Tyczyn jest obszarem źródłiskowym dla wielu cieków stałych. Źródła cieków znajdują się w podszczytowych partiach wzniesień Pogórza Dynowskiego, mają zróżnicowaną wydajność od 0,2 do 1,0 m³ na godzinę. Jedno ze źródełek, w przysiółku Hermanowej – Przylasek, zostało ujęte jako czerpalne i stanowi cel zaopatrzenia w „dobrą wodę”, szczególnie dla mieszkańców Rzeszowa.

Zdjęcie 1. Kapliczka przy „cudownym źródełku” w Hermanowej

Wody podziemne

Na obszarze gminy można wyróżnić trzy obszary o odmiennych warunkach hydrogeologicznych:

- obszar doliny Wisłoka, Strugu oraz ich większych dopływów
- obszar związany z wierzchołową lessową Przedgórzem Rzeszowskim
- obszar obejmujący fragmenty Pogórza Dynowskiego

Poziom wód gruntowych obszaru dolin Wisłoka, Strugu i ich dopływów związany jest z czwartorzędowymi osadami piaszczysto-żwirowymi pochodzenia rzeczno-glacjalnego, pokrytymi madami. Warstwa wodonośna jest zasilana przez wody z rzek i infiltrujące wody poopadowe. Wydajność studni zlokalizowanych na tym obszarze wynosi od 3 do 30 m³/h. Fragment doliny Wisłoka w rejonie Budziwoja jest częścią zbiornika wód podziemnych pod nazwą Dolina Wisłoka.

Wody podziemne na obszarze gminy są wykorzystywane poprzez ujęcia i wodociągi na potrzeby bytowo-gospodarcze miasta i gminy, a także komercyjnie dla potrzeb konsumenckich w wytwórni wód mineralnych (Borek Stary). Wydajność studni nie jest dostateczna, co powoduje konieczność gromadzenia wody w zbiornikach wyrównawczych. Wokół niektórych ujęć wód podziemnych obowiązują zatwierdzone strefy ochrony bezpośredniej i pośredniej, w obrębie których obowiązują ograniczenia dotyczące zagospodarowania i użytkowania terenów. Poza tym, wody podziemne wykorzystywane są poprzez studnie kopane dochodzące zwykle do pierwszego napotkanego poziomu wodonośnego lub wód śródglinowych, a także poprzez ujęcia źródeł. Jakość wód w studniach wierconych, głębinowych i ujęć źródłanych odpowiada obowiązującym normom. Natomiast woda w studniach kopanych narażona jest na zanieczyszczenia ze względu na sąsiedztwo źródeł skażeń (gnojowników, nieszczelnych szamb).

Wody podziemne, w związku z ograniczonym zakresem oczyszczania ścieków w gminie, są narażone na zanieczyszczenia.

Warunki klimatyczne

Pod względem klimatycznym obszar miasta i gminy położony jest na pograniczu dwóch krain klimatycznych.

Kraina Równin i Kotlin Podgórskich, obejmująca zachodnią i północną część gminy, cechuje się przewagą wpływów kontynentalnych o większych rocznych amplitudach temperatury (upalne lata i mroźne zimy). Wiosny są tutaj krótkie, przechodzą niepostrzeżenie w długie lato. Zimy są długie i mroźne. Roczne sumy opadów są nieco niższe niż na wyżej położonych terenach.

Kraina Wyżyn Podkarpackich, w skład której wchodzi część gminy położona na Pogórzu Dynowskim, charakteryzuje się niewielkimi rocznymi amplitudami temperatury, roczne sumy opadów są dosyć wysokie, wiosny znacznie się opóźniają. Zimą, w głęboko wciętych dolinach tworzą się zastoiska chłodnego powietrza, występują często zjawiska inwersji.

Ogólnie, klimat obszaru gminy charakteryzują następujące parametry:

- średnia roczna temperatura: 7,5 – 8° C
- średnia temperatura stycznia: – 2,5 – 3,5° C
- średnia temperatura lipca: + 17,5 + 18,5° C
- ilość dni z przymrozkiem: około 110
- ilość dni pogodnych w ciągu roku: 35 – 40
- ilość dni pochmurnych w ciągu roku: 130 – 140
- długość zalegania pokrywy śnieżnej: około 60 dni
- opady roczne: około 700 mm (maksymalnie w lipcu, minimalnie w styczniu i lutym).

Ogólne cechy klimatu są modyfikowane lokalnymi warunkami, takimi jak: ukształtowanie powierzchni, cechy hydrograficzne, szata roślinna i sposób zagospodarowania terenów. W związku z tym wyróżnić można trzy typy klimatu:

- *klimat stref wierzchowinowych* obejmujący tereny najwyżej położone i odkryte, gdzie występuje szczególnie silne nawietrzanie, a warunki nasłonecznienia są przeciętne,
- *klimat strefy stoków* o bardzo zróżnicowanych warunkach w zależności od nachylenia i ekspozycji stoku, od czego zależy głównie suma możliwego promieniowania słonecznego, długość zalegania pokrywy śnieżnej, szronu, rosy, nasilenie wiatrów,
- *klimat strefy dolin rzecznych* z częstym występowaniem zjawisk inwersji, zaleganiem mgieł i zastoiskami zimnego powietrza.

Flora i fauna

Ponad 3/4 ogólnej powierzchni miasta i gminy obejmują użytki rolne poddawane przekształceniom związanym z produkcją rolniczą. Wśród nich około 4% stanowią łąki z różnymi mieszkankami traw. Naturalne lub podobne do naturalnych zbiorowiska roślinności są bardzo rzadkie.

Około 14% powierzchni obszaru jednostki stanowią lasy i grunty leśne, a większość z nich położona jest w południowo-wschodniej części gminy. Drzewostany lasów składają się głównie z jodły i buka (około 72% powierzchni) oraz sosny (około 18%) z niewielką domieszką brzozy, dębu, modrzewia i grabu. Naturalnymi zbiorowiskami leśnymi są dwa zespoły: grąd oraz buczyna karpacka. W dolinach rzek i potoków wykształciły się zbiorowiska łąkowe. Na niewielkich powierzchniach występują nasadzone lasy sosnowe, modrzewiowe i świerkowe.

Podstawowym typem siedliskowym lasów jest las wyżynny. Las górski to około 2% powierzchni leśnych, las jesionowy – około 3% i las łąkowy – 0,2%. Lasy występujące

w gminie są w dobrym stanie zdrowotnym i sanitarnym, żyzne siedliska lasu wyżynnego i górskiego cechuje duża odporność biologiczna. Poza lasami występuje wiele pojedynczych, wartościowych i dobrze utrzymanych drzew i grup drzew, takich jak dęby szypułkowe, lipy, wierzby, klony i jawory. Jedynym terenem zieleni urządzonej jest zieleń w obrębie Rynku w Tyczynie.

Fauna występująca w gminie związana jest z pograniczem stref geograficznych, geobotanicznych i zoograficznych. Mieszą się więc tutaj przedstawiciele przeważającej fauny pochodzenia zachodnioeuropejskiego pontyjskiego z fauną pochodzenia borealno-alpejskiego. Najliczniej występują kręgowce – przedstawiciele 223 gatunków (na 434 gatunki występujące w Polsce).

Przyrodnicze obszary chronione

Na obszarze miasta i gminy Tyczyn chronione są prawnie wszystkie lasy, stosownie do Zarządzenia Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa Nr 197 z dnia 01.08.1995 r. Podlegają one szczególnym rygorom dotyczącym gospodarki leśnej oraz ograniczeniom dotyczącym przeznaczania na cele nieleśne. Ich przeznaczenie na cele nieleśne może nastąpić tylko w wyjątkowych, uzasadnionych przypadkach, za zgodą właściwego organu administracji rządowej.

Wschodnia część obszaru gminy o powierzchni około 1100 ha położona jest w granicach Hyżniańsko-Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Nie powinny mieć tu miejsca uciążliwe dla środowiska inwestycje.

Stan środowiska naturalnego

Tereny gminy Tyczyn zalicza się do obszarów o wysokiej czystości ekologicznej. Swoistą równowagę ekologiczną obszaru stanowią: zdrowy podgórski, a jednak łagodny klimat, brak uciążliwego przemysłu, oddalenie od dużych ośrodków miejsko-przemysłowych, nieskażone gleby, źródła i strumyki oraz enklawy zadrzewień. Wiele do zyczenia pozostawia jakość większych rzek – Hermanówki i Strugu, na których stan czystości wpływają ścieki bytowe, środki ochrony roślin zmywane z pól oraz resztki nawożenia, powodujące niekorzystny stan zanieczyszczenia biologicznego oraz obecność azotu azotynowego.

Zanieczyszczenie atmosfery powodują emisje zanieczyszczeń z palenisk indywidualnych, kotłowni zakładowych oraz środków transportu. Badania powietrza wykazują niewielki stopień stężenia dwutlenku siarki, pyłów i śladowe ilości metali ciężkich.

Głównym zagrożeniem dla powierzchni ziemi są odpady z gospodarstw domowych gromadzone na dzikich wysypiskach śmieci.

Miejsce i funkcje gminy

Gmina Tyczyn jest jedną z 14 gmin powiatu rzeszowskiego ziemskiego. Zajmuje obszar 8386,5 ha, co stanowi 6,8% powierzchni ogólnej powiatu. Zamieszkuje w niej ponad 8% ludności powiatu. Dla porównania przyjęto dane z końca 1998 roku (ostatnie publikowane dane statystyczne dla całego powiatu).

Tabela 2. Gmina i miasto Tyczyn - podstawowe dane statystyczne (stan z 31.12.1998)

Wyszczególnienie	Powierzchnia ogółem w km ²	Ludność ogółem	Kobiety na 100 mężczyzn	Gęstość zaludnienia
Tyczyn - miasto	10	2895	105,5	299
Tyczyn - sołectwa	73	10 896	103,0	150
Tyczyn gmina ogółem	83	13 791	104	166
Powiat rzeszowski	1219	166 076	102,9	136
Udział %	6,8	8,3	-	-
Woj. podkarpackie	17 926	2 122 164	103,8	118

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów 1999

Średnia gęstość zaludnienia na km² wynosi dla miasta 299 osób, a dla gminy 150 osób. Stawia to gminę na czwartym miejscu w powiecie rzeszowskim ziemskim. Wyprzedzają ją tylko trzy gminy, podobnie jak Tyczyn położone w bezpośrednim sąsiedztwie Rzeszowa: Krasne (242 osoby/km²), Boguchwała (208 osób/km²) oraz Trzebownisko (194 osoby/km²). Wśród miast powiatu większą gęstość zaludnienia mają Głogów Małopolski, Błażowa i Sokołów Małopolski.

Tabela 3. Podstawowe dane o gminie na tle powiatu rzeszowskiego ziemskiego (stan 31.12.1998)

Wyszczególnienie	Powierzchnia ogółem w km ²	Ludność			
		ogółem	mężczyźni	kobiety	na 1 km ²
Błażowa miasto	4	2107	1012	1095	498
Błażowa sołectwa	108	8924	4385	4539	82
Boguchwała	96	19976	9759	10217	208
Chmielnik	53	6221	3126	3095	118
Dynów miasto	24	6063	2946	3117	248
Dynów sołectwa	119	7420	3705	3715	62
Głogów Młp. miasto	14	4637	2283	2354	338
Głogów Młp. sołectwa	132	12163	5992	6171	92
Hyżne	51	6727	3342	3385	132
Kamień	73	6772	3470	3302	93
Krasne	54	12964	6356	6608	242
Lubenia	55	6495	3226	3269	119
Sokołów Młp. miasto	16	3921	1876	2045	252
Sokołów Młp. sołectwa	118	12491	6244	6247	105
Świlcza	128	17835	8802	9033	139
Trzebownisko	91	17569	8563	9006	194
Tyczyn miasto	10	2895	1409	1486	299
Tyczyn sołectwa	73	10896	5367	5529	150
Razem powiat	1219	166 076	81 863	84 213	136
Woj. podkarpackie	17 926	2 122 164	1 041 189	1 080 975	118

Źródło: US Rzeszów 1999

Zdjęcie 2. Budynek Urzędu Gminy i Miasta w Tyczynie

Gmina ma charakter rolniczo-przemysłowy. Wiodącą funkcją gminy jest rolnictwo, produkcja żywności oraz obsługa ludności i związane z tym osadnictwo. Występują tu korzystne warunki glebowe i klimatyczne do produkcji rolnej, sprzyjające uprawie wszystkich roślin rolniczych. Większość istniejących gospodarstw prowadzi produkcję na własne potrzeby, z przewagą zbóż i hodowli trzody chlewnej. Tereny gminy posiadają również wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe.

Gmina jest zlokalizowana na szlaku handlowym Północ-Południe oraz w pobliżu szlaku Wschód-Zachód (droga międzynarodowa E-40). Odległość dzieląca Tyczyn od granicy z Ukrainą wynosi około 100 km – przejście graniczne w Medyce, natomiast od granicy ze Słowacją około 80 km – przejście w Barwinku. Najbliższe lotnisko znajduje się w Jasionce k. Rzeszowa, w odległości około 20 km.

Właściwie rozwinięta sieć dróg gminnych i powiatowych oraz sieć linii autobusowych umożliwia dobrą komunikację z Rzeszowem, stolicą województwa podkarpackiego, z którym miasto i gmina posiada bezpośrednie związki funkcjonalne.

Gmina i miasto Tyczyn na tle powiatu rzeszowskiego ziemskiego

Źródło: Opracowanie własne

2. LUDNOŚĆ I ZAGADNIENIA SPOŁECZNE

Dane demograficzne

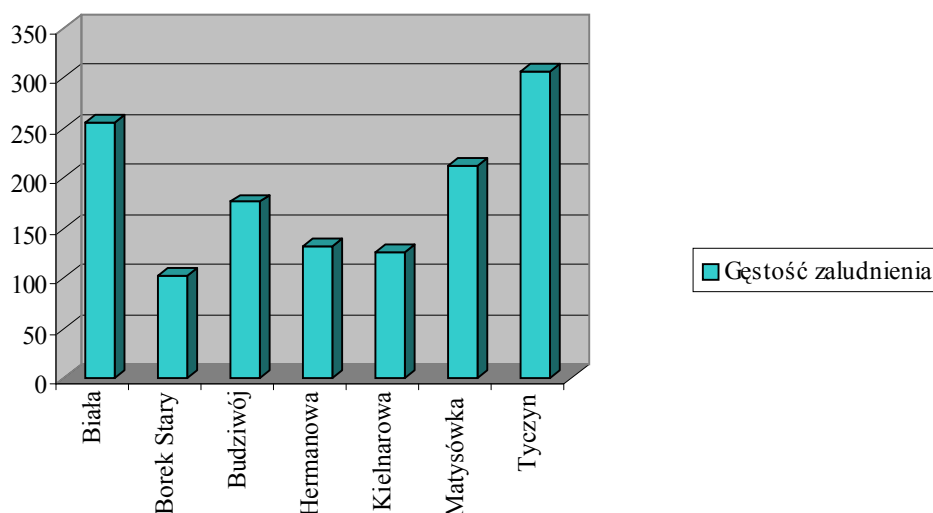
Głównym czynnikiem powodującym kształtowanie procesów rozwojowych gminy są jej mieszkańcy. Pod względem zaludnienia Tyczyn należy do jednostek o dużej liczbie mieszkańców. Na terenie 83 km² zamieszkuje obecnie ponad 14 tysięcy osób (dane z końca 1999 roku), około 21% ludności mieszka w mieście Tyczynie. Najwięcej mieszkańców liczy Budziwój. Występują znaczne różnice w gęstości zaludnienia. Dla miasta wynosi ona ponad 300 osób/km², średnia dla gminy 150 osób/km². Najgęściej zaludnioną wsią jest Biała i Matysówka, najmniej mieszkańców na 1 km² przypada w Borku Starym i Kielnarowej.

Tabela 4. Średnia gęstość zaludnienia dla poszczególnych miejscowości gminy

Wyszczególnienie	Liczba ludności stan z 31.12.1999	Liczba osób na 1 km ² powierzchni ogółem
Biała	1548	255,5
Borek Stary	1533	103,1
Budziwój	3038	175,9
Hermanowa	2271	131,3
Kielnarowa	1689	126,1
Matysówka	1125	212,3
Tyczyn	2961	306,2
Razem	14165	168,9

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 2000

Wykres 2. Średnia gęstość zaludnienia w miejscowościach gminy

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 2000

Liczba ludności miasta i gminy na przestrzeni ostatnich lat sukcesywnie wzrasta. Na tendencję wzrostową wpływ ma zarówno ruch naturalny, jak i migracje ludności. Największy wzrost ludności w ostatnich latach wystąpił w Tyczynie i Budziwoju. Te dwie jednostki mają

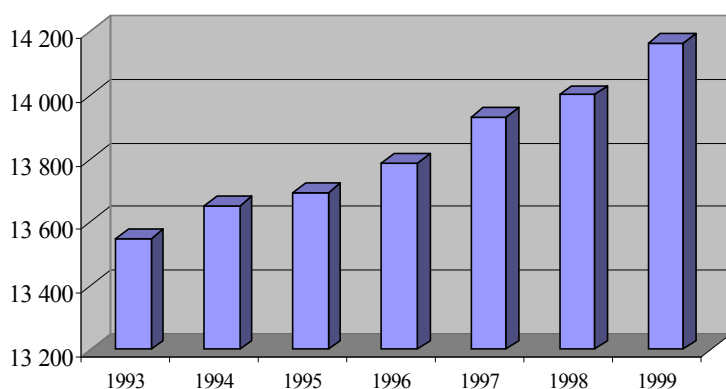
największy udział liczby mieszkańców, tu również nastąpił największy przyrost mieszkańców w ostatnich latach.

Tabela 5. Liczba mieszkańców gminy na przestrzeni 1993-1999

Lata	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Razem	13 549	13 652	13 694	13 789	13 932	14 004	14 165

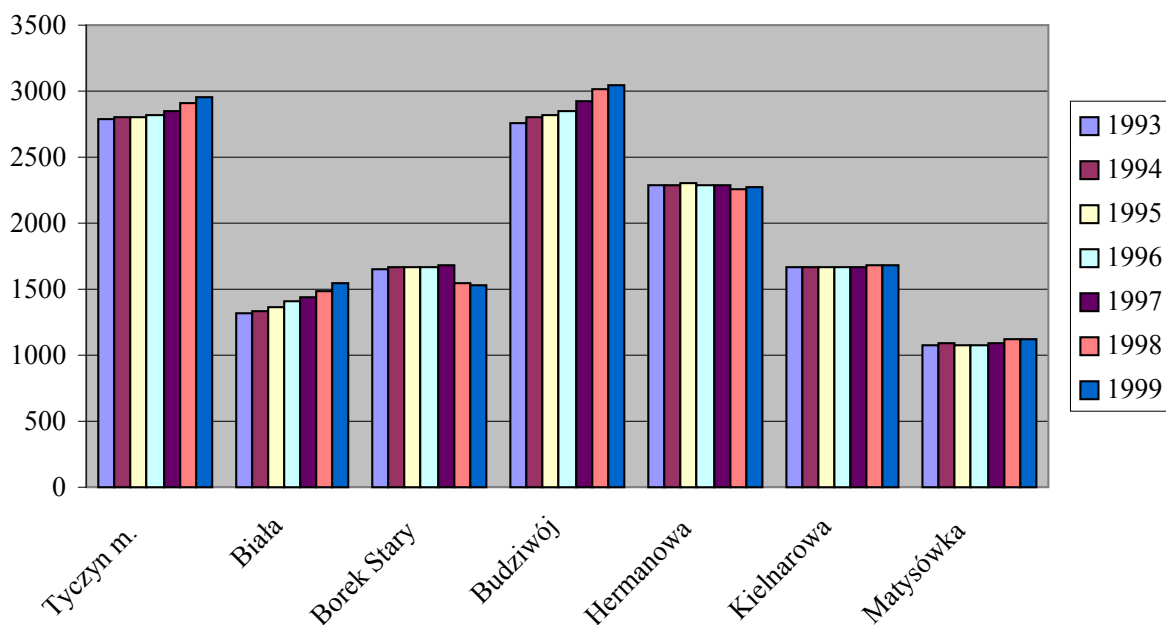
Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Wykres 3. Liczba mieszkańców gminy na przestrzeni ostatnich lat

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Wykres 4. Liczba ludności w poszczególnych sołectwach na przestrzeni ostatnich lat

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Korzystnie przedstawia się struktura wiekowa mieszkańców gminy. Dzieci i młodzież to około 27% populacji. 57% to ludność w wieku produkcyjnym. Przewagę ilościową mają tu mężczyźni. Wśród około 16% ludności w wieku poprodukcyjnym kobiet jest prawie dwukrotnie więcej. W populacji całej jednostki notuje się również przewagę ilościową kobiet. Na 100 mężczyzn przypada odpowiednio 105 kobiet w mieście i 103 w sołectwach. Struktura wiekowa w znacznej mierze determinuje przyrost naturalny.

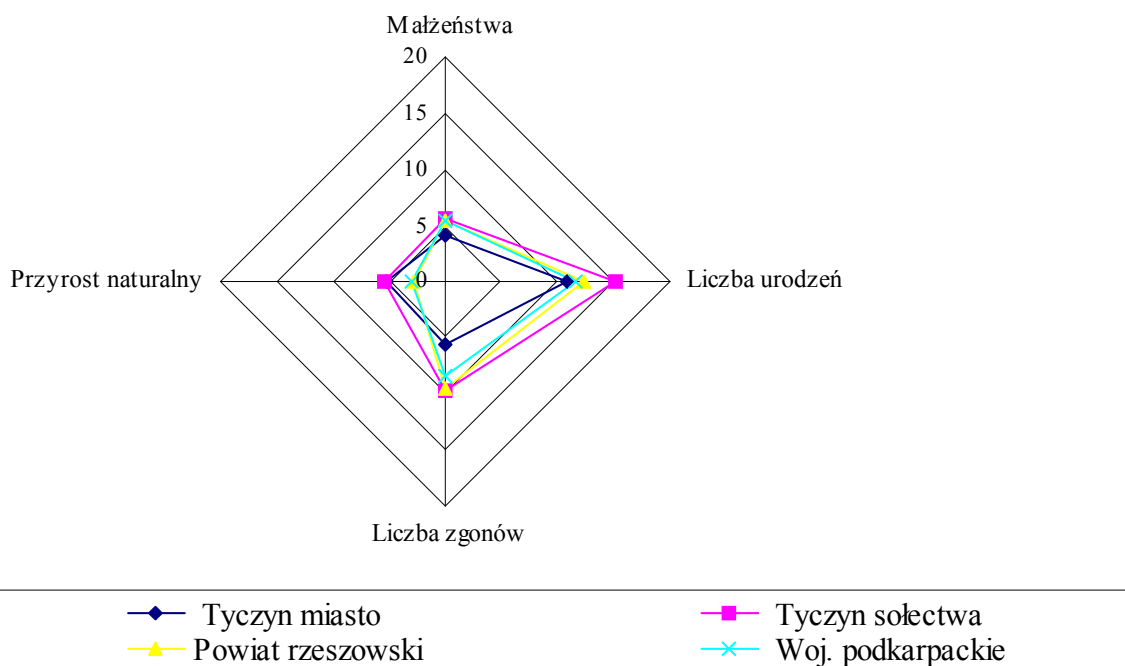
Ruch naturalny ludności w gminie przedstawiono porównawczo z innymi gminami powiatu rzeszowskiego oraz dynamicznie w latach 1994 – 1999, w rozbiciu na poszczególne sołectwa.

Tabela 6. Ruch naturalny ludności w 1998 roku na tle innych gmin powiatu rzeszowskiego (wskaźniki na 1000 mieszkańców)

Gmina /miasto	Małżeństwa	Liczba urodzeń	Liczba zgonów	Przyrost naturalny
Błazowa miasto	2,9	7,6	8,1	-0,5
Błazowa sołectwa	5,1	13,1	13,0	0,1
Boguchwała	4,6	12,3	9,0	3,2
Chmielnik	6,6	12,4	9,6	2,7
Dynów miasto	5,5	8,5	10,9	-2,4
Dynów sołectwa	6,0	14,6	11,5	3,1
Głogów Młp. miasto	3,7	9,6	3,1	6,5
Głogów Młp. sołectwa	5,6	12,1	9,3	2,8
Hyżne	8,4	13,0	9,9	3,1
Kamień	4,8	16,9	10,2	6,7
Krasne	5,7	10,7	9,8	0,9
Lubenia	6,9	10,9	11,1	-0,2
Sokołów Młp. miasto	2,5	10,3	6,6	3,8
Sokołów Młp. sołectwa	5,3	14,5	10,6	3,9
Świlcza	5,2	11,6	10,8	0,7
Trzebownisko	6,2	12,3	7,4	5,0
Tyczyn miasto	4,2	10,9	5,6	5,3
Tyczyn sołectwa	5,7	15,1	9,7	5,4
Razem powiat	5,5	12,4	9,6	2,8
Woj. podkarpackie	5,4	11,6	8,5	3,0

Źródło: US Rzeszów 1999

Wykres 5. Wybrane wskaźniki na tle powiatu i województwa

Źródło: US Rzeszów 1999

W porównaniu z latami ubiegłymi ruch naturalny, mimo że wykazuje tendencję spadkową, obserwowaną również w skali całego kraju, obecnie jest jednym z najwyższych w powiecie i województwie. Wskaźnik za 1998 rok na 1000 mieszkańców wynosił w mieście 5,4, a w gminie 5,3 i był wyższy od średniego przyrostu w województwie wynoszącego (3,0) oraz od średniego przyrostu liczonego dla powiatu (2,8).

Tabela 7. Ruch naturalny ludności miasta i gminy w latach 1996-1999

Miejscowości gminy	1996			1997			1998			1999		
	U	Z	PN	U	Z	PN	U	Z	PN	U	Z	PN
Tyczyn	38	29	9	32	28	4	36	19	17	25	27	-2
Biała	19	10	9	12	10	2	11	18	-7	15	9	6
Borek Stary	16	18	-2	18	18	0	21	17	4	21	16	5
Budziwój	42	36	6	39	20	19	56	19	37	37	28	9
Hermanowa	30	29	1	32	20	8	27	26	1	30	20	10
Kielnarowa	23	24	-1	12	15	-3	26	13	13	24	22	2
Matysówka	12	12	0	13	14	-1	19	7	12	12	9	3
Razem	180	158	22	158	125	29	196	119	77	164	131	33

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn (U - urodzenia, Z - zgony, PN - przyrost naturalny)

Duży wpływ na zmiany demograficzne, oprócz ruchu naturalnego, mają również migracje ludności. Tu od lat notuje się tendencje dodatnie, obecnie najwyższe w województwie.

Tabela 8. Migracje ludności powiatu rzeszowskiego w 1998 roku

Gmina/ miasto	Napływ	Odływ	Saldo migracji	
			ogółem	na 1000 ludności
Błażowa miasto	42	41	1	0,5
Błażowa sołectwa	89	103	-14	-1,6
Boguchwała	214	186	28	1,4
Chmielnik	70	71	-1	-0,2
Dynów miasto	81	72	9	1,5
Dynów sołectwa	62	129	-67	-8,8
Głogów Młp. miasto	79	48	31	6,8
Głogów Młp. sołectwa	212	141	71	5,9
Hyżne	75	82	-7	-1,1
Kamień	82	110	-28	-4,1
Krasne	221	120	101	7,9
Lubenia	63	66	-3	-0,5
Sokołów Młp. miasto	55	56	-1	-0,3
Sokołów Młp. sołectwa	140	149	-9	-0,7
Świlcza	174	138	36	2,0
Trzebownisko	259	99	160	9,2
Tyczyn miasto	78	37	41	14,5
Tyczyn sołectwa	214	128	86	8,0
Razem powiat	2210	1776	434	2,6
Woj. podkarpackie	22 201	23 633	-1432	-0,7

Źródło: US Rzeszów 1999

Więcej osób przybywa do gminy z miast, szczególnie z Rzeszowa, zaś w mniejszym stopniu z niej odpływa. W roku wcześniejszym (1997 r.) saldo migracji było również dodatnie i wynosiło 20 osób dla miasta i 77 dla gminy (w roku 1996 odpowiednio 20 i 48 osób). Zjawisko migracji, zarówno z miast jak i innych wsi, dające się zaobserwować już od kilku lat, jest bardzo korzystne, szczególnie w przypadku gdy do gminy i miasta napływają ludzie młodzi. Korzystnie rzutuje to na strukturę ludności, pojawiają się jednak nowe problemy związane z zapewnieniem nowym mieszkańcom dobrych warunków życia.

Tabela 9. Zameldowania i wymeldowania ludności w gminie w latach 1996-1999

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999
Zameldowania	177	203	246	227
z zagranicy	3	1	7	1
Wymeldowania	126	113	141	105
Saldo	51	90	105	122

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Pracujący i bezrobotni

Przeważająca część ludności czynnej zawodowo znajduje zatrudnienie w firmach na terenie gminy oraz w pobliskim Rzeszowie, do którego dojazd nie stanowi większego problemu. Coraz chętniej podejmowana jest praca w miejscu zamieszkania lub w sąsiedztwie. Łączy się to z faktem obniżenia kosztów dojazdu do pracy lub ich wyeliminowania.

Tabela 10. Pracujący* w gospodarce narodowej według sekcji EKD w 1998 roku

Gmina/ miasto	Ogółem	W tym			
		przemysł ^a	budownictwo	edukacja	ochrona zdrowia i opieka społ.
Błażowa miasto	478	115	12	65	84
Błażowa sołectwa	214	9	-	116	25
Boguchwała	2508	1291	100	292	75
Chmielnik	444	83	-	96	40
Dynów miasto	1377	586	121	186	105
Dynów sołectwa	498	138	14	121	15
Głogów Młp. miasto	776	212	45	78	85
Głogów Młp. sołectwa	1542	716	426	205	18
Hyżne	321	55	-	112	40
Kamień	467	131	-	100	38
Krasne	1221	338	53	224	25
Lubenia	261	36	-	86	27
Sokołów Młp. miasto	795	376	4	83	46
Sokołów Młp. sołectwa	780	125	28	177	338
Świlcza	1576	439	59	358	124
Trzebownisko	2057	677	280	332	133
Tyczyn miasto	670	280	-	117	57
Tyczyn sołectwa	910	146	119	136	47
Razem powiat	16 895	5753	1261	2884	1322
Woj. podkarpackie	444 778	168 864	30 973	48 447	50 876

Źródło: US Rzeszów 1999

* Dane nie obejmują jednostek o liczbie pracujących do 5 osób oraz indywidualnych gospodarstw rolnych

^{a)} obejmują sekcje „Górnictwo i kopalnictwo”, „Działalność produkcyjna” oraz „Zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę”

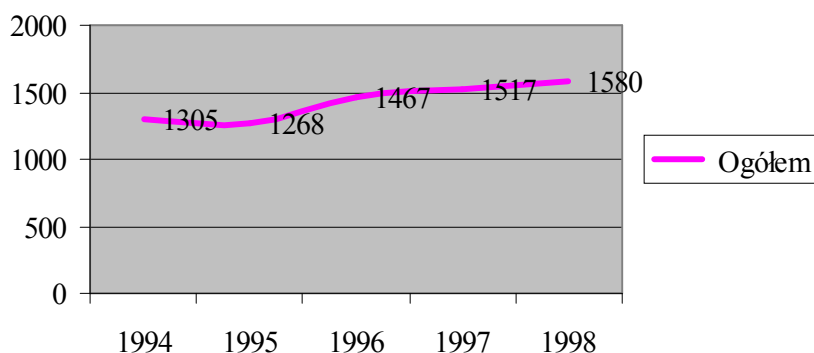
Przedstawione dane nie prezentują dokładnie stanu faktycznego, ponieważ nie uwzględniają właścicieli i współwłaścicieli podmiotów gospodarczych funkcjonujących na terenie gminy, w których często znajdują zatrudnienie współmałżonkowie i członkowie rodzin.

Tabela 11. Liczba zatrudnionych wg klasyfikacji EKD ogółem w gminie w latach 1994-1998

Lata	Ogółem	w tym			
		przemysł	handel	edukacja	ochrona zdrowia i opieka socjalna
1994	1305	344	117	267	120
1995	1268	299	126	256	116
1996	1467	436	238	272	119
1997	1517	x	x	x	x
1998	1580	426	x	253	104

Źródło: US Rzeszów x - brak danych

Wykres 6. Liczba zatrudnionych wg EKG w latach 1994-1998

Źródło: US Rzeszów

Na terenie gminy przeważająca liczba osób zatrudniona jest w administracji, szkolnictwie, instytucjach użyteczności publicznej oraz handlu jako pracownicy lub właściciele sklepów.

Znaczna część ludności gminy zajmuje się rolnictwem, produkując żywność głównie na zaspokojenie własnych potrzeb. Liczba pełnozatrudnionych w rolnictwie nie odzwierciedla stanu faktycznego. Duża część mieszkańców pracuje zawodowo i jest równocześnie właścicielem gospodarstwa rolnego. Wg badań przeprowadzonych przez studentów WSSG w Tyczynie, 5,4 tys. mieszkańców gminy deklaruje, że pracuje we własnym gospodarstwie rolnym. Są to jednak najczęściej osoby dodatkowo pracujące poza rolnictwem lub małżonkowie właściciele gospodarstw rolnych. Rolników – właścicieli gospodarstw rolnych jest około 2300, czyli prawie 17% ogółu mieszkańców gminy¹.

¹ Materiały przygotowane przez Studentów WSSG w Tyczynie pod kierunkiem dra A. Maliszewskiego

Wg danych z ostatniego Spisu Rolnego przeprowadzonego w 1996 roku, w mieście było 304 pełnozatrudnionych w indywidualnych gospodarstwach rolnych, a w gminie 2951. Liczbę tą ustalono na podstawie liczby godzin przepracowanych w ciągu roku w gospodarstwie rolnym. Zdecydowana większość rolników pracuje w małych gospodarstwach o powierzchni 1-5 ha.

Tabela 12. Pełnozatrudnieni* (jednostki pracy) w indywidualnych gospodarstwach rolnych

Gmina/ miasto	Ogółem	W gospodarstwach o powierzchni użytków rolnych								
		1-2 ha	2-5	5-7	7-10	10-15	15-20	20-30	30-50	więcej 50 ha
Błażowa miasto	247	139	97	9	2	-	-	-	-	-
Błażowa	3797	906	2423	319	117	17	4	9	-	2
Boguchwała	3427	1610	1548	134	82	39	8	3	2	-
Chmielnik	1945	697	1144	76	19	3	4	-	-	-
Dynów miasto	897	318	478	73	20	6	-	3	-	-
Dynów gm.	2782	349	1489	608	268	51	9	-	7	-
Głogów Młp. m.	252	115	117	9	1	8	1	-	-	-
Głogów Młp. gm.	3302	743	1899	498	128	27	-	-	6	1
Hyżne	2188	693	1344	108	33	5	5	-	-	-
Kamień	2012	183	1008	575	212	32	-	3	-	-
Krasne	1454	868	509	50	19	1	3	2	-	3
Lubenia	1116	428	623	54	10	-	-	-	-	-
Sokołów Młp.m.	198	102	83	8	4	2	-	-	-	-
Sokołów Młp. gmina	3817	720	2100	682	279	29	5	-	-	-
Świlcza	4356	1918	2087	206	70	39	17	17	-	2
Trzebownisko	2368	1246	988	84	34	15	-	2	-	-
Tyczyn miasto	304	177	114	10	3	-	-	-	-	-
Tyczyn gmina	2951	1278	1476	130	49	15	-	4	-	-

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów

* przeciętna liczba zatrudnionych w roku wyliczona na podstawie normy czasu pracy przyjętej w wymiarze 2120 godzin

Bezrobotni

Duży odsetek ludności w wieku produkcyjnym stanowią osoby pozostające bez pracy. Bezrobotnych z terenu gminy Tyczyn obsługuje Powiatowy Urząd Pracy w Rzeszowie.

Bezrobocie jest zjawiskiem bardzo dynamicznym, liczba bezrobotnych ulega comiesięcznym zmianom. 29.02.2000 roku w mieście Tyczyn zarejestrowane były ogółem 203 osoby bezrobotne, na terenie gminy 738. Zdecydowana większość bezrobotnych to kobiety.

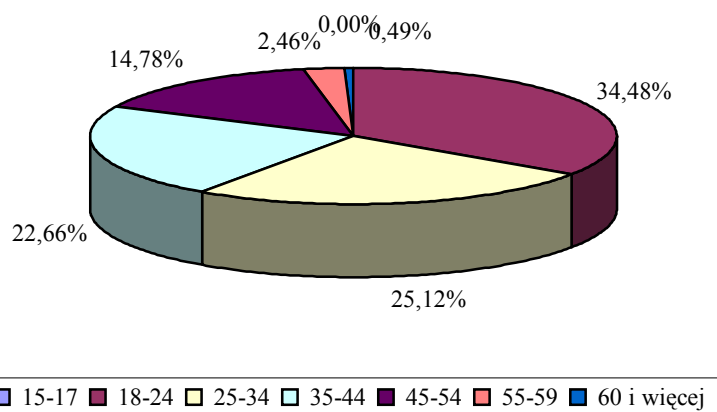
Poniżej przedstawione zostały charakterystyki osób pozostających bez pracy.

Tabela 13. Struktura wiekowa bezrobotnych

Wyszczególnienie	Ogółem	Przedziały wiekowe						
		15-17	18-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60 i więcej
Tyczyn miasto	203	0	70	51	46	30	5	1
Tyczyn gmina	738	0	241	246	172	70	8	1
Razem	941	0	311	297	218	100	13	2

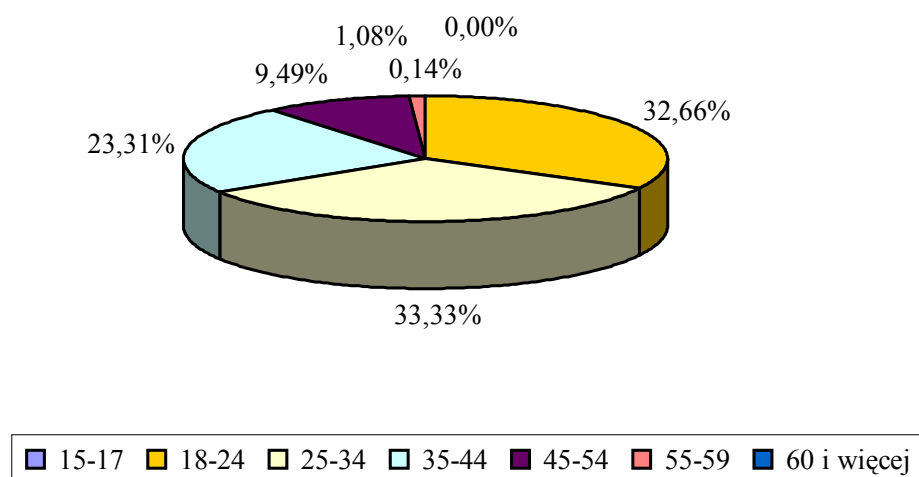
Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Wykres 7. Struktura wiekowa bezrobotnych w mieście Tyczyn

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Wykres 8. Struktura wiekowa bezrobotnych w gminie Tyczyn

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Tabela 14. Struktura bezrobotnych wg czasu pozostawania bez pracy

Wyszczególnienie	Ogółem	do 1 miesiąca	1-3 m.	3-6 m.	6-12 m.	12-24 m.	pow. 24
Tyczyn miasto	203	14	27	31	38	35	58
Tyczyn gmina	738	49	102	110	107	139	231
Ogółem	941	63	129	141	145	174	289

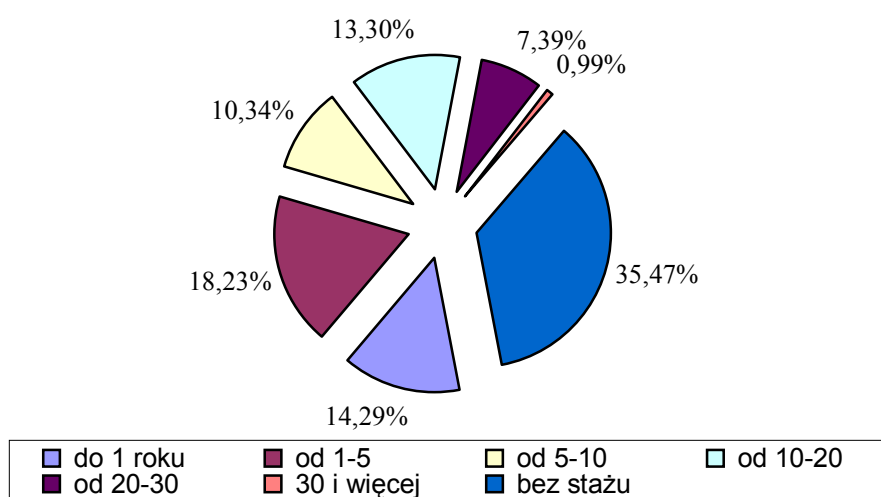
Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Tabela 15. Struktura bezrobotnych wg stażu pracy

Wyszczególnienie	do 1 roku	od 1-5	od 5-10	od 10-20	od 20-30	30 i więcej	bez stażu
Tyczyn miasto	29	37	21	27	15	2	72
Tyczyn gmina	120	137	101	137	32	0	211
Ogółem	149	174	122	164	47	2	283

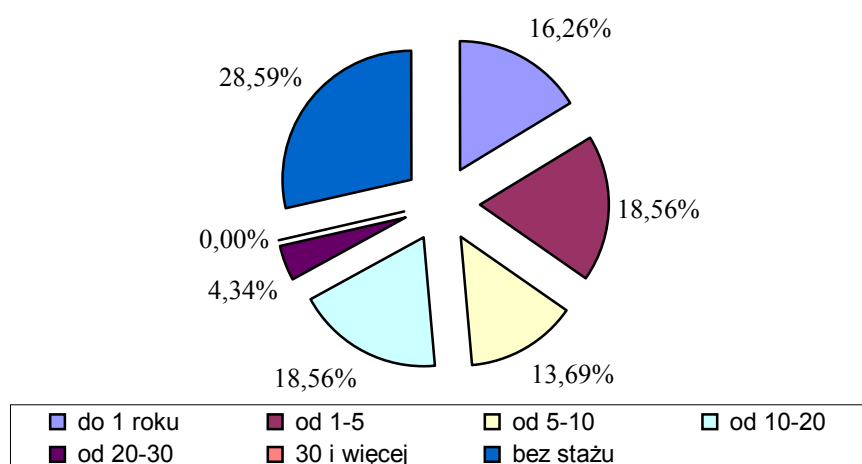
Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Wykres 9. Struktura bezrobotnych w mieście Tyczyn wg stażu pracy

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Wykres 10. Struktura bezrobotnych w gminie Tyczyn wg stażu pracy

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Bezrobocie dotyka przede wszystkim ludzi młodych, zarówno wiekiem, jak i stażem pracy. Wśród nowo rejestrowanych bezrobotnych znajduje się bardzo dużo ludzi młodych, w przeważającej liczbie są to absolwenci szkół zawodowych i podstawowych.

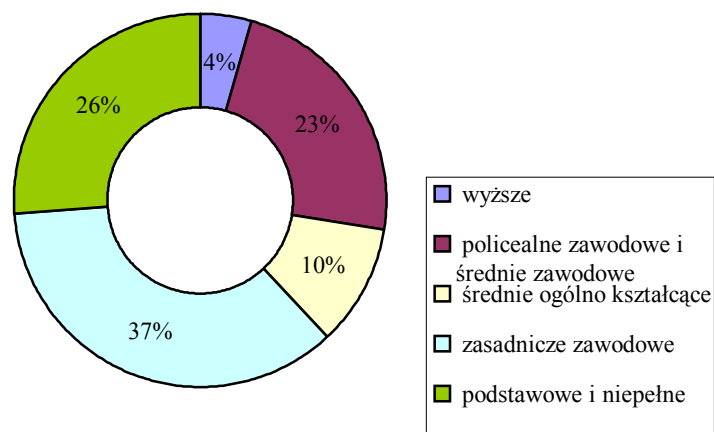
W przypadku osób najmłodszych pozostawanie bezrobotnymi może być związane nie tylko z wiekiem, ale także faktem, że weszli na rynek pracy niedawno i nie posiadają wymaganego przez większość pracodawców stażu pracy. Osoby te mają jednak zdecydowanie większe szanse na znalezienie zatrudnienia niż osoby w wieku średnim i przedemerytalnym. Dość duża grupa bezrobotnych w młodych przedziałach wiekowych zmuszona jest nie tylko do szukania nowego miejsca pracy, ale także do zmiany wyuczonych zawodów, aby w konsekwencji podtrzymać swoją aktywność zawodową.

Tabela 16. Struktura wykształcenia bezrobotnych

Wyszczególnienie	Wykształcenie				
	wyższe	policealne zawodowe i średnie zawodowe	średnie ogólnokształcące	zasadnicze zawodowe	podstawowe i niepełne
Tyczyn miasto	9	47	21	73	53
Tyczyn gmina	14	141	43	312	228
Razem	23	188	64	385	281

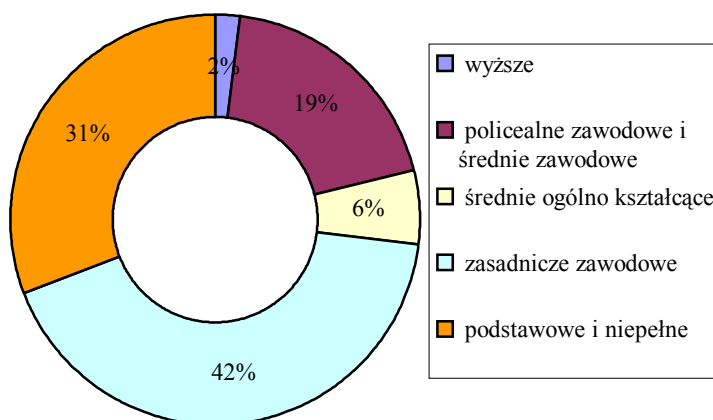
Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Wykres 11. Struktura bezrobotnych w mieście Tyczyn wg wykształcenia

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Wykres 12. Struktura bezrobotnych w sołectwach gminy Tyczyn wg wykształcenia

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy (stan z 29.02.2000 r.)

Atutem różnicującym sytuację bezrobotnych na rynku pracy jeszcze bardziej niż wiek i płeć jest wykształcenie. Im wyższy poziom wykształcenia, tym lepsza sytuacja na rynku pracy i odwrotnie. Osoby najslabiej edukacyjnie przygotowane do konkurencyjnego zdobywania miejsc pracy mają coraz większe problemy ze znalezieniem zatrudnienia. W mieście 4%, w gminie Tyczyn tylko 2% stanowią osoby bezrobotne z wykształceniem wyższym, natomiast 37% w mieście i 42% w gminie to osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, a 26% w mieście i 31% w gminie z wykształceniem podstawowym i niepełnym podstawowym.

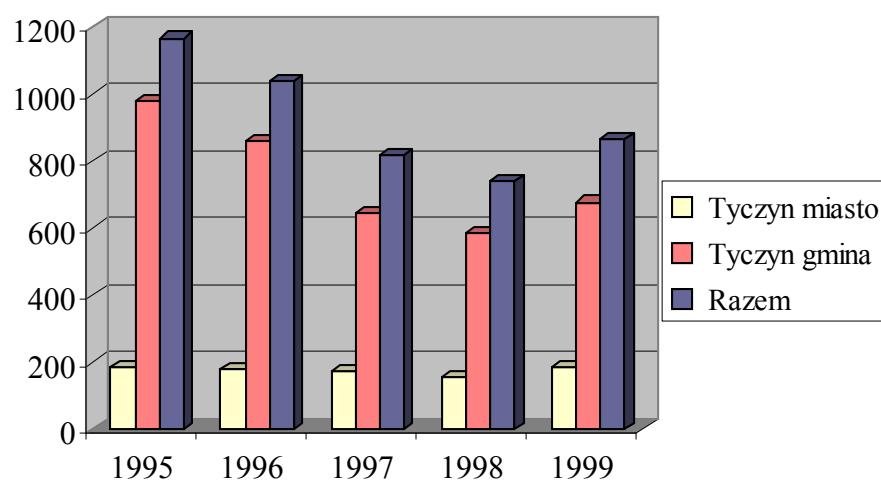
Generalnie, lepiej wykształcone są kobiety, jednak ze zwyczajowo utartych powodów (urlopy macierzyńskie, opieka nad chorymi dziećmi itp.) są mniej chętnie przyjmowane do pracy niż mężczyźni.

Tabela 17. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych w latach 1995-1999

Wyszczególnienie	1995		1996		1997		1998		1999	
	O	K	O	K	O	K	O	K	O	K
Tyczyn miasto	186	105	179	108	175	106	154	101	186	96
Tyczyn gmina	981	509	859	490	643	411	584	362	678	394
Razem	1167	614	1038	598	818	517	738	463	864	490

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy Rzeszów (O - ogółem, K - kobiety)

Wykres 13. Dynamika bezrobocia w latach 1995-1999

Źródło: Powiatowy Urząd Pracy Rzeszów

Liczba bezrobotnych na przestrzeni ostatnich kilku lat podlegała wahaniom, jednak trudno mówić o wyraźnych tendencjach spadkowych. Bezrobocie pozostaje nadal dużym problemem dla władz gminy. Zauważalne spadki to bardziej efekt decyzji administracyjnych niż walki z problemem.

Kolejnym istotnym faktem jest tzw. bezrobocie ukryte w rolnictwie. Małe, często nieopłacalne gospodarstwa rolne blokują uznanie właściciela za bezrobotnego, nie zapewniając w zamian utrzymania.

3. WARUNKI SOCJALNO-BYTOWE

Oświata

Przedszkola

Przy każdej szkole podstawowej funkcjonują oddziały przedszkolne. W 10. tego typu oddziałach korzysta z opieki 206 dzieci.

W Tyczynie działa również Przedszkole Publiczne prowadzone przez Zgromadzenie Sióstr św. Dominika. W roku szkolnym 1999/2000 uczęszcza tam 75 dzieci, w tym 16 do klasy „0”. Przedszkole zatrudnia 16 osób, w tym 6 nauczycieli.

Szkolnictwo podstawowe

Bazę szkolnictwa podstawowego tworzy 7 placówek oraz 1 filia, zlokalizowanych w każdej miejscowości gminy. W roku szkolnym 1999/2000 naukę pobiera tam 1657 uczniów, zatrudnionych jest 115 nauczycieli.

W związku z wprowadzoną reformą szkolnictwa rok szkolny 2000/2001 będzie pierwszym rokiem funkcjonowania szkół podstawowych jako 6-klasowe. Uczęszczać do nich będzie 1406 uczniów, zatrudnionych będzie około 90 nauczycieli.

Tabela 18. Liczba uczniów w poszczególnych szkołach miasta i gminy (31.12.1999 r.)

Szkoła	Liczba sal dydaktycznych	Powierzchnia dydaktyczna (m ²)	Liczba uczniów	Liczba nauczycieli
SP w Białej	11	530	214	14
SP w Borku Starym	9	820	144	10
SP w Budziwoju	14	620	310	20
SP w Hermanowej	8	630	190	12
Filia w Kielnarowej Czerwonkach	5	201	21	3
SP w Kielnarowej	9	400	120	11
SP w Matysówce	8	265	154	11
SP w Tyczynie	17	798	513	32
Razem	81	4 264	1657	115

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 2000

Zdjęcie 3. Szkoła Podstawowa w Matysówce

1 września 1999 roku, w związku z wprowadzaną reformą oświaty, w Tyczynie utworzone zostało gimnazjum. Siedzibą jego jest odrębny budynek przejęty od Zespołu Szkół w Tyczynie. W roku szkolnym 1999/2000 do gimnazjum uczęszcza 187 uczniów, a zatrudnionych jest 18 nauczycieli. Docelowo do roku szkolnego 2001/2002 w gimnazjum kształcić się będzie około 560 uczniów, zatrudnionych będzie około 50 nauczycieli.

Od roku 2000 planuje się rozpocząć budowę kompleksu gimnazjalnego wraz z salą sportową i zapleczem żywieniowym na bazie obecnie istniejącego budynku.

Szkolnictwo ponadpodstawowe

W zakresie szkolnictwa ponadpodstawowego na terenie miasta działa Zespół Szkół, w skład którego wchodzi:

- Liceum Ogólnokształcące, klasy o profilu: informatycznym i ogólnym, od września 2000 roku również humanistycznym z elementami dziennikarstwa,
- Liceum Księgarskie, 5-letnie, kształcące w kierunku technik księgarstwa,
- Liceum Techniczne – profil usługowo-gospodarczy.

W Zespole Szkół funkcjonują ponadto:

- Technikum Odzieżowe na bazie Zasadniczej Szkoły Zawodowej,
- Zasadnicza Szkoła Zawodowa kształcąca w zawodach: stolarz i krawiec.

Łącznie w roku szkolnym 1999/2000 naukę pobiera tam 470 uczniów, pracuje około 37 nauczycieli.

Szkolnictwo wyższe

Ewenementem w skali kraju jest Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Tyczynie. WSSG działa na podstawie decyzji Ministra Edukacji z dnia 24 lipca 1996 roku. Uczelnia jest wpisana do rejestru uczelni niepaństwowych MEN pod numerem 97. Nadzór nad uczelnią sprawuje Ministerstwo Edukacji Narodowej. Założycielem uczelni jest „Scienta” Sp. z o.o., którą tworzą władze miasta i gminy oraz osoby fizyczne.

WSSG w Tyczynie kształci studentów na kierunkach:

- filologia polska - specjalność: język polski
- socjologia - specjalność: socjologia organizacji i zarządzania
socjologia biznesu
socjologia komunikowania społecznego
- politologia

Uczelnia posiada własną bibliotekę i czytelnię, pracownie komputerowe wyposażone w nowoczesny sprzęt i oprogramowanie, sale dydaktyczne w zabytkowym budynku Sądu Grodzkiego, kompleks dydaktyczno-mieszkalny i atrakcyjne tereny do wypoczynku i rekreacji.

Absolwenci kończący studia otrzymują tytuł zawodowy licencjata i mogą podjąć uzupełniające studia magisterskie.

Zdjęcie 4. Budynek WSSG w Tyczynie

Mieszkalnictwo

W gminie i mieście Tyczyn na koniec 1998 roku było 3467 mieszkań o 12 579 izbach, głównie były to domy jednorodzinne.

Tabela 19. Zasoby mieszkaniowe zamieszkane w 1998 roku

Gmina/ miasto	Mieszkania	Izby	Powierzchnia mieszkań w tys. m ²	Ludność w mieszkaniach	Przeciętna	
					liczba osób w 1 mieszkanium	powierzchnia użytkowa 1 mieszkania w m ²
Błażowa miasto	620	2340	46,5	2094	3,38	75
Błażowa sołectwa	2595	8239	176,8	8924	3,44	68,1
Boguchwała	4861	19260	377,5	19816	4,08	77,7
Chmielnik	1654	5491	112,7	6221	3,76	68,1
Dynów miasto	1378	4844	87,2	5936	4,31	63,3
Dynów sołectwa	2117	6307	141,6	7405	3,5	66,9
Głogów Młp. miasto	1156	4617	94,2	4572	3,96	81,5
Głogów Młp. sołectwa	2907	10306	219,6	12163	4,18	75,6
Hyżne	1729	5896	119,9	6707	3,88	69,3
Kamień	1400	5183	112,8	6738	4,81	80,6
Krasne	3088	12455	261,8	12783	4,14	84,8
Lubenia	1791	5733	119,5	6495	3,63	66,7
Sokolów Młp. miasto	1080	3934	77,1	3909	3,62	71,4
Sokolów Młp. sołectwa	2796	9175	199,9	12329	4,41	71,5
Świlcza	4370	16398	329,3	17603	4,03	75,3
Trzebownisko	4289	15654	328,8	17341	4,04	76,7
Tyczyn miasto	814	2877	55,8	2895	3,56	68,5
Tyczyn sołectwa	2653	9702	196,4	10798	4,07	74,0
Razem powiat	41298	148411	3057,4	164729	3,99	74,0
Woj. podkarpackie	557 573	1 960 759	36 993,3	2 085 222	3,74	66,3

Źródło: US Rzeszów 1999

Średnia powierzchnia użytkowa mieszkania wynosi w mieście 68,5 m², natomiast w gminie 74 m². Wskaźniki te zbliżone są do średnich powierzchni w województwie (66,3 m²) i powiecie (74,0 m²).

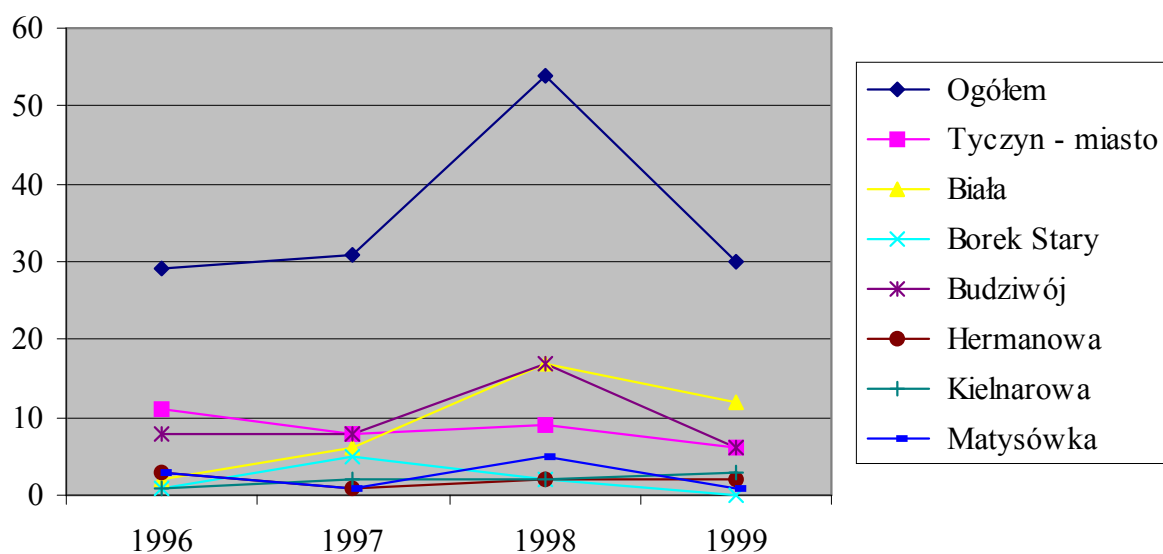
W ciągu ostatnich kilku lat obserwuje się duże tempo przyrostu nowych mieszkań, głównie domów jednorodzinnych. Pozytywną tendencją jest wyraźna poprawa ich standardu, przede wszystkim pod względem liczby izb, powierzchni użytkowej i funkcjonalności.

Tabela 20. Liczba mieszkań oddanych do użytku w latach 1996 -1999

Wyszczególnienie	1996	1997	1998	1999
Ogółem	29	31	54	30
Tyczyn - miasto	11	8	9	6
Biała	2	6	17	12
Borek Stary	1	5	2	0
Budziwój	8	8	17	6
Hermanowa	3	1	2	2
Kielnarowa	1	2	2	3
Matysówka	3	1	5	1

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Wykres 14. Nowe zasoby mieszkaniowe w gminie Tyczyn na przestrzeni ostatnich lat

Źródło: Urząd Miasta i Gminy Tyczyn

Służba zdrowia

Stan usług medycznych jest wystarczający na miejscowe potrzeby. W Tyczynie znajduje się przychodnia rejonowa, zapewniająca pełną obsługę lekarską do godziny 18 (dyżury lekarzy), w Budziwoju i Borku Starym funkcjonują ośrodki zdrowia. Jedyna apteka działa w Tyczynie. Na terenie gminy brak jest stacjonarnych zakładów pomocy społecznej.

Tabela 21. Ośrodki zdrowia, apteki oraz zakłady stacjonarne pomocy społecznej w 1998 r.

Wyszczególnienie	Ośrodki zdrowia i przychodnie	Apteki	Liczba ludności na 1 aptekę	Zakłady stacjonarne pomocy społecznej	
				placówki	mieszkańcy
Błazowa miasto	1			1	25
Błazowa sołectwa	2	1	8,9		
Boguchwała	3	1	20,0		
Chmielnik	2	1	6,2	1	20
Dynów miasto	1	2	3,0		
Dynów sołectwa	1				
Głogów Młp. miasto	1	2	2,3		
Głogów Młp. sołectwa	2	1	12,2		
Hyżne	2	1	6,7	1	27
Kamień	1	1	6,8		
Krasne	3	2	6,5		
Lubenia	2	1	6,5		
Sokołów Młp. miasto	1	2	2,3		
Sokołów Młp. sołectwa	3	2	6,3	1	192
Świlcza	5	2	8,9		
Trzebownisko	6	4	4,4	1	95
Tyczyn miasto	1	1	2,9		
Tyczyn sołectwa	2				
Razem powiat	39	24	6,9	4	359
Woj. podkarpackie	290	421	5,0	53	4268

Źródło: US Rzeszów 1999

Pracownicy medyczni świadczą tylko podstawowe usługi medyczne. Ze specjalistycznej służby zdrowia mieszkańcy korzystają poza granicami gminy, w przychodniach specjalistycznych w Rzeszowie. Najbliższy punkt pogotowia ratunkowego znajduje się w Rzeszowie. Pacjenci z terenu gminy hospitalizowani są w szpitalach w Rzeszowie.

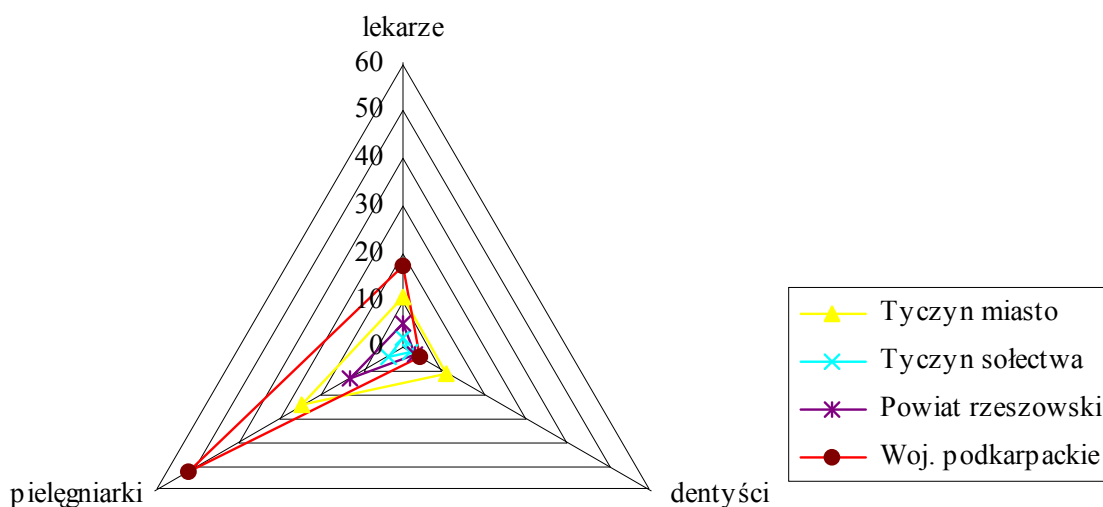
Tabela 22. Pracownicy medyczni służby zdrowia na tle innych gmin powiatu

Gmina/ miasto	Liczby bezwzględne			Na 10 tysięcy ludności		
	lekarze	dentyści	pielęgniarki	lekarze	dentyści	pielęgniarki
Błażowa miasto	3	1	20	14,2	4,7	94,9
Błażowa sołectwa	3	2	6	3,4	2,2	6,7
Boguchwała	8	5	13	4,0	2,5	6,5
Chmielnik	4	2	7	6,4	3,2	11,3
Dynów miasto	12	2	19	19,8	3,3	31,3
Dynów sołectwa	2	1	8	2,7	1,3	10,8
Głogów Młp. miasto	4	4	8	8,6	8,6	17,3
Głogów Młp. sołectwa	2	3	4	1,6	2,5	3,3
Hyżne	2	2	7	3,0	3,0	10,4
Kamień	2	1	6	3,0	1,5	8,9
Krasne	4	3	6	3,1	2,3	4,6
Lubenia	3	2	6	4,6	3,1	9,2
Sokołów Młp. miasto	4	1	9	10,2	2,6	23,0
Sokołów Młp. sołectwa	9	2	50	7,2	1,6	40,0
Świlcza	9	6	16	5,0	3,4	9,0
Trzebownisko	7	6	14	4,0	3,4	8,0
Tyczyn miasto	3	3	7	10,4	10,4	24,2
Tyczyn sołectwa	2	2	4	1,8	1,8	3,7
Razem powiat	83	48	210	5,0	2,9	12,6
Woj. podkarpackie	3653	867	10 978	17,2	4,1	51,7

Źródło: US Rzeszów 1999

Miasto Tyczyn zajmuje na tle powiatu ziemskiego rzeszowskiego dosyć wysokie miejsce pod względem liczby lekarzy przypadających na 10 tys. ludności, zarówno ogólnych, jak i stomatologów. Podobne wskaźniki dla gmin wiejskich stawiają Tyczyn na jednym z ostatnich miejsc.

Wykres 15. Pracownicy medycynej służby zdrowia na 1000 mieszkańców

Źródło: US Rzeszów 1999

Opiekę medyczną i równocześnie społeczną na terenie gminy sprawuje również **Stacja Caritas**. Stacja współfinansowana jest przez trzy gminy: Krasne, Tyczyn i Lubenię oraz Caritas Rzeszów. W Tyczynie, w budynku udostępnionym przez parafię mieści się gabinet rehabilitacji. Stacja posiada własny samochód, zatrudnia 2 pielęgniarki i rehabilitanta.

Opieka społeczna

W ciągu ostatnich kilku lat, wraz ze wzrostem tempa przekształceń ustrojowych, rośnie liczba osób, które przy wykorzystaniu własnych środków i możliwości nie są w stanie przezwyciężyć trudnej sytuacji materialnej, w jakiej się znajdują. Taka tendencja ma również miejsce w gminie Tyczyn, gdzie z roku na rok zwiększa się liczba korzystających z pomocy społecznej. W roku 1996 opieką objętych było 676 rodzin, w roku 1997 – 766, w 1998 roku – 703 rodziny, a w 1999 roku 620. Dla 489 rodzin oferowano pomoc finansową i rzeczową, dla 131 pracę socjalną. Główne powody przyznawania pomocy to ubóstwo, bezrobocie, długotrwała choroba i bezradność.

W ostatnich latach gruntownie zmienia się profil osób korzystających z pomocy społecznej. Wypierani są ludzie starsi, emeryci i renciści, którzy nabyli świadczenia z ZUS bądź KRUS. Ich miejsce zajmują ludzie młodzi, rodziny wielodzietne pozostające bez środków do życia. Sytuacja ta spowodowana jest głównie bezrobociem, także apatią i rezygnacją mieszkańców z powodu utraty perspektyw życiowych.

Na przełomie ostatnich lat nastąpił znaczny wzrost środków finansowych przekazanych na realizację świadczeń z pomocy społecznej, z czym wiąże się również wzrost liczby rodzin i osób korzystających z pomocy społecznej. Kwota wydatkowana na pomoc społeczną w 1996 roku wynosiła 612 269 PLN, w kolejnym roku 621 371 PLN, w 1998 r. – 962 720 PLN, a w ostatnim roku 1999 - 1 002 261 PLN.

W Miejsko-Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej w Tyczynie pracuje 6 opiekunek na stałym etacie oraz 4 opiekunki na 1/2 etatu.

Bezpieczeństwo

Policja

Na terenie Tyczyna funkcjonuje Komisariat Policji obsługujący 7 sołectw. Jednostką nadrzędną dla Komisariatu jest Komenda Miejska w Rzeszowie. Komisariat dysponuje 2 samochodami osobowymi oraz dobrym sprzętem technicznym i operacyjnym. Łączne zatrudnienie wynosi 13 osób. Policja na terenie gminy reaguje na wszystkie zgłoszenia, wykrywalność przestępstw kształtuje się na dobrym poziomie, sprawy śledcze przekazywane są do Rzeszowa. Ilość przestępstw na terenie gminy nie przekracza norm przyjętych w województwie.

Straż pożarna

Na terenie gminy i miasta funkcjonuje 8 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej, zrzeszających 301 członków. Z liczby tej 237 to członkowie czynni. Dorosłych strażaków wspierają Młodzieżowe Drużyny Pożarnicze. Wśród zrzeszonych przeważają robotnicy i rolnicy oraz osoby z wykształceniem średnim i zawodowym.

Jednostka OSP Tyczyn, włączona do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego, wymaga doposażenia w środki niezbędne przy klęskach żywiołowych, m.in.: w ponton, agregat prądotwórczy, piłę motorową do cięcia metalu i betonu.

Przeciętnie w roku OSP interweniuje około 50 razy, najczęściej do pożarów i powodzi. Na wyposażeniu OSP znajduje się 8 samochodów pożarniczych, z tego 4 lekkie gaśnicze z motopompą i 4 gaśnicze wyposażone w beczkę, autopompę i motopompę. Każda z jednostek posiada remizę i garaż.

4. GOSPODARKA

Przemysł

Transformacja polskiej gospodarki, przejawiająca się wzrostem znaczenia sektora prywatnego, znajduje także odbicie na mapie gospodarczej gminy Tyczyn. Sektor prywatny wyraźnie przeważa nad sektorem publicznym.

W chwili obecnej na terenie gminy znajduje się tylko 5 przedsiębiorstw państwowych, w tym 4 w Tyczynie. Część mienia jest w posiadaniu gminy – szkoły i obiekty użyteczności publicznej. Pozostała część stanowi indywidualną własność.

W sektorze publicznym w mieście zarejestrowanych jest 11 podmiotów (7 stanowi własność komunalną), na terenie sołectw 9 (w tym 8 komunalnych). Dwa podmioty w mieście i dwa na terenie gminy stanowią własność zagraniczną.

Tabela 23. Jednostki organizacyjne zarejestrowane w systemie REGON wg form własności

Gmina /miasto	Ogółem	Sektor			
		publiczny		prywatny	
		własność			
		państwowa	komunalna	prywatna krajowa	zagraniczna
Błażowa miasto	141	1	8	132	
Błażowa sołectwa	249		9	240	
Boguchwała	904	5	19	875	5
Chmielnik	203		12	190	1
Dynów miasto	319	4	12	303	
Dynów sołectwa	151		9	141	1
Głogów Młp. miasto	308	2	9	295	2
Głogów Młp. sołectwa	444	3	11	426	4
Hyżne	231		13	217	1
Kamień	180		11	167	2
Krasne	898	4	15	877	2
Lubenia	193		10	183	
Sokołów Młp. miasto	245	1	9	233	2
Sokołów Młp. sołectwa	290	2	11	277	
Świlcza	737	3	17	717	
Trzebownisko	853	6	17	829	1
Tyczyn miasto	211	4	7	198	2
Tyczyn sołectwa	458	1	8	447	2
Razem powiat	7015	36	207	6747	25
Woj. podkarpackie	117 227	1418	2636	112 816	357

Źródło: US Rzeszów 1999

Obecnie na terenie gminy działa ponad 1300 podmiotów gospodarczych. Do najważniejszych należą:

- Przedsiębiorstwo Przemysłowo-Handlowo-Usługowe „POM-Tyczyn s.c.”, *wykonuje naprawę silników spalinowych i maszyn rolniczych oraz regenerację części zamiennych. Produkuje części zamienne do tego sprzętu, rozprowadzając je na cały obszar Polski. Zatrudnienie wynosi około 60 osób,*
- Tyczyńska Fabryka Urządzeń Wentylacyjnych „TYWENT”, *producent wentylatorów dla potrzeb przemysłu i rolnictwa – zatrudnia 84 osoby,*
- Zakład Przetwórstwa Mięsnego „HERMAN” w Hermanowej, *zatrudnia około 100 osób,*
- „ROSSA” – produkcja i rozlewnia wody mineralnej w Borku Starym, *zatrudnia 50 osób,*
- Miejskie Przedsiębiorstwo Gospodarki Komunalnej w Rzeszowie z siedzibą w Białej, *świadczy usługi komunalne, zatrudnia 244 osoby,*
- „LINKER EUROPA” w Tyczynie, *naprawa maszyn dla przemysłu spożywczego – zatrudnia 66 osób,*
- PHU „DANEX” w Budziwoju, *jedna z większych w regionie hurtowni płytek, obejmująca obszarem działania terytorium całego kraju,*
- IZOL-MONT Sp. z o.o. Biała, *sprzedaż materiałów i usług w zakresie docieplania budynków, zatrudnienie 26 osób,*
- Zakład Mechaniczno-Ślusarski „FILER” Sp. z o.o. w Budziwoju, *zakład świadczy usługi mechaniczne, zatrudnia 5 osób,*
- Zakład Przemysłowo-Handlowo-Usługowy „JAR” w Kielnarowej, *produkcja drewna, transport oraz handel materiałami budowlanymi, zatrudnia 25 osób,*
- Gminna Spółdzielnia „Samopomoc Chłopska” w Tyczynie, *istnieje od ponad 50 lat. Obecnie zatrudnia około 40 pracowników, posiada 220 członków. Działalność koncentruje się na handlu (artykuły spożywcze, przemysłowe i do produkcji rolnej w 10 placówkach) oraz na prowadzeniu mieszalni pasz,*
- Bank Spółdzielczy w Tyczynie, *działalnością obsługuje teren 12 wsi i 2 urzędy gminne. Posiada dwa oddziały: w Chmielniku i Błędowej Tyczyńskiej. W pełni skomputeryzowany, posiada pocztę elektroniczną i najnowsze programy. Zatrudnia 14 osób.*

Pozostałe podmioty gospodarcze to niewielkie zakłady produkcyjne, usługowe lub handlowe, w większości jednoosobowe. Największą dynamikę rozwoju w gminie wykazuje sektor handlowy, obejmujący ponad 40% ogółu zarejestrowanych firm. Zdecydowanie największą liczbę stanowią tu właściciele sklepów (75,5%) oraz właściciele hurtowni (13,6%).

Większość firm działa jedynie na rynku lokalnym. Występująca na terenie miasta i gminy niewielka liczba prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych to wynik braku kapitału potrzebnego do prowadzenia tego rodzaju działalności.

Tabela 24. Podmioty zarejestrowane w systemie REGON - powiat rzeszowski ziemski

Gmina /miasto	Przemysł		Budownic- two	Handel i naprawy	Transp. łączność	Obsługa nieruchomo- ści i firm	Edukacja
	ogółem	w tym dział. prod.					
Błażowa miasto	10	9	14	60	18	9	5
Błażowa sołectwa	53	53	47	65	34	23	7
Boguchwała	143	142	125	320	88	85	18
Chmielnik	31	31	46	50	23	19	6
Dynów miasto	42	42	29	134	11	37	11
Dynów sołectwa	22	22	26	45	17	9	9
Głogów Młp. miasto	24	22	36	133	27	32	2
Głogów Młp. sołectwa	92	92	74	147	41	29	12
Hyżne	40	40	48	63	25	16	8
Kamień	75	75	13	51	7	3	5
Krasne	304	302	83	293	51	63	11
Lubenia	14	13	33	57	28	18	5
Sokołów Młp. miasto	36	35	14	124	14	11	5
Sokołów Młp. sołectwa	63	63	41	87	28	14	13
Świlcza	100	98	94	292	81	56	20
Trzebownisko	238	236	79	268	60	88	19
Tyczyn miasto	22	21	19	89	21	13	10
Tyczyn sołectwa	73	71	71	141	76	31	9
Razem powiat	1382	1367	892	2419	650	556	175
Woj. podkarpackie	14 203	14 006	11 827	45 415	9376	12 364	2751

Źródło: US Rzeszów 1999

Najwięcej podmiotów gospodarczych występuje w sekcji handel i naprawy (230 przedsiębiorstw). W dużym stopniu ten właśnie dział gospodarki rzutował na tempo przemian własnościowych w gospodarce miasta i gminy, podobnie jak to miało miejsce w skali powiatu, województwa czy też kraju.

Tabela 25. Nowo rejestrowane podmioty gospodarcze w latach 1994–1999

Miejscowość gminy	Lata					
	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Tyczyn	33	37	32	37	45	15
Biała	16	25	19	17	16	10
Borek Stary	7	9	23	10	8	6
Budziwój	25	18	30	23	33	15
Hermanowa	6	14	13	13	12	9
Kielnarowa	8	10	4	11	11	6
Matysówka	5	10	5	7	7	2
Razem	100	123	126	118	132	63

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Gospodarka rynkowa powoduje, że corocznie przybywa kilkadziesiąt nowych podmiotów gospodarczych, wiele z nich nie wytrzymuje twardych reguł rynkowych i są likwidowane.

Najwięcej podmiotów gospodarczych przybywa w Tyczynie oraz w Białej i Budziwoju. Podobnie jest w przypadku likwidacji podmiotów gospodarczych.

Tabela 26. Likwidowane podmioty gospodarcze w latach 1994–1999

Miejscowość gminy	Lata					
	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Tyczyn	13	23	20	13	16	17
Biała	11	12	10	12	4	9
Borek Stary	2	10	8	6	1	4
Budziwój	8	11	8	9	9	14
Hermanowa	3	12	9	4	2	2
Kielnarowa	2	9	5	4	6	5
Matysówka	1	8	3	4	1	6
Razem	40	85	63	52	39	57

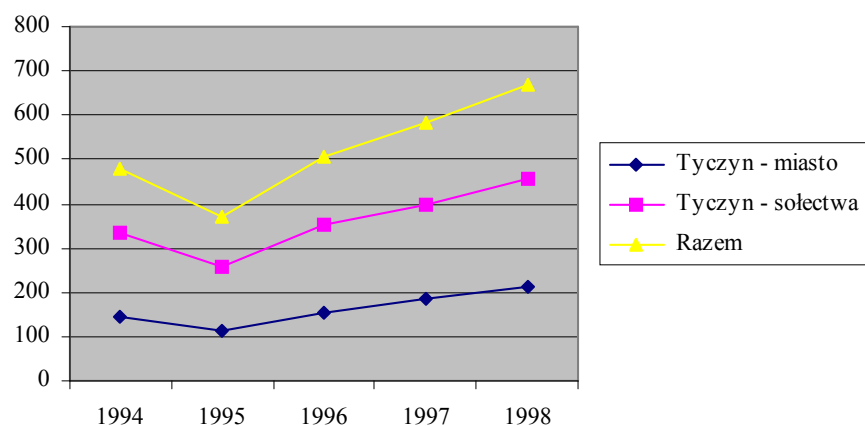
Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Tabela 27. Dynamika przyrostu gospodarczych ogółem w latach 1994 - 1998

Wyszczególnienie	1994	1995	1996	1997	1998
Tyczyn - miasto	144	114	154	184	211
Tyczyn - sołectwa	334	257	353	400	458
Razem	478	371	507	584	669

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów

Wykres 16. Dynamika przyrostu podmiotów gospodarczych

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów

Rolnictwo

Wieś i rolnictwo gminy Tyczyn cechuje swoista specyfika charakterystyczna dla całego powiatu czy też województwa. Specyfika ta ma przede wszystkim podłoże strukturalne. Dlatego też trwające od kilku lat procesy restrukturyzacyjne przebiegają powoli i nie są tak efektywne jak w innych regionach kraju, gdzie przeważają duże obszary i mocne ekonomicznie gospodarstwa rolne.

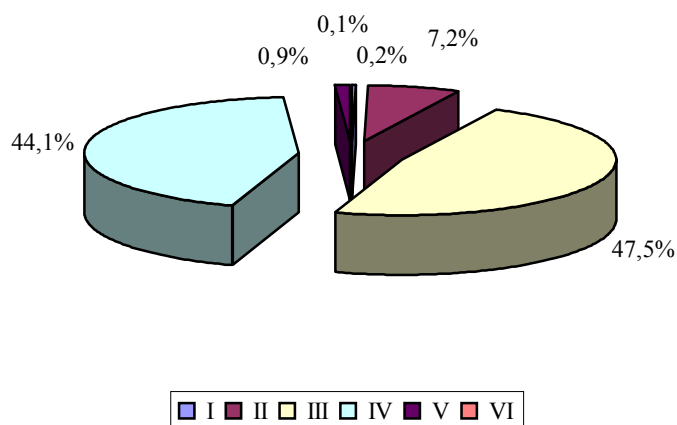
Ponad 3/4 ogólnej powierzchni gminy obejmują użytki rolne. W związku z występowaniem zróżnicowanej budowy geologicznej i rzeźby powierzchni obszaru gminy, występuje także zróżnicowanie typów gleb. Są to przeważnie gleby III i IV klasy, a tylko lokalnie, na większych stokach – gleby klasy V. Bardzo dobrej jakości gleby, występujące w dolinie rzeki Wisłok oraz na Pogórzu Rzeszowskim, przydatne są do rozwoju intensywnej gospodarki rolnej, np. warzywnictwa i sadownictwa. Gleby położone na stokach o większym nachyleniu narażone są na występowanie okresowych niedoborów wilgoci w wyniku szybkiego spływu wód.

Tabela 28. Powierzchnia gruntów ornych w poszczególnych klasach ziemi

Klasa	Powierzchnia w ha	Powierzchnia w ha przeliczeniowych
I	8,72	15,26
II	373,66	597,86
III	2471,95	3584,33
IV	2294,74	1721,05
V	44,35	19,96
VI	6,80	1,02
Razem	5200,22	5939,48

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Wykres 17. Powierzchnia gruntów ornych w poszczególnych klasach ziemi

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Do pierwszych trzech klas bonitacyjnych należy około 55% ziemi, w tym 47,5% do klasy III.

Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych wynosi w mieście 222, a w gminie 1677. Dominują małe gospodarstwa rolne o powierzchni około 2,5 ha (średnia w województwie 3,8 ha), które uniemożliwiają efektywne gospodarowanie i utrzymanie się rolników tylko z pracy na swoim gospodarstwie rolnym.

Tabela 29. Średnia powierzchnia indywidualnych gospodarstw rolnych według rodzajów użytków na tle powiatu

Gmina/ miasto	Średnio w 1 gospodarstwie rolnym (hektary)							
	Grunty ogółem	Użytki rolne	Grunty orne	Sady	Łąki	Pastwiska	Lasy i grunty leśne	pozostałe
Błazowa m.	2,7	2,2	1,5	0,2	0,3	0,1	0,4	0,2
Błazowa gm.	3,5	3,0	2,2	0,1	0,4	0,3	0,3	0,3
Boguchwała	2,6	2,4	1,7	0,0	0,5	0,1	0,0	0,2
Chmielnik	3,0	2,5	1,6	0,1	0,5	0,3	0,3	0,2
Dynów m.	3,0	2,6	2,2	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2
Dynów gm.	5,0	4,2	3,4	0,0	0,4	0,4	0,5	0,3
Głogów Młp. m	2,9	2,5	1,5	0,0	0,9	0,1	0,2	0,2
Głogów Młp. gm.	3,8	3,4	2,1	0,0	1,1	0,2	0,2	0,2
Hyżne	3,0	2,5	2,0	0,0	0,3	0,3	0,2	0,2
Kamień	4,8	4,3	2,7	0,0	1,4	0,2	0,2	0,2
Krasne	2,4	2,1	1,5	0,1	0,5	0,1	0,1	0,2
Lubenia	2,8	2,4	1,6	0,0	0,4	0,3	0,2	0,2
Sokołów Młp. m.	2,6	2,3	1,5	0,0	0,8	0,0	0,1	0,1
Sokołów Młp. gm.	4,0	3,5	2,5	0,0	0,9	0,1	0,3	0,2
Świlcza	2,8	2,6	1,86	0,05	0,4	0,29	0,02	0,18
Tyczyn m.	2,4	2,0	1,5	0,1	0,4	0,1	0,2	0,2
Tyczyn gm.	2,7	2,3	1,7	0,1	0,4	0,2	0,1	0,2
Trzebownisko	2,4	2,2	1,5	0,0	0,6	0,0	0,1	0,2

Źródło: US Rzeszów 1997 - Spis Rolny

Wielkość i struktura gospodarstw oraz rodzaj produkcji rolnej nie odbiegają charakterem od innych gmin położonych w pobliżu miasta. Wynika to ze specyfiki życia mieszkańców jednostek tak umiejscowionych.

Tabela 30. Systematyka indywidualnych gospodarstw (bez działek rolnych) wg powierzchni użytków

Gmina/ miasto	Liczba gospodarstw	w tym % o powierzchni				
		1-2 ha	2-4 ha	4-7 ha	7-10 ha	pow.10 ha
Błazowa m.	149	63,1	30,2	4,7	1,3	0,7
Błazowa gm.	1851	31,7	49,7	15,8	2,1	0,6
Boguchwała	2025	54,3	35,1	8,1	1,4	1,0
Chmielnik	1118	42,6	46,8	9,7	0,7	0,3
Dynów miasto	533	44,9	41,0	12,0	1,4	0,7
Dynów gmina	1415	19,0	39,0	32,7	7,3	2,0
Głogów Młp.miasta	173	53,2	34,7	7,5	1,2	3,5
Głogów Młp. gmina	1709	28,9	41,9	25,0	3,5	0,7
Hyżne	1163	39,6	48,2	10,8	1,1	0,3
Kamień	1083	13,9	34,5	41,5	8,7	1,4
Krasne	1101	64,9	28,1	5,6	1,0	0,5
Lubenia	1142	46,6	43,1	9,8	0,4	0,1
Sokołów miasto	214	62,6	27,1	8,4	0,9	0,9
Sokołów gmina	2213	26,6	41,9	25,8	5,1	0,6
Świlcza	2383	49,8	39,7	8,2	1,1	1,1
Tyczyn m.	222	65,8	27,0	6,3	0,5	0,5
Tyczyn gm.	1677	51,9	37,6	8,9	1,0	0,5
Trzebownisko	1753	57,8	34,5	6,3	0,9	0,5

Źródło: Wyliczeń dokonano na podstawie danych ze Spisu Rolnego

O dużej skali rozdrobnienia świadczy fakt, że ponad 50% ogólnej liczby gospodarstw mieści się w przedziale obszarowym od 1 do 2 ha, około 30% stanowią gospodarstwa o pow. 2 - 4 ha, tylko 1% to gospodarstwa powyżej 7 ha. Niestety, obserwuje się tendencję dalszego rozdrabniania się gospodarstw. Wg aktualnych danych liczba gospodarstw i działek znacznie się zwiększyła.

Tabela 31. Liczba gospodarstw rolnych na terenie miasta i gminy Tyczyn (stan z 31.12.1999 r)

Miejscowość	Liczba indywidualnych gospodarstw rolnych o pow. powyżej 1 ha	Liczba indywidualnych działek rolnych o pow. 0,1 – 1 ha
Tyczyn	279	1007
Biała	239	722
Budziwój	712	811
Borek Stary	377	364
Hermanowa	455	480
Kielnarowa	381	389
Matysówka	215	432
Razem	2659	4207

Źródło: UGiM Tyczyn 2000

Większość gruntów w gminie stanowi własność prywatną. W posiadaniu sektora prywatnego znajduje się obszar o powierzchni 7136,6 ha, sektor publiczny natomiast zajmuje powierzchnię 1249,9 ha. Stanowią go Państwowe Gospodarstwa Leśne (ok. 50%), Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa (35%) oraz Państwowy Fundusz Ziemi i własność komunalna. Strukturę własności gruntów w poszczególnych sołectwach gminy przedstawiono na stronie 45.

Tabela 32. Struktura powierzchni gruntów wg własności (w ha)

Miejscowość	Własność sektora publicznego	Własność sektora niepublicznego	Razem
Tyczyn	104,1	857,0	967,1
Biała	17,8	588,0	605,8
Budziwój	121,9	1605,2	1727,1
Borek Stary	193,5	1293,4	1486,9
Hermanowa	346,3	1383,9	1730,2
Kielnarowa	152,8	1186,7	1339,5
Matysówka	3,2	526,7	529,9
Razem	1249,9	7136,6	8386,5

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 1998

Struktura użytkowania terenów gminy przedstawia się różnie w poszczególnych miejscowościach. Zdecydowanie najwięcej, 3/4 ogólnej powierzchni, zajmują użytki rolne. Największy procent użytków rolnych gminy (23,5%) posiada Budziwój, najmniej Biała i Matysówka.

Tabela 33. Struktura użytkowania terenów gminy

Miejscowość	Powierzchnia terenów, w tym									
	ogółem		użytki rolne		leśne		osiedlowe		pozostałe	
	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%	ha	%
Biała	605,8	7,2	498,2	7,8	33,0	2,8	43,9	8,9	30,7	9,4
Borek Stary	1486,9	17,7	1126,7	17,6	234,6	20,0	70,2	14,1	55,4	17,0
Budziwój	1727,1	20,6	1501,3	23,5	44,2	3,8	109,2	22,0	72,4	22,3
Hermanowa	1730,2	20,6	1107,1	17,3	491,5	41,8	85,9	17,4	45,7	14,0
Kielnarowa	1339,5	16,1	1017,5	16,0	227,9	19,4	55,5	11,1	38,6	11,9
Matysówka	529,9	6,3	409,1	6,4	70,3	6,0	36,2	7,3	14,3	4,4
Tyczyn	967,1	11,5	731,1	11,4	72,9	6,2	94,7	19,2	68,4	21,0
Razem	8386,5	100	6391	100	1174,4	100	495,6	100	325,5	100

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 1998

Tabela 34. Struktura użytkowania terenów według miejscowości

Miejscowość	Powierzchnia terenów (udział w %)				
	rolne	leśne	osiedlowe	pozostałe	ogółem
Biała	82,3	5,4	7,2	5,1	100,0
Borek Stary	75,8	15,8	4,7	3,7	100,0
Budziwój	87,0	2,5	6,3	4,2	100,0
Hermanowa	64,0	28,4	5,0	2,6	100,0
Kielnarowa	76,0	17,0	4,1	2,9	100,0
Matysówka	77,2	13,3	6,8	2,7	100,0
Tyczyn	75,6	7,5	9,8	7,1	100,0

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn 1998

Produkcja rolnicza nastawiona jest na zaspokojenie własnych potrzeb rolników. W produkcji roślinnej dominują zboża, których ogólna powierzchnia upraw wynosi 1492 ha. Wśród zbóż największą powierzchnię zajmuje pszenica, 1108 ha, co stanowi 74 % ogólnej powierzchni zasiewów. Na drugim miejscu plasuje się uprawa ziemniaków – 622 ha i okopowych pastewnych. Mimo bliskości dużego rynku zbytu, jakim jest Rzeszów, produkcja warzyw zajmuje jedynie 121 ha, czyli tylko 3% ogółu zasiewów.

Tabela 35. Powierzchnia podstawowych upraw

Rodzaj upraw	Powierzchnia upraw ogółem (ha)
--------------	--------------------------------

Pszenica	1108
Żyto	94
Jęczmień	101
Owies	163
Pszenżyto	26
Ziemiaki	622
Okopowe pastewne	166
Warzywa	121

Źródło: US Rzeszów - Spis Rolny 1997

Hodowla zwierząt, podobnie jak produkcja roślinna, również prowadzona jest pod kątem własnych potrzeb. Wynika to zarówno z braku rynków zbytu na produkty rolne, jak również z braku odpowiedniej organizacji skupu. Stały skup żywca na terenie gminy prowadzą jedynie Zakłady Mięsne „Herman” w Hermanowej.

Tabela 36. Zwierzęta gospodarskie w gminie Tyczyn

Wyszczególnienie	Liczba sztuk	Na 100 ha użytków rolnych
Pogłowie bydła	2503	39
Pogłowie trzony chlewnej	1604	25
Pogłowie owiec	54	0,8
Pogłowie koni	375	5,9
Kozy	225	3,5
Króliki	1355	2
Pogłowie drobiu	4739	74

Źródło: US Rzeszów - Spis Rolny 1997

Bardzo niekorzystnie przedstawia się struktura przygotowania zawodowego rolników. Tylko 3% rolników posiada wykształcenie wyższe, 12% posiada średnie wykształcenie zawodowe, 1% policealne, 27% zasadnicze zawodowe, a najczęściej, bo blisko 49%, legitymuje się wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym. Taka struktura wykształcenia utrudnia racjonalizację produkcji rolniczej, adaptację do warunków gospodarki rynkowej, reorientację zawodową i podejmowanie inicjatyw gospodarczych.

Perspektywy rozwojowe dla rolników utrzymujących się wyłącznie lub głównie z pracy na własnym gospodarstwie, według ich samooceny, nie są optymistyczne. W mieście na 43 gospodarstwa (w tym 41 bez dodatkowych źródeł utrzymania) jedynie 2 osoby uważa je za rozwojowe, 30 za nierozwojowe, a 11 nie ma własnej opinii. W gminie na 380 gospodarstw (361 bez dodatkowych źródeł utrzymania) za rozwojowe uważa je 29 rolników, 257 za nierozwojowe, a 94 nie ma własnej opinii². Opiekę weterynaryjną na terenie gminy sprawują 2 lekarze i technicy weterynarii w trzech punktach przyjęć.

² Na podstawie danych ze Spisu Rolnego Rzeszów 1996

5. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Gmina i miasto Tyczyn są stosunkowo dobrze wyposażone w infrastrukturę techniczną. W ostatnich latach zrealizowano następujące inwestycje:

- kompleksowa telefonizacja gminy,
- całkowita modernizacja sieci energetycznych,
- rozbudowa ujęcia wody w Tyczynie i Budziwoju oraz budowa wodociągów w Tyczynie, Budziwoju, Białej, Kielnarowej i Hermanowej,
- budowa gazociągu w Białej, Budziwoju, Borku Starym, Tyczynie, Hermanowej, Matysówce i części Kielnarowej,
- budowa kanalizacji w Białej i części Tyczyna,
- budowa sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej w Borku Starym i Hermanowej,
- budowa Domu Ludowego w Hermanowej i modernizacja Domów Ludowych w Białej, Borku Starym, Matysówce i Tyczynie,
- remont budynku Sądu Grodzkiego z przeznaczeniem na WSSG w Tyczynie.

W trakcie realizacji pozostają:

- budowa obiektu gimnazjum w Tyczynie,
- budowa kanalizacji w Tyczynie, Budziwoju i Matysówce,
- budowa wodociągów w Hermanowej,
- remont Szkoły Podstawowej w Hermanowej,
- budowa Ośrodka Zdrowia w Borku Starym,
- budowa sali gimnastycznej w Białej,
- remont Domów Ludowych w Budziwoju i Kielnarowej.

Drogi i szlaki komunikacyjne

Gminę przecina droga wojewódzka relacji Rzeszów - Dylągówka. Od niej odgałęziają się drogi powiatowe o znaczeniu ponadlokalnym i lokalnym. Pozostałą sieć dróg tworzą drogi gminne.

Tabela 37. Sieć dróg miasta i gminy Tyczyn

Lp.	Numer drogi	Nazwa drogi /relacje/	Ogółem w km	Nawierzchnia ulepszona
Droga wojewódzka				
1	878	Rzeszów - Dylągówka	10,900	10,900
Razem			10,900	10,900
Drogi powiatowe o znaczeniu ponadlokalnym				
1	584	Rzeszów - Budziwój	3,614	3,614
2	586	Lubenia - Siedliska - Tyczyn	5,349	5,349
3	601	Tyczyn - Hermanowa	6,152	6,152
4	604	Kielnarowa - Chmielnik - Zabratówka	2,837	2,837
5	612	Borek St. - Błazowa - Ujazdy	0,648	0,648

Drogi powiatowe o znaczeniu lokalnym				
6	583	Rzeszów - Matysówka - Chmielnik	2,837	2,837
7	600	Budziwój - Hermanowa	6,963	6,963
8	602	Tyczyn - Borek Nowy - Błażowa	1,860	1,312
9	603	od drogi nr 602 do Borku St.	3,000	0,957
10	606	Chmielnik - Jarząbki - Borówki	0,600	0,600
11	505	Borek St. - Borówki - Grzegorzówka	4,400	3,207
Razem			38,208	34,424
Drogi gminne				
1		Matysówka Słocina	0,500	-
2		Matysówka Chmielnik	0,450	
3		Matysówka cmentarz Słocina	1,200	0,300
4		Matysówka Szkoła II Słocina	0,350	
5		Matysówka II Stare Łany	2,450	0,460
6		Matysówka Łany	2,550	
7		Biała Łany	1,200	
8		Biała Dworskie	1,550	
9		Biała Mokra Strona	0,800	
10		Biała przez wieś	2,100	
11		Biała Zagumnie	0,950	0,700
12		Biała Zastruże	0,750	
13		Budziwój Kolonia	2,900	2,900
14		Budziwój Dębina	2,850	0,600
15		Budziwój Mleczna	2,350	2,350
16		Budziwój Szkolna	0,860	
17		Budziwój Porąbki	3,200	
18		Budziwój Kręta	0,550	
19		Budziwój Grunwald Potoki	2,750	
20		Budziwój Potoki Hermanowa	1,400	
21		Budziwój Poselska Potoki	0,450	0,450
22		Budziwój Hobka	1,300	
23		Hermanowa Czerwonki	2,500	2,100
24		Hermanowa Kamieniec	1,200	
25		Hermanowa Łazy	2,400	
26		Hermanowa Gradkowiec	1,500	
27		Hermanowa Pańskie Pola	2,400	0,700
28		Hermanowa Babi Dół	2,100	
29		Borek Stary Klasztor	0,850	0,500
30		Borek Stary Zawodzie	2,400	1,000
31		Borek Stary Borówki	2,950	0,350
32		Borek Stary Szkoła	0,550	
33		Borek Stary Mleczna	0,640	
34		Borek Stary Sklepiska	2,300	
35		Borek Stary Podgórze	0,750	
36		Borek Stary Podgórze Kielnarowa	0,450	
37		Kielnarowa Matysówka	2,800	2,800
38		Kielnarowa Obszary Matysówka	2,400	0,200
39		Kielnarowa Wólka	1,750	
40		Kielnarowa Kuźnia	0,950	
41		Kielnarowa Debrza	2,000	

42		Kielnarowa Zawodzie	1,100	
43		Kielnarowa Obszary Borek Stary	0,250	
44		Kielnarowa Zagrody	1,650	
45		Kielnarowa Czerwonki	0,650	
46		Kielnarowa Sarkaczki	0,260	
Razem			70,260	15,41

Źródło: Urząd Miasta i Gminy Tyczyn

Układ drogowy na obszarze gminy tworzą:

- droga wojewódzka o długości - 10,900 km,
 - drogi powiatowe o długości - 38,208 km,
- w tym:
- o nawierzchni twardej ulepszonej - 26,360 km,
 - o nawierzchni twardej nieulepszonej - 8,050 km,
 - o nawierzchni gruntowej - 2,498 km,
 - o nawierzchni żwirowej - 1,300 km.
- drogi gminne o długości - 70,26 km,
- w tym:
- o nawierzchni twardej ulepszonej - 15,41 km.

Porównanie wszystkich dróg na obszarze gminy pod względem rodzaju nawierzchni wskazuje, że około 90% dróg powiatowych i 78% dróg gminnych posiada nawierzchnię twardą ulepszoną, natomiast około 10% dróg powiatowych i 22% dróg gminnych nieulepszoną lub gruntową. Wiele jednak z tych dróg wymaga remontów i gruntownych modernizacji.

Brak drożności spowodowany jest przede wszystkim złym stanem technicznym nawierzchni i obiektów mostowych i ograniczeniami prędkości wskutek intensywnej odbudowy dróg. Dodatkowo drogi niszczone są przez powodzie.

Najważniejsza w sieci, droga wojewódzka relacji Rzeszów - Dylągówka prowadzi przede wszystkim ruch gospodarczy, okresowo turystyczny. Ruch drogowy na odcinku Rzeszów - Tyczyn rokrocznie się zwiększa. Tendencja ta będzie się nasilać. Droga na odcinku Rzeszów - Tyczyn przenosi ruch zdecydowanie wyższy od średniego ruchu dobowego występującego na drogach regionalnych województwa, co świadczy o silnych powiązaniach miasta Tyczyna z Rzeszowem.

Komunikacja zbiorowa

Obszar gminy obsługiwany jest komunikacją zbiorową MPK Rzeszów (wsie Biała i Budziwój), PKS oraz przez prywatnego przewoźnika. Wszystkie miejscowości na terenie gminy posiadają połączenia z Tyczynem. Gmina posiada również bardzo dobre połączenia autobusowe z Rzeszowem.

Dzięki bliskości Rzeszowa mieszkańcy gminy mają możliwość korzystania z połączeń kolejowych, a w przyszłości także lotniczych.

System komunikacyjny miasta Tyczyna

Układ komunikacyjny miasta tworzy historycznie ukształtowana siatka ulic zbiorczych bądź lokalnych, intensywnie obudowanych, często na nieodpowiednich parametrach technicznych. Ulice zbiorcze są to ulice będące ciągami dróg wojewódzkich, natomiast ulice lokalne odpowiadają drogom gminnym. Stan techniczny nawierzchni podstawowych ulic w mieście można uznać za zadowalający, jednak znaczna ilość ulic wymaga odnowy lub modernizacji (ulice o nawierzchni nieulepszanej lub gruntowej).

Na terenie miasta wyraźnie odczuwalny jest brak miejsc postojowych. Znajdujące się w mieście parkingi (przy plantach na około 30 stanowisk i przy kościele na około 10 stanowisk) nie zabezpieczają systematycznie rosnących potrzeb parkingowych.

Telekomunikacja

Gmina posiada wzorcowo rozwiązany problem łączności, jest w wysokim stopniu strefonizowana, posiada nowoczesną centralę telefoniczną DSM-10 firmy Northern Telecom, zapewniającą wysoką jakość połączeń krajowych i międzynarodowych. Obsługę telefoniczną łącznością przewodową prowadzi na terenie gminy Okręgowa Spółdzielnia Telefoniczna w Tyczynie z siedzibą w Chmielniku, która jako pierwsza w kraju uzyskała koncesję Ministra Łączności na prowadzenie tego rodzaju działalności. Nielicznych abonentów obsługuje Telekomunikacja Polska SA. Centrala główna, posiadająca powiązania z siecią szkieletową TP S.A., znajduje się w Chmielniku.

Tabela 38. Abonenci telefoniczni w gminie Tyczyn (stan w dniu 31.03.2000)

Wyszczególnienie	Liczba abonentów
Biała	358
Borek Stary	291
Budziwój	494
Hermanowa	323
Kielnarowa	259
Matysówka	186
Tyczyn	483
Razem	2394

Źródło: Okręgowa Spółdzielnia Telefoniczna w Tyczynie

Wszystkie miejscowości posiadają połączenia telefoniczne. Liczba abonentów ogółem w gminie wynosi 2394. Na terenie gminy znajduje się także 12 ogólnodostępnych aparatów telefonicznych.

Elektroenergetyka

Gmina Tyczyn zasilana jest napięciem średnim o wartości 15 kV, magistralami napowietrznymi wyprowadzonymi ze stacji redukcyjnej Boguchwała w kierunku Chmielnika, Błażowej i Lubeni.

Tranzytowo przez gminę przebiegają trasy linii zasilających wysokiego napięcia (110kV) relacji: Boguchwała - Leżajsk, Boguchwała - Głuchów, Boguchwała - Dynów.

Istniejący stan systemu energetycznego, po reelektryfikacji, pokrywa aktualne potrzeby w zakresie zaopatrzenia w energię elektryczną. Wymaga jednak stałej rozbudowy i modernizacji w związku z wzrastającym popytem na działki budowlane.

Wodociągi

Wody podziemne stanowią główne źródło zaopatrzenia gospodarstw domowych i rolnych miasta i gminy oraz jednostek uspołecznionych wykorzystywane są poprzez ujęcia i wodociągi.

Miasto i gmina Tyczyn zasilane są w wodę z czterech źródeł:

- z miejskiej sieci wodociągowej Rzeszowa, czerpiącej wodę poprzez ujęcie Zwiężczyca z rzeki Wisłok – korzystają z niego mieszkańcy Białej, części Tyczyna, północnej części Budziwoja oraz północno-zachodniej części Matysówki,
- z ujęcia wody w Tyczynie, zlokalizowanego w południowej części miasta, czerpiącego wodę podziemną ze studni wierconych – korzystają mieszkańcy miasta, północnej części Hermanowej (niespełna 30% gospodarstw) oraz część wsi Kielnarowa (około 50% gospodarstw),
- z ujęcia w miejscowości Budziwój, również czerpiącego wodę ze studni wierconych,
- kilka budynków w Matysówce, w rejonie granicy z gminą Krasne, zasilanych jest z wodociągu gminy Krasne, z ujęcia w Słocinie.

Długość sieci wodociągowej w ujęciach Tyczyn i Budziwój wynosi 137,4 km, natomiast z ujęcia Rzeszów – 42,5 km. Łączna długość sieci wynosi 179,9 km.

Z wodociągu korzysta 6876 mieszkańców. Blisko 50% mieszkańców gminy, tj. około 7000 osób, nie ma dostępu do sieci wodociągowej. Dotyczy to miejscowości Borek Stary oraz częściowo Kielnarowej, Hermanowej i Matysówki. Mieszkańcy tych miejscowości czerpią wodę ze studni ręcznych oraz studni wyposażonych w pompy i hydrofony.

Gospodarka ściekowa

Odprowadzenie i unieszkodliwianie ścieków z terenu miasta i gminy Tyczyn opiera się na dwóch systemach:

- odprowadzania ścieków siecią kanalizacyjną do miejskiej kanalizacji sanitarnej Rzeszowa i dalej do rzeszowskiej oczyszczalni ścieków,
- indywidualnego gromadzenia i unieszkodliwiania ścieków bytowo-gospodarczych.

Z pierwszego systemu korzystają mieszkańcy miasta Tyczyn, większej części wsi Budziwój (zarówno mieszkańcy pobierający wodę z miejskiego wodociągu Rzeszowa, jak i z ujęcia w Budziwoju) oraz wieś Biała i część Matysówki przylegająca do rzeszowskiej dzielnicy Zalesie. Sieć administrowana jest zarówno przez gminne, jak i rzeszowskie służby komunalne, tj. PGK „EKO-Strug” Tyczyn i MPWiK Rzeszów.

Drugi z systemów funkcjonuje na pozostałym obszarze miasta i gminy Tyczyn i obejmuje indywidualne sposoby gromadzenia i unieszkodliwiania odpadów. W większości są to zbiorniki bezodpływowe, rzadko (poniżej 10%) osadniki gnilne, ponadto w Borku Starym znajdują się urządzenia drenażu rozsączającego. Przy budynkach niewyposażonych

w instalacje wodociągowe nieczystości płynne pochodzenia bytowego i gospodarczego gromadzone są w gnojownikach.

Tabela 39. Sieć wodno-kanalizacyjna na tle powiatu

Gmina/ miasto	Długość sieci (km)		Przyłącza do budynków szt.		Zużycie wody w gosp. domowych	
	wodociągi	kanalizacja	wodociągi	kanalizacja	dm ³	na osobę
Błażowa m.	9,1	15,3	471	281	30,8	14,7
Błażowa gm.	7,4	-	178	-	80,5	9,1
Boguchwała	111,0	3,5	2264	209	318,6	16,1
Chmielnik	5,6	50,0	77	461	25,1	4,2
Dynów m.	5,4	8,5	157	176	70,0	11,5
Dynów gm.	1,0	1,4	11	11	18,3	1,8
Głogów m.	51,0	15,0	1255	850	124,5	27,7
Głogów Młp.	103,8	-	2691	1	273,9	22,7
Hyżne	1,2	-	12	-	3,7	0,5
Kamień	65,5	-	1097	-	98,5	14,6
Krasne	76,6	70,1	1997	822	315,5	24,7
Lubenia	-	-	-	-	-	-
Sokołów Młp. m.	20,3	11,5	590	150	62,6	16,0
Sokołów Młp. gm.	126,9	3,5	2293	5	174,2	14,1
Świlcza	159,9	27,7	3952	910	432,0	24,4
Trzebownisko	142,4	112,5	4273	1036	443,3	25,6
Tyczyn*	24,0	7,0	591	340	105,3	37,6
Tyczyn gmina*	104,3	49,1	2016	923	70,2	6,5

Źródło: Spis Rolny US Rzeszów 1997

*dla miasta i gminy Tyczyn dane uaktualnione przez UGiM

Gospodarka odpadami

Odpady stałe z terenu miasta i gminy wywożone są na wysypisko śmieci w Kozodrzy, gmina Ostrów. Wywozem odpadów zajmują się Gospodarka Komunalna Sp. z o.o. w Błażowej oraz MPGK Biała.

Wg danych Urzędu Gminy i Miasta w 1998 r. wywieziono ponad 8280 m³ odpadów, w roku następnym 10 140 m³. Segregacja odpadów prowadzona jest na terenie wsi Biała, obejmuje szkło i plastik. Mimo to, nadal można spotkać dzikie wysypiska śmieci, szczególnie niebezpieczne, gdy znajdują się w pobliżu ujęć wód i w lasach.

System grzewczy

Na terenie miasta i gminy Tyczyn ogrzewanie budynków mieszkalnych, obiektów użyteczności publicznej i przemysłowych opiera się na indywidualnych systemach grzewczych. Nie występują scentralizowane systemy grzewcze ani sieć ciepłownicza. Analizując rodzaje systemów grzewczych, można wyróżnić:

- ogrzewanie węglowe i drewnem – 53%
- ogrzewanie gazem ziemnym – 40%
- ogrzewanie olejem opałowym – 5%
- ogrzewanie gazem butlowym i zbiornikowym – 2%
- ogrzewanie ze źródeł energii odnawialnej – sporadyczne przypadki.

Gazownictwo

Miasto i gmina Tyczyn zasilane są w gaz ziemny wysokometanowy GZ-50 z sieci krajowej w sposób pośredni z sieci miasta Rzeszowa.

Właścicielem i dysponentem sieci jest PGNiG SA Zakład Gazowniczy w Rzeszowie, Rozdzielnia Gazu Tyczyn. Łączna długość sieci na terenie gminy wynosi 166,2 km oraz 71,6 km przyłączy, przy czym na terenie miasta długości te wynoszą odpowiednio 30,7 i 9,3 km.

Tabela 40. Odbiorcy gazu ziemnego na terenie gminy Tyczyn w roku 1999

Wyszczególnienie	Ogólna liczba odbiorców	w tym		
		gospodarstwa domowe	handel i usługi	ogrzewający mieszkania
Tyczyn - miasto	371	354	5	252
Sołectwa	1263	1246	7	499
Razem	1634	1600	12	751

Źródło: Zakład Gazowniczy Tyczyn 2000

Gmina posiada bardzo dobrze rozwiniętą sieć gazową. Do pełnej gazyfikacji pozostaje jedynie wieś Kielnarowa (na etapie opracowania projektu). Sieci gazowe w pełni zabezpieczają potrzeby obecnych i przyszłych mieszkańców, nie ma ograniczeń ilości podłączeń. Odbiorcami gazu są przede wszystkim indywidualne gospodarstwa domowe. W celach gospodarczych gaz jest wykorzystywany w niewielkim stopniu.

Okolo 2% mieszkańców korzysta z gazu płynnego, zbiornikowego i butlowego. W Rzeszowie i okolicach działa co najmniej trzech poważnych dystrybutorów gazu płynnego.

6. KULTURA I TURYSTYKA

Walory historyczne

Najładniejszym zabytkiem miasta jest XIX-wieczny zespół pałacowo-parkowy. Na terenie otaczającego pałac parku, którego początki sięgają XVIII wieku, znajduje się najcenniejszy na terenie gminy starodrzew, obejmujący sędziwe okazy drzew rodzimych i egzotycznych. Największą osobliwością jest najstarsza w Polsce lipa drobnolistna. Wiek jej obliczony nowoczesną metodą wynosi około 290 lat. Osiągnęła ona 577 cm obwodu, 26 m wysokości, jest okazała i zdrowa.

Od strony północno-wschodniej częściowo w parku i na jego obrzeżu usytuowane są mocno przebudowane obiekty dawnego folwarku. Większość z nich zajmuje Fabryka Wentylatorów „Tywent”, a pozostałe użytkuje WSSG. Od strony zachodniej przylega do parku kompleks obiektów dawnej gorzelnicy, których wygląd po kolejnych przebudowach i remontach również mocno odbiega od pierwotnego.

Na uwagę zasługuje kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP i św. Katarzyny, który powstał niedługo po lokacji Tyczyna. Obecny kształt kościoła łącznie z dzwoniczami jest wynikiem XVIII – wiecznej przebudowy w stylu późnego baroku.

Najważniejszym zabytkowym zespołem sakralnym na terenie gminy Tyczyn jest jedno z najstarszych w Polsce, bo sięgające początków XIV wieku, sanktuarium MB Boreckiej w Borku Starym. Kościół usytuowany jest na północnym stoku góry w zespole z klasztorem. Powyżej nich są zabudowania folwarku. Na skraju skarpy, w głębi lasu nad głębokim wąwozem usytuowana została sztuczna grotta przy źródle, które związane jest prawdopodobnie z początkami sanktuarium. Z obiektów sakralnych na uwagę zasługują jeszcze: zespół kościelno-plebański w Borku Starym i kościół w Budziwoju.

Na obszarze gminy Tyczyn znajdują się trzy obiekty dworskie, pozostałość po dawnych założeniach dworsko-parkowych i folwarcznych. We wsiach położonych między Rzeszowem i Tyczynem oraz leżących przy głównej drodze prowadzącej doliną Strugu do Dynowa, w dużym stopniu zurbanizowanych, elementy tradycyjnej kultury utrzymują się jeszcze w pewnym stopniu w budownictwie. W stanie niezmiennym znajduje się tutaj kilkadziesiąt starych budynków. Stan obecny starego budownictwa nie rokuje nadziei na jego dłuższe zachowanie. Część z kilkunastu starych budynków stoi obok nowo wystawionych, jeszcze niewykończonych, murowanych i prawdopodobnie po ich ukończeniu zostaną rozebrane.

Polska południowo-wschodnia jest rejonem występowania dużej ilości kapliczek i krzyży przydrożnych. Najczęściej występujące na terenie gminy typy kapliczek to drewniane kapliczki szafkowe, zawieszane na drzewach, krzyżach i słupach. Spotkać można również kapliczki okolicznościowe upamiętniające ważne wydarzenia z historii Polski, jak np. bitwę pod Grunwaldem. Często występują także krzyże przydrożne, wykonane z różnych surowców: beton, drewno, metal. Najmniej jest krzyży drewnianych, co wynika z nietrwałości tego materiału.

Pełny wykaz zabytków z terenu miasta i gminy Tyczyn – załącznik nr 1.

Walory krajobrazowe

O walorach krajobrazowych terenu gminy Tyczyn decyduje budowa geomorfologiczna w połączeniu z szatą roślinną. Dolina rzeki Wisłok to rozległa równina o szerokości 4,3 - 5,0 km. Większość gminy ma charakter wyżynny. W części gminy, która

obejmuje Pogórze Dynowskie, stoki cechują się znacznymi spadkami i urozmaiconą rzeźbą, ponieważ są przedzielone nieckowatymi dolinami o płaskich dnach wciosowych o głęboko wciętych podłożu. Obszar ten rozcinają doliny boczne Strugu, Chmielnika i Hermanówki. Wzgórze porasta zieleń nadrzeczna. Najwyżej położone tereny gminy porastają kompleksy leśne, które dają korzystne wrażenia estetyczne w okresie jesiennego przebarwienia liści. Duży kompleks leśny w hermanowskim przysiółku Przylasek posiada atrakcję turystyczno-użytkową w postaci źródła z dobrą wodą. Wiosną w krajobrazie dominują zakwitające krzewy i niektóre drzewa.

Dominującym typem krajobrazu jest krajobraz kulturowy, w dużej części harmonijny, z charakterystyczną dla gospodarki rolnej mozaiką upraw rolnych, łąk, pastwisk, sadów i zadrzewień śródpolnych. Istotną rolę w krajobrazie odgrywają pojedyncze egzemplarze okazałych drzew na otwartej przestrzeni lub też nieduże ich grupy.

We wschodniej części gminy Tyczyn położony jest fragment Hyżniańsko-Gwoźnickiego Obszaru Chronionego Krajobrazu o powierzchni około 1100 ha. Jego granica przebiega wzdłuż dróg publicznych wiodących z Chmielnika Rzeszowskiego do Kielnarowej i dalej przez Borek Stary w kierunku wsi Brzezówka, położonej w gminie Hyżne. Obejmuje część pasma wzgórz ciągnących się od Hyżnego w kierunku Matysówki, między dolinami rzeki Strug i potoku Chmielnik. Piękno obszaru gminy możemy podziwiać z ponad 20 miejsc określanych jako punkty, ciągi, platformy i korytarze widokowe.

Baza turystyczna

Baza noclegowa na terenie gminy jest bardzo uboga. Obecnie jedynie przy Klasztorze oo. Dominikanów w Borku Starym znajduje się około 20 miejsc noclegowych dla pielgrzymek.

Baza gastronomiczna:

- Bar „U Wiktora” - Tyczyn, ul. Grunwaldzka 70
- Bufet „Syrena” - Tyczyn
- Zajazd „Podkowa” - Budziwój
- Bar „U Słowika” - Budziwój
- Zakład Gastronomiczny z udostępnieniem stołu bilardowego - Borek Stary
- Zakład Gastronomiczny „Garsija” - Tyczyn

Działalność kulturalna

W Tyczynie działa Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury obejmujący swą działalnością teren całej gminy. Posiada swoje filie – Domy Ludowe w Borku Starym, Białej, Budziwoju, Budziwoju-Kolonii, Hermanowej, Kielnarowej i Matysówce.

Szeroko rozwinięty jest amatorski ruch artystyczny. Gmina Tyczyn od lat aktywnie promuje w swoim środowisku własną kulturę, zwłaszcza ludową. Wiele wydawanych broszur promuje gminę, pokazując jej tradycje, ludzi i równocześnie będąc formą edukacji.

Ośrodek prowadzi 12 stałych zespołów artystycznych oraz 7 kół i klubów zainteresowań. Zajęcia stale odbywają się 2 razy w tygodniu pod opieką fachowego instruktora. Uczestniczy w nich około 450 młodych mieszkańców gminy. Zatrudnia 23 pracowników, w tym 6 pracowników merytorycznych i 5 instruktorów godzinowych.

Zdjęcie 5. Dom Ludowy w Matysówce

Amatorskie zespoły artystyczne działające na terenie gminy:

Tyczyn:

- Kapela Wójta Tycznera
- Zespół Śpiewaczy „Tyczyniacy”
- Dziecięcy Regionalny Zespół Pieśni i Tańca „Mali Tyczyniacy”
- Dziecięcy Zespół Teatralny
- Dziecięcy Zespół Piosenki i Ruchu „Katarzynki”

Budziwój:

- Regionalny Zespół Śpiewaczy „Budziwojce”
- Zespół Pieśni i Tańca „Country”

Hermanowa:

- Dziecięcy Zespół Piosenki i Ruchu
- Zespół Małych Form Estradowych
- Zespół Instrumentalno-Wokalny

Matysówka:

- Dziecięcy Zespół Tańca Estradowego „Krok za krokiem”
- Zespół Śpiewaczy „Matysowianie”

Biała:

- Dziecięcy Zespół Tańca Estradowego „Smyki”

Borek Stary:

- Orkiestra Dęta Ochotniczej Straży Pożarnej

Stałe imprezy kulturalne wpisane w kalendarz wojewódzki:

- Dni Tyczyna
- Wojewódzki Przegląd Wiejskich Zespołów Śpiewaczych
- Borkowskie Czuwanie Artystyczne

Prężnie działa również Towarzystwo Miłośników Regionu Tyczyna, zrzeszające około 40 osób. Pod jego patronatem funkcjonuje Społeczne Muzeum Regionalne posiadające około 245 eksponatów. Muzeum organizuje również wystawy i okolicznościowe spotkania autorskie.

Funkcjonujące w Tyczynie kino „Skarb” posiada 134 miejsca na widowni.

Biblioteki

W Tyczynie działa biblioteka publiczna, posiadająca na terenie gminy 4 oddziały. Ogółem stan księgozbioru w bibliotekach miasta i gminy wynosi 65 258 woluminów (miasto 23 926). Biblioteka oprócz działalności statutowej organizuje turnieje wiedzy z literatury, spotkania autorskie, wystawy pokonkursowe oraz prowadzi szeroką działalność oświatową, współuczestniczy w organizowaniu festiwalu piosenki harcerskiej, organizuje wystawy plastyczne, imprezy okolicznościowe (andrzejki, mikołajki), prowadzi lekcje biblioteczne. Spełnia bardzo ważną rolę kulturotwórczą i wychowawczą.

Tabela 41. Biblioteki na terenie miasta i gminy

Wyszczególnienie	Powierzchnia m ²	Liczba miejsc w czytelniku	Stan księgozbioru
Tyczyn	150	41	23 926
Hermanowa	42	12	9 880
Borek Stary	55	24	7 446
Budziwój	73	16	11 351
Kielnarowa	50	16	12 655
Razem	370	109	65 258

Źródło: Urząd Gminy i Miasta Tyczyn

Prasa lokalna

Od 15 października 1989 roku na terenie gminy wydawany jest dwutygodnik „Głos Tyczyna”. Od czerwca 1990 roku stał się pismem samorządu terytorialnego. Obecny nakład wynosi 1000 egzemplarzy.

Jest to gazeta sublokalna, kolportowana na terenie wszystkich sołectw gminy. Przedstawiane są w niej aktualności lokalne oraz informacje. Porusza sprawy gospodarcze i społeczne, popularyzuje ideę integracji w małej ojczyźnie, zawiera również publikacje historyczne, kulturalne, oświatowe i sportowe. Na bieżąco zapoznaje mieszkańców z treścią uchwał Rady Miejskiej.

Od 1999 roku wprowadzono do gazety rubrykę „Gorąca linia”, gdzie władze samorządowe oraz pracownicy Urzędu Gminy i Miasta odpowiadają na pytania czytelników, dotyczące bieżących problemów mieszkańców.

Działalność sportowa

Na terenie gminy istnieją kluby i zespoły sportowe. Są to:

- LZS „Grunwald” w Budziwoju (sekcja piłki nożnej), drużyna występuje w rozgrywkach klasy B
- LZS „Herman” w Hermanowej – sekcja piłki nożnej; drużyny seniorów i juniorów występują w rozgrywkach klasy „A”
- LKS „Strug” Tyczynie – sekcja piłki nożnej; drużyna seniorów gra w IV lidze, juniorzy starsi i młodsi w klasie „O”
- LZS „Jar” Kielnarowa – sekcja tenisa stołowego; drużyna kobiet startuje w II lidze, dwie drużyny męskie w III lidze
- UKS „Leśpol” Borek Stary – sekcja tenisa stołowego, drużyna kobiet w II lidze
- UKS – Zespół Akrobatyczno-Taneczny „Flimero”

Największym klubem sportowym jest „Strug” w Tyczynie. Dysponuje on boiskiem z trybunami na 600 miejsc siedzących oraz pawilonem sportowym. Właścicielem stadionu jest Urząd Gminy i Miasta.

Związki gminne

Tyczyn aktywnie uczestniczy w życiu społecznym regionu. Jako miasto i gmina należy do dwóch związków gmin:

- **Związku Komunalnego „Wisłok”**
- **Związku Gmin „Dolina Strugu”**

Związek Komunalny „Wisłok” zrzesza 21 gmin z terenu Podkarpacia. Członkami Związku są gminy: Rzeszów, Białobrzegi, Błażowa, Boguchwała, Chmielnik, Czarna, Czudec, Dynów, Frysztak, Głogów Małopolski, Hyżne, Krasne, Lubenia, Łańcut - Gmina, Łańcut - Miasto, Markowa, Strzyżów, Świlcza, Trzebownisko, Tyczyn i Wiśniowa.

Związek powstał we wrześniu 1993 r. w celu wspólnego wykonywania zadań publicznych. Początkowo swą działalność skupiał wokół ochrony środowiska w zlewni rzeki Wisłok. Obecnie do Związku przystępują kolejne gminy z terenów zlewni Wisłoka i Sanu.

Ideą, która przyświeca wszelkim działaniom ZK „Wisłok”, jest myśl amerykańskiego przyrodnika Davida Greatesa: „...musimy nauczyć się dbać o środowisko, w którym mamy żyć, chodzi tylko o to, czy nauczymy się tego na czas”. Aby nie było za późno, gminy zrzeszone w Związku wspólnie chcą sprostać wymogom obecnej rzeczywistości. Podejmują wspólnie działania na rzecz środowiska, głównie w zakresie budowy oczyszczalni ścieków wraz z kanalizacją, uregulowania gospodarki odpadami stałymi, wdrażania selektywnej gospodarki odpadami, nawiązywania współpracy w kraju i za granicą w celu poszukiwania nowatorskich rozwiązań w dziedzinie ochrony środowiska.

Jednym z podstawowych zadań Związku jest pozyskiwanie informacji o środkach pomocowych, z których gminy mogą korzystać, realizując inwestycje proekologiczne.

Ważnym zadaniem Związku jest promocja regionu i jego walorów przyrodniczych, realizowana poprzez wydawanie folderów, plakatów, informatorów, ulotek, map itp.

Związek Gmin „Dolina Strugu” – cztery gminy: Tyczyn, Chmielnik, Hyżne, Błażowa – utworzyły w roku 1994 Regionalne Towarzystwo Rolniczo-Przemysłowe, którego głównym celem jest prowadzenie wspólnej strategii rozwoju i promocji terenów znajdujących się w ich granicach administracyjnych.

Więź między gminami ma podłoże w ich historii, tożsamości kulturowej, a przede wszystkim w podobnych uwarunkowaniach przyrodniczych, które mają decydujący wpływ na kierunki rozwoju regionu (głównie rolnictwo, potencjał wydobywczy i przetwórczy, ochrona środowiska, turystyka, rekreacja). Towarzystwo przyjęło nazwę „Dolina Strugu”. Trafność tej nazwy wynika z faktu, że prawie cały obszar zrzeszonych w Towarzystwie gmin leży w zlewni (dorzeczu) prawobrzeżnego dopływu Wisłoka – rzeki Strug.

Życie religijne

Parafie gminy Tyczyn należą do dwóch diecezji: rzeszowskiej i przemyskiej. Diecezja rzeszowska powstała 25 marca 1992 roku bullą Jana Pawła II z części diecezji przemyskiej i tarnowskiej. W diecezji jest 19 dekanatów, 206 parafii i 5 rektoratów. Pracuje tu 520 księży diecezjalnych i 70 zakonnych.

Obszar gminy należy do trzech dekanatów. Sołectwo Borek Stary, jako jedyna jednostka gminy, wchodzi w skład dekanatu błazowskiego w diecezji przemyskiej. Pozostałe tereny wchodzące w skład diecezji rzeszowskiej zaliczane są do dwóch dekanatów: tyczyńskiego i rzeszowskiego III (parafia Matysówka i Biała).

Tak złożony podział, nie pokrywający się z granicami administracyjnymi gminy, ma wpływ na życie mieszkańców.

Na terenie gminy w ostatnich latach wybudowano kilka nowych obiektów sakralnych:

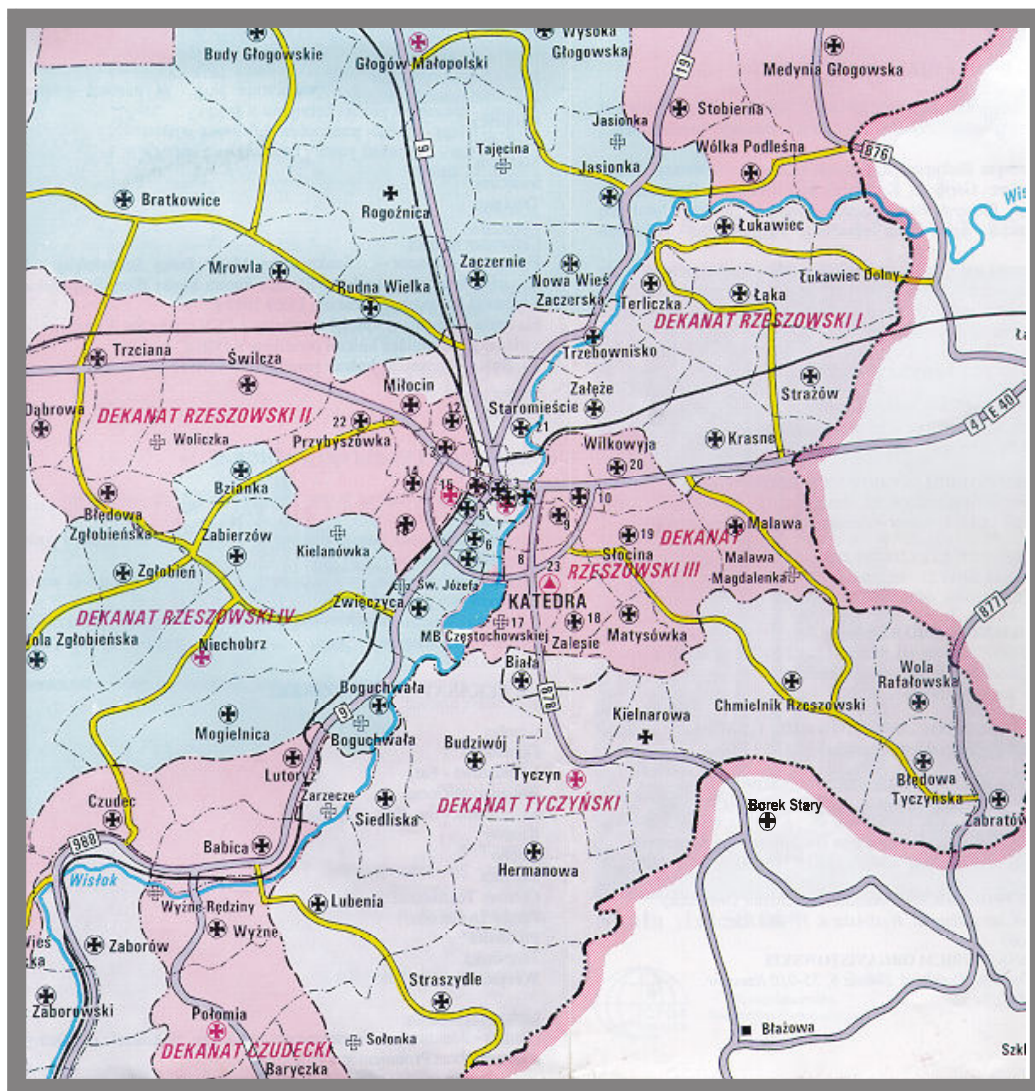
- kościół w Budziwoju (w trakcie budowy)
- kościół w Matysówce
- kościół w Białej (nowy w fazie projektowania)
- kościół w Kielnarowej
- kościół w Hermanowej.

Do ciekawszych miejsc kultu religijnego należą: kaplica Matki Boskiej Studziennej w lesie w Hermanowej, kościół parafialny z XV w. w Tyczynie oraz klasztor oo. Dominikanów w Borku Starym.

Zdjęcie 6. Klasztor oo. Dominikanów w Borku Starym

DIECEZJA RZESZOWSKA - DEKANAT TYCZYŃSKI

Źródło: Na podstawie mapy DIECEZJA RZESZOWSKA - podział administracyjny

7. ANALIZA SWOT

A. POŁOŻENIE; ŚRODOWISKO NATURALNE	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • sąsiedztwo miasta Rzeszów • dobre połączenia komunikacyjne • walory turystyczno-krajobrazowe, przyrodnicze i kulturowe 	<ul style="list-style-type: none"> • nieuregulowana rzeka Strug i potoki • tereny osuwiskowe i zalewowe • niepełne zaopatrzenie w wodę pitną • zanieczyszczenie środowiska ściekami i odpadami stałymi • wrażenie chaosu architektonicznego mimo ładnego ukształtowania terenu
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wykorzystanie tras turystycznych i krajobrazowych • rozwój Rzeszowa 	<ul style="list-style-type: none"> • wzrost zanieczyszczenia środowiska • powódzie

B. WARUNKI DEMOGRAFICZNE/POTENCJAŁ LUDZKI	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • wysoki odsetek ludzi pracujących poza rolnictwem • duży procent ludzi młodych • znaczne zasoby wolnej siły roboczej • dobre wykształcenie mieszkańców gminy • historyczna świadomość mieszkańców i aktywność gospodarczo-społeczna 	<ul style="list-style-type: none"> • duże bezrobocie /również utajone w rolnictwie/ • niski stopień współdziałania mieszkańców gminy • brak zainteresowania rozwojem przedsiębiorczości
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • dodatni przyrost naturalny • osiedlanie się mieszkańców Rzeszowa na terenie gminy • możliwości wykorzystania potencjału ludzkiego 	<ul style="list-style-type: none"> • rosnące bezrobocie • brak zainteresowania tworzeniem nowych miejsc pracy

C. POZIOM ZASPOKOJENIA WARUNKÓW SOCJALNO-BYTOWYCH

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">• poczucie bezpieczeństwa mieszkańców• dobrze rozwinięta i funkcjonująca sieć szkół podstawowych• trzystopniowy poziom szkolnictwa na terenie gminy• szeroki dostęp do szkolnictwa ponadpodstawowego	<ul style="list-style-type: none">• niski stopień rozwoju bazy sportowo-rekreacyjnej• brak sieci gastronomicznej w mieście• uboga baza noclegowa
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none">• wzrost dochodów ludności• reforma ubezpieczeń społecznych i służby zdrowia• wzrost zainteresowania budownictwem jednorodzinym w okolicach Rzeszowa• dogodny system kredytowania budownictwa jednorodzinnego	<ul style="list-style-type: none">• obniżanie poziomu życia• powiększające się różnice w dochodach ludności• wzrastające zagrożenie bezpieczeństwa publicznego

D. GOSPODARKA/ ROLNICTWO

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none">• wolne tereny do przyjęcia inwestorów,• znaczne zasoby niewykorzystanej siły roboczej• położenie w pobliżu Rzeszowa• dobra jakość placówek handlowych• tradycje w hodowli bydła, trzody chlewnej i ogrodnictwa,• świadomość rolniczego charakteru gminy	<ul style="list-style-type: none">• mała specjalizacja produkcji rolniczej i rozdrobnienie gospodarstw rolnych• brak rynków zbytu• powolny wzrost zatrudnienia w sferze produkcji• niepełne wykorzystanie wolnych terenów i obiektów na działalność gospodarczą• brak ewidencji terenów uzbrojonych pod budownictwo usługowe i mieszkaniowe• niechęć do zespołowego gospodarczego działania
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none">• dostęp do tanich kredytów• wzrost zainteresowania usługami budowlanymi• współdziałanie z sąsiednimi gminami w celu zdobycia rynku zbytu produktów rolnych	<ul style="list-style-type: none">• pogarszająca się sytuacja ekonomiczna wsi• niestabilna polityka państwa wobec rolnictwa i obszarów wiejskich

E. INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • dobry układ dróg • dobre połączenie z Rzeszowem • dobrze rozwinięta sieć energetyczna, telefoniczna i gazowa 	<ul style="list-style-type: none"> • chaos architektoniczno-urbanistyczny • brak pełnego uzbrojenia w sieć wodociągową i kanalizacyjną • brak oczyszczalni ścieków • niski standard nawierzchni dróg • brak regulacji rzek • nieuporządkowana gospodarka odpadami (segregacja, odbiór i wywóz) • niedoinwestowanie spółki gminnej EKO-STRUG”
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • zagraniczne środki pomocowe na inwestycje w dziedzinie infrastruktury • poprawa jakości drogi Rzeszów - Tyczyn • możliwość zrzutu ścieków do oczyszczalni miejskiej w Rzeszowie • przygotowanie terenów inwestycyjnych 	<ul style="list-style-type: none"> • trudności z pozyskaniem środków finansowych na realizację inwestycji • zagrożenie powodziowe

F. KULTURA, SPORT, TURYSTYKA	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • przywiązanie do miejscowych tradycji • kultywowanie tradycji kulturalnych • dobrze funkcjonujące kluby sportowe • interesujące tereny turystyczne i obiekty historyczne • dobrze funkcjonująca sieć domów ludowych 	<ul style="list-style-type: none"> • brak wyeksponowania miejscowych zabytków architektury • niedostatecznie rozwinięta baza turystyczna • brak sal gimnastycznych • bierne postawy młodzieży • słaba promocja miasta i gminy
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • podniesienie estetyki gminy • wzrost zainteresowania aktywnym wypoczynkiem i agroturystyką • rozbudowa terenów i obiektów nadających się na bazę turystyczno-wypoczynkową • wzrost zapotrzebowania miejsc noclegowych ze strony WSSG 	<ul style="list-style-type: none"> • brak tradycji korzystania z istniejących walorów • degradacja środowiska związana z działalnością człowieka

G. WARUNKI WSPIERAJĄCE ROZWÓJ GOSPODARCZY	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • dobry wizerunek gminy w oczach mieszkańców • aktywna postawa mieszkańców • dobra lokalizacja gminy • szkoła wyższa o zasięgu ponadlokalnym • bezpośrednie sąsiedztwo dużej aglomeracji 	<ul style="list-style-type: none"> • trudności w pozyskaniu kapitału • mała wiedza na temat możliwości rozwoju przedsiębiorczości
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca umiejętność poszukiwania pozabudżetowych źródeł wspierania inwestycji • zagraniczne środki pomocowe • podjęcie zespołowych działań w celu finansowania inwestycji • udoskonalenie systemu informacji o kredytach i innych funduszach rozwojowych • pozyskanie inwestorów zewnętrznych • pełna rozbudowa infrastruktury 	<ul style="list-style-type: none"> • niestabilny i skomplikowany system prawny, szczególnie podatkowy w zakresie dochodów jednostek samorządu lokalnego • spadek dochodów i dalszy wzrost bezrobocia

II. CZĘŚĆ PROGRAMUJĄCO-STRATEGICZNA

1. MISJA MIASTA I GMINY TYCZYN

Misja dla miasta i gminy określona została w perspektywie do 2010 roku. Jest to wizja gminy z jej głównymi polami aktywności w przyszłości, której urzeczywistnienie będzie możliwe dzięki realizacji konkretnych działań.

**JESTEŚMY GMINĄ
USŁUGOWO-ROLNICZO-TURYSTYCZNĄ,
CZYSTĄ EKOLOGICZNIE,
Z ROZWINIĘTĄ INFRASTRUKTURĄ TECHNICZNĄ,
SZKOLNICTWEM SPRZYJAJĄCYM ROZWOJOWI
MŁODZIEŻY,
KORZYSTNYMI WARUNKAMI DO
WSZECHSTRONNEGO ROZWOJU CZŁOWIEKA
I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI.**

Obszary strategiczne, czyli główne pola działania, w których realizowana będzie misja, to:

1. *Infrastruktura techniczna*
2. *Szkolnictwo*
3. *Rolnictwo i obszary wiejskie*
4. *Działalność gospodarcza*
5. *Kultura, sport i turystyka*
6. *Ekologia*
7. *Mieszkalnictwo*
8. *Zdrowie, życie, bezpieczeństwo.*

2. OBSZARY, CELE STRATEGICZNE I ZADANIA REALIZACYJNE

OBSZAR 1 INFRASTRUKTURA TECHNICZNA

Cele

- 1. Poprawa infrastruktury drogowej*
- 2. Budowa i rozwój infrastruktury sieciowej*
- 3. Dostępność wszystkich mieszkańców do gminnych i wiejskich sieci wodno-kanalizacyjnych, gazowych*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Poprawa infrastruktury drogowej

1. Rozbudowa sieci dróg
2. Modernizacja istniejących dróg wraz z systemem rowów przydrożnych
3. Budowa drogi przenoszącej ciężki transport do Zakładów Mięsnych „Herman” przez Kamieniec z ominięciem centrum Tyczyna i Hermanowej
4. Oświetlenie ciągów komunikacyjnych na terenie miasta i sołectw
5. Budowa parkingów i miejsc postojowych przy stadionie, WSSG w Tyczynie oraz Hermanowej obok kościoła
6. Budowa chodników przy drogach
7. Budowa i organizacja ścieżek rowerowych wzdłuż Wisłoka i Strugu

Cel: Budowa i rozwój infrastruktury sieciowej

Cel: Dostępność wszystkich mieszkańców do gminnych sieci wodno-kanalizacyjnych, gazowych

1. Budowa zbiorczej kanalizacji sanitarnej w gęsto zaludnionych częściach miejscowości
2. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków przy zabudowie rozproszonej
3. Dokończenie gazyfikacji gminy
4. Budowa zbiorczych wodociągów
5. Pomoc grupom mieszkańców przy budowie i uzdatnianiu wody z lokalnych ujęć.

Komentarz:

Stopień rozwoju infrastruktury technicznej jest czynnikiem decydującym o sukcesie pozostałych dziedzin życia społeczno-gospodarczego gminy. Środki rokrocznie przeznaczane na te cele powinny ulegać zwiększeniu. Zaawansowanie w dziedzinie rozwoju, rozbudowy i modernizacji ma podstawowe znaczenie dla lokalizowania różnego rodzaju działalności gospodarczej na terenie miasta i gminy. Nowoczesna, pełna infrastruktura techniczna to również poprawa jakości życia mieszkańców. Wzrastające zainteresowanie terenami gminy pod budownictwo mieszkaniowe będzie powodować zapotrzebowanie na sieć dróg gminnych na powstających osiedlach mieszkaniowych. Nakładów na modernizacje i remonty wymagają pozostałe drogi, których utrzymanie leży w gestii gminy. W celu ich ochrony należy wyeliminować ruch ciężkiego taboru samochodowego przez centrum Tyczyna.

Rozwijająca się szkoła wyższa będzie wymagać zabezpieczenia dogodnego dojazdu wraz z miejscami parkingowymi.

Sieciowa infrastruktura komunalna wymagać będzie dokończenia. Rozwój sieci kanalizacyjnej pociąga za sobą potrzebę budowy oczyszczalni ścieków (Kielnarowa i Borek Stary). Częściowym rozwiązaniem problemu, w miejscach skumulowanej zabudowy, może być odprowadzenie ścieków do oczyszczalni miejskiej w Rzeszowie i Siedliskach. Przy zabudowie rozproszonej lepszym rozwiązaniem będą małe oczyszczalnie przydomowe.

Sieć wodociągowa rozbudowana zdecydowanie lepiej niż sieć kanalizacyjna wymaga również dalszych nakładów. Kontynuowana będzie dalsza budowa, wykonywanie nowych ujęć głębinowych oraz wymiana i modernizacja niesprawnych sieci, tak aby dobrej jakości woda pitna była dostępna we wszystkich gospodarstwach domowych. Kolejnym elementem sieciowej infrastruktury technicznej, wymagającym dokończenia, jest sieć gazowa. Zwiększenie zapotrzebowania na gaz może nastąpić wraz z rozwojem budownictwa mieszkaniowego (zabezpieczenie ogrzewania nowych budynków).

OBSZAR 2 SZKOLNICTWO

Cele

- 1. Rozwój bazy lokalowej szkół*
- 2. Zwiększenie poziomu kształcenia w szkołach*
- 3. Wychowanie młodego pokolenia w poszanowaniu wartości*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Rozwój bazy lokalowej szkół

1. Budowa Publicznego Gimnazjum w Tyczynie wraz z kompleksem sportowo-żywnościowym
2. Budowa sal gimnastycznych przy szkołach podstawowych w Białej i Budziwoju
3. Remonty istniejących budynków szkół uwzględniające wymianę ogrzewania
4. Dalszy rozwój Wyższej Szkoły Społeczno-Gospodarczej w Tyczynie – nowe, poszukiwane kierunki kształcenia, rozbudowa bazy materialnej

Cel: Zwiększenie poziomu kształcenia w szkołach

1. Rozwijanie ponadgminnej funkcji Tyczyna w zakresie szkolnictwa średniego, wyższego i kształcenia dorosłych
2. Szeroki dostęp do nauki języków obcych i informatyki
3. Wyposażenie szkół gminnych w sprzęt komputerowy
4. Wspieranie działalności kółek zainteresowań i organizacji młodzieżowych w szkołach
5. Wspieranie autorskich programów nauczania
6. Prowadzenie szkoleń w zakresie procedur tworzenia projektów infrastrukturalnych i pozyskiwania środków pomocowych

Cel: Wychowanie młodego pokolenia w poszanowaniu wartości

1. Wspieranie działalności organizacji młodzieżowych
2. Organizowanie udziału młodzieży w uroczystościach narodowych, gminnych i religijnych
3. Szeroka działalność profilaktyczna wśród młodzieży przeciwdziałająca patologiom społecznym.
4. Udział młodzieży w działalności społecznej, gospodarczej i charytatywnej gminy
5. Zagospodarowanie czasu wolnego dzieci i młodzieży – stałe formy zajęć pozalekcyjnych
6. Zorganizowanie cyklu stałych imprez mobilizujących młodzież do aktywnej rywalizacji

Komentarz

Podstawowym celem władz lokalnych w zakresie oświaty jest zapewnienie dzieciom i młodzieży odpowiedniego poziomu kształcenia i właściwych warunków zdobywania wiedzy. Reforma oświaty obowiązująca od 1 września 1999 roku stawia jednak nowe wyzwania przed lokalną społecznością. W najbliższym czasie konieczna jest budowa Publicznego Gimnazjum w Tyczynie wraz z pełnym otoczeniem dydaktycznym i sportowym. Gimnazjum będzie przyjmować młodzież z terenu całej gminy.

Sieć szkół podstawowych wymaga ciągłych nakładów. Doposażenia i remontów wymagać będą również pozostałe szkoły gminy. W celu zwiększenia szans edukacyjnych miejscowej młodzieży potrzebne jest doposażenie szkół w pomoce naukowe, stałe modernizowanie posiadanego sprzętu komputerowego i zwiększenie nacisku na naukę języków obcych. Dobrze rozbudowana i doposażona sieć szkół, z wysokim poziomem kształcenia, to oferta dla obecnych i przyszłych mieszkańców gminy.

Gmina powinna dalej uczestniczyć w rozwoju WSSG, której istnienie mieszkańcy oceniają bardzo pozytywnie. Oprócz wymiernych efektów, jakie szkoła daje społeczeństwu: miejsca pracy, zapotrzebowanie na nocleg, korzystanie z lokalnych punktów gastronomicznych, pojawiają się niewymierne efekty: ranga miasta – siedziby wyższej uczelni, łatwiejszy dostęp do studiowania, mniejsze koszty utrzymania.

Duży nacisk ze strony gminy powinien skierowany zostać na rozwój dzieci i młodzieży, na wypełnienie ich czasu wolnego. Wychowanie nie powinno ograniczać się jedynie do godzin lekcyjnych. Dobrze wyposażone szkoły otwarte powinny być również w godzinach popołudniowych. Stałe formy zajęć pozalekcyjnych, lokalne rozgrywki sportowe, kółka zainteresowań, konkursy itp. powinny wypełniać wolny czas i równocześnie mobilizować do aktywnej rywalizacji.

OBSZAR 3

ROLNICTWO I OBSZARY WIEJSKIE

Cele

- 1. Zwiększenie wysokości dochodów z gospodarstw rolnych*
- 2. Rozwój gospodarczo-usługowy i infrastrukturalny obszarów wiejskich*
- 3. Tworzenie i promocja możliwości uzyskiwania przez rolników dochodów z działalności pozarolniczej*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Zwiększenie wysokości dochodów z gospodarstw rolnych

1. Podnoszenie kwalifikacji rolników
2. Poszukiwanie rynków zbytu płodów rolnych przez bezpośredni kontakt z odbiorcą oraz przez grupy producenckie, spółdzielnie, współpracę z giełdą rolno-towarową
3. Specjalizacja produkcji rolnej
4. Podnoszenie jakości produkowanej żywności
5. Współdziałanie w dziedzinie rolnictwa z innymi gminami

Cel: Rozwój gospodarczo-usługowy i infrastrukturalny obszarów wiejskich

1. Tworzenie prostych form przetwórstwa (małego rynku wspierającego rozwój lokalny)
2. Tworzenie warunków do rozwoju zakładów usług okołorolniczych
3. Zagospodarowanie gruntów marginalnych dla zwiększania lesistości
4. Tworzenie enklaw ochrony przyrody dla turystyki pieszej
5. Tworzenie możliwości produkcji i promowania czystych produktów rolnych

Cel: Tworzenie i promocja możliwości uzyskiwania przez rolników dochodów z działalności pozarolniczej

1. Tworzenie miejsc pracy dla ludności odchodzącej od pracy w rolnictwie
2. Propagowanie i wspieranie działalności pozarolniczej w gospodarstwach rolnych
3. Poprawa infrastruktury obszarów wiejskich
4. Włączenie się gminy do realizacji rządowych i wojewódzkich programów rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich

Komentarz

Polityka rolna gminy powinna prowadzić do zwiększania dochodowości z gospodarstw rolnych. Aby zracjonalizować produkcję rolną, konieczne jest przeprowadzenie następujących zmian: struktury obszarowej gospodarstw, rodzaju prowadzonej produkcji, specjalizacji i koncentracji produkcji. Gospodarstwa rolne powinny zwiększać areal kosztem ich liczby. Część nieużytków i gruntów rolnych powinna zostać przekwalifikowana na działki budowlane. Gmina z racji swego położenia nie będzie w przyszłości jedynie gminą rolniczą. Małe obszarowo działki rolne nie będą w stanie zapewnić utrzymania rolnikom, mogą one jedynie częściowo zaspokajać potrzeby ich właścicieli, którzy muszą poszukiwać innych, pozarolniczych źródeł utrzymania.

Największą jednak barierą rozwoju rolnictwa jest brak popytu. Samodzielni rolnicy nie mogą wpływać na zmiany rynku, nie posiadają również odpowiedniego kapitału, aby aktywnie pozyskiwać nowe rynki zbytu. Formą współdziałania rolników adekwatną do naszych warunków może być tworzenie i promowanie grup producentów jednolitych partii towarów. Zapewnianie skupu przez umowy kontraktacyjne ułatwiać będzie zbyt. Dowolne zrzeszanie się rolników zapewni ich lepszą chęć do współpracy i współdziałania. Wyłonić powinno też silniejsze gospodarstwa, zdolne powiększać swój areal i ukierunkowywać produkcję.

Elementem rozwoju powinna być funkcjonująca od lat na terenie Tyczyna Gminna Spółdzielnia. Należy wykorzystać tradycję, doświadczenie, kadre i bazę, którą posiada ta instytucja. Przekształcenia w rolnictwie to proces długotrwały, ale najtrudniej będzie zmienić mentalność rolników.

Do wypełnienia części zadań realizacyjnych służyć będzie między innymi program „Sami sobie”, obejmujący organizację produkcji, skupu i sprzedaży produktów z gmin „Dolina Strugu”.

OBSZAR 4 DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA

Cele

- 1. Zwiększenie ilości miejsc pracy*
- 2. Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości i usług*
- 3. Przekwalifikowanie bezrobotnych*
- 4. Ukierunkowanie aktywności gospodarczej gminy*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Zwiększenie ilości miejsc pracy

1. Wspieranie przedsiębiorstw zwiększających zatrudnienie i tworzących nowe miejsca pracy
2. Prowadzenie polityki podatkowej pobudzającej rozwój przedsiębiorczości i usług

Cel: Tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości i usług

1. Wyznaczenie nowych terenów przeznaczonych pod produkcję i usługi
2. Reklama miejsc możliwych do zagospodarowania na działalność gospodarczą
3. Współpraca z organizacjami zrzeszającymi producentów i usługodawców

Cel: Przekwalifikowanie bezrobotnych

1. Stworzenie formy organizacyjnej wspierającej przedsiębiorczość, np. inkubatora przedsiębiorczości
2. Wspieranie szkół organizujących kursy i szkolenia dla bezrobotnych przy wykorzystaniu bazy lokalowej i sprzętowej

Cel: Ukierunkowanie aktywności gospodarczej gminy

1. Sporządzenie indeksu działających na terenie gminy firm
2. Pomoc w tworzeniu organizacji zrzeszającej przedsiębiorców z terenu gminy
3. Wspieranie powstających firm usługowych i handlu hurtowego

Komentarz

Przekształcenia i zmiany w rolnictwie nie powinny pociągać za sobą wzrostu bezrobocia. Bezrobotnymi w gminie są głównie ludzie młodzi, nie posiadający gospodarstw rolnych. Do nich to przede wszystkim powinny zostać skierowane oferty pomocy w przekwalifikowaniu oraz rozpoczynaniu prowadzenia działalności na własny rachunek. Rozwój przedsiębiorczości nie może mieć charakteru niezaplanowanego, należy wyznaczać miejsca przeznaczone na rozwój gospodarczy. Pomocne może tu być zorganizowanie formy Inkubatora Przedsiębiorczości, np. na terenach i w budynkach należących do gminy. Początkujący przedsiębiorcy mogliby skorzystać tu zarówno z porad ekonomiczno-prawnych, jak i z oferowanych ulg podatkowych.

Planowane ukierunkowanie rozwoju gospodarczego będzie wymagać analizy firm działających na rynku oraz pomocy z organizowaniu związków zrzeszających przedsiębiorców w celu wzmocnienia ich pozycji.

Wszelka planowana działalność produkcyjna powinna spełniać wymogi ekologiczne. Zanieczyszczone środowisko naturalne zmniejszać będzie bowiem atrakcyjność osiedleńczą gminy i negatywnie wpływać na produkty rolne.

Przy wykorzystaniu bazy szkolnej można organizować system szkoleń dla dorosłych. Możliwość doskonalenia zawodowego na terenie miejsca zamieszkania to zarówno ciągle ulepszanie już nabytych umiejętności jak również zdobycie nowych kwalifikacji. Posiadana baza szkolna umożliwi prowadzenie szkoleń.

Tworzenie systemu przekwalifikowania i doskonalenia zawodowego zmierzać ma do ograniczenia niekorzystnego zjawiska bezrobocia. Jest to szczególnie ważne ze względu na strukturę bezrobocia – najliczniej reprezentowane są osoby z wykształceniem podstawowym i zawodowym. Jedną z przyczyn takiego zjawiska jest niemożność podjęcia dalszej nauki w systemie wieczorowym bądź zaocznym. Władze gminy winny położyć więc duży nacisk na proces reedukacji, który przygotowuje osoby bezrobotne lub kwalifikujące się do zwolnień do konkurowania na rynku pracy.

OBSZAR 5 EKOLOGIA

Cele

1. *Ochrona i rozwój środowiska przyrodniczego*
2. *Podnoszenie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Ochrona i rozwój środowiska przyrodniczego

1. Budowa kanalizacji sanitarnych i przydomowych oczyszczalni ścieków
2. Segregacja odpadów
3. Współpraca z innymi gminami w celu utylizacji odpadów stałych
4. Likwidacja „dzikich wysypisk”
5. Ustanowienie i ochrona pomników przyrody
6. Zwiększenie zalesienia gminy (pomoc w zdobyciu materiału szkółkarskiego)
7. Opracowanie planów ze wskazaniem kompleksów rolnych wraz z aktualną klasyfikacją gruntów rolnych (studium glebowo-klimatycznego)

Cel: Podnoszenie świadomości ekologicznej wśród mieszkańców

1. Tworzenie parków wiejskich
2. Prowadzenie edukacji ekologicznej wśród mieszkańców gminy
3. Organizowanie imprez propagujących ochronę środowiska
4. Organizowanie konkursu na wzorcową miejscowość i gospodarstwo

Komentarz

Sprawną realizacją działań przewidzianych w obszarze infrastruktury technicznej powinna doprowadzić do realizacji wielu celów zawartych w tym obszarze. Dbanie o najbliższe otoczenie to obowiązek każdego mieszkańca. Edukacja ekologiczna prowadzona już od najmłodszych lat będzie w przyszłości procentować nowoczesnym, właściwym podejściem do otaczającego świata. Gmina musi wspomagać ten proces, organizując system selektywnej zbiórki odpadów oraz regularnego ich odbioru i wywozu. Do decyzji władz gminy należeć będzie wybór finansowania i organizacji tego procesu. System nakładanych i egzekwowanych kar będzie wspomagał proces likwidacji dzikich wysypisk śmieci.

W tym obszarze zdecydowanej uwagi wymagają wszelkie formy współdziałania z gminami sąsiednimi przy wspólnym rozwiązywaniu problemów. Zapoczątkowana już współpraca zarówno z miastem Rzeszowem, jak i gminami w ramach Towarzystwa „Dolina Strugu” wymaga stałej troski i uwagi ze strony władz.

OBSZAR 6

KULTURA, SPORT I TURYSTYKA

Cele

- 1. Ochrona tradycji, zwyczajów i obrzędów regionalnych*
- 2. Dostępność bazy kulturalnej, sportowej i rekreacyjno-turystycznej*
- 3. Zachowanie i renowacja zabytków*
- 4. Podniesienie walorów estetyczno-architektonicznych gminy i ich popularyzacja*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Ochrona tradycji, zwyczajów i obrzędów regionalnych

1. Wspieranie działalności zespołów ludowych
2. Podtrzymywanie historycznej świadomości mieszkańców gminy
3. Współpraca z sąsiednimi gminami w dziedzinie kultury, sportu i turystyki

Cel: Dostępność bazy kulturalnej, sportowej i rekreacyjno-turystycznej

1. Dostępność do wyremontowanych domów kultury
2. Renowacja i przebudowa stadionu sportowego, budowa nowych boisk sportowych
3. Rozwój sieci usługowej, gastronomicznej i lokalowej
4. Budowa parkingów przy obiektach rekreacyjno-sportowych i szkolnych
5. Udostępnienie sal sportowych przy szkołach dla mieszkańców gminy
6. Budowa boisk sportowych w każdej miejscowości gminy
7. Rozbudowa księgozbioru w bibliotekach gminnych
8. Stworzenie Centrum Informacji o Gminie na bazie Miejskiej i Gminnej Biblioteki Publicznej

Cel: Zachowanie i renowacja zabytków

1. Remont Zespołu Pałacowo-Parkowego w Tyczynie

Cel: Podniesienie walorów estetyczno-architektonicznych gminy i ich popularyzacja

1. Opracowanie projektu czystości wód w rzekach i potokach
2. Prowadzenie cyklicznych konkursów na wzorcowe miejscowości i gospodarstwa
3. Przyjęcie znormalizowanych zasad rozwiązań budownictwa mieszkaniowego propagowanego w gminie
4. Podniesienie walorów estetycznych rynku Tyczyna przez renowację plantów i architektury budynków
5. Wyznaczanie i urządzenie tras turystycznych i ścieżek rowerowych na terenie gminy wraz z oznaczeniem obiektów kultury materialnej
6. Powiązanie tras turystycznych z terenami sąsiednich gmin
7. Wydzielenie terenów szczególnie przystosowanych do rozwoju turystyki – wykorzystanie bliskości Rzeszowa i korzystnych warunków terenowych
8. Wyjście gminy z ofertą turystyczną na zewnątrz
9. Promocja gminy

Komentarz

Wzrastający poziom życia mieszkańców gminy, napływ nowych mieszkańców będzie wymuszał konieczność zapewnienia możliwości spędzenia wolnego czasu. Szeroka oferta sportowo-kulturalna powinna przyciągać również ludzi spoza gminy. Wykorzystanie naturalnych walorów, ukształtowania terenu, istniejących zabytków kultury materialnej oraz rozpropagowanie ich połączone powinno być z aktywną promocją gminy.

W kierunku rozwoju bazy noclegowej powinno się próbować wykorzystać nadwyżkę pomieszczeń w szkołach. Zorganizowanie schroniska młodzieżowego z miejscami noclegowymi nie będzie wymagać dużych nakładów finansowych.

Ofertę turystyczną gminy należy powiązać z ofertą gmin sąsiednich.

OBSZAR 7 MIESZKALNICTWO

Cele

- 1. Rozwój budownictwa mieszkaniowego*
- 2. Wspieranie różnych form organizacyjnych budownictwa*
- 3. Uwzględnianie metropolitalnych funkcji rozwojowych Rzeszowa w planowaniu osiedli mieszkaniowych w gminie*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Rozwój budownictwa mieszkaniowego

1. Wprowadzenie w planach przestrzennych gminy nowych terenów budowlanych
2. Uzbrajanie nowych terenów w infrastrukturę techniczną

Cel: Wspieranie różnych form organizacyjnych budownictwa

1. Tworzenie nowych form budownictwa mieszkaniowego: Towarzystwa Budownictwa Społecznego i inne
2. Pomoc w uzyskiwaniu dokumentów potrzebnych do rozpoczęcia budowy
3. Zorganizowanie biura obsługi inwestora – pomoc w zdobyciu dokumentów

Cel: Uwzględnianie metropolitalnych funkcji rozwojowych Rzeszowa w planowaniu osiedli mieszkaniowych w gminie

1. Udostępnianie uzbrojonych terenów pod budownictwo
2. Projektowanie uzbrojenia terenów gminy Tyczyn w infrastrukturę powiązaną z sieciami miejskimi Rzeszowa

Komentarz

Postępujący proces aglomeracji Rzeszowa będzie powodował wzrost zainteresowania osiedlaniem się na terenach okolicznych gmin. Zjawisko przenoszenia się ludności miasta na wieś wyraźnie zwiększa się w ostatnich latach. Bezpośrednie sąsiedztwo Rzeszowa, ograniczone zasoby jego terenów budowlanych oraz wysokie ceny, dogodny dojazd i połączenia komunikacyjne przemawiają za poszukiwaniem działek na terenie gminy Tyczyn. Ludzie chcą pracować w mieście, ale mieszkać na wsi. Gmina powinna starać się w pełni wykorzystywać te tendencje, oferując uzbrojone działki budowlane z zaplanowaną zabudową i otoczeniem – drogi, infrastruktura sieciowa. Wrażenie chaosu budowlanego powinno być niwelowane przez planowy rozwój, przygotowanie odpowiednich warunków zabudowy i egzekwowanie ich realizacji. Przy zabudowie należy wykorzystywać naturalne walory ukształtowania terenu. Wzorce architektoniczne (sugerowane przez gminę) powinny komponować się z otoczeniem. Działki budowlane powinny mieć określoną minimalną powierzchnię, tak aby zabudowa nie była zbyt skumulowana, oraz być otoczone zielenią.

Uporządkowania wymagają również budynki gospodarcze i obejścia, często bardzo zaniedbane przez użytkowników – mieszkańców gminy. Należy podnosić walory estetyczne i krajobrazowe gminy. Ogłaszanie różnego rodzaju konkursów promujących estetyczne, kolorowe podwórka powinno zachęcać do korzystnych zmian otoczenia.

Skróceniu powinna ulec droga administracyjna przy uzyskiwaniu wszelkich pozwoleń i dokumentacji. Gmina powinna również wspierać inicjatywy społeczne umożliwiające budowę mieszkania osobom mniej zamożnym. Na uwagę zasługuje tu idea Towarzystw Budownictwa Społecznego, ruchu, który może być pomocny w zdobyciu własnego mieszkania.

OBSZAR 8

ZDROWIE, ŻYCIE, BEZPIECZEŃSTWO

Cele

1. *Lepszy dostęp mieszkańców do specjalistycznej opieki medycznej*
2. *Poprawa stanu zdrowia dzieci i młodzieży*
3. *Przeciwdziałanie patologiom społecznym*
4. *Rozwój opieki nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i rodzinami wielodzietnymi*
5. *Wzrost bezpieczeństwa*
6. *Poprawa ochrony mieszkańców przed klęskami żywiołowymi*

ZADANIA REALIZACYJNE

Cel: Lepszy dostęp mieszkańców do specjalistycznej opieki medycznej

1. Pomoc w utworzeniu zakładu specjalistycznej opieki medycznej
2. Umocnienie i rozszerzenie działalności Laboratorium Analitycznego w Tyczynie
3. Poszerzenie obszaru działania i oferowanych usług punktu rehabilitacyjnego
4. Organizowanie badań profilaktycznych dla mieszkańców

Cel: Poprawa stanu zdrowia dzieci i młodzieży

1. Organizowanie stałych przeglądów stanu zdrowia dzieci i młodzieży w szkołach
2. Organizowanie opieki stomatologicznej w szkołach

Cel: Przeciwdziałanie patologiom społecznym

1. Stworzenie wieloletniego planu walki z alkoholizmem i narkomanią
2. Prowadzenie działań profilaktycznych

Cel: Rozwój opieki nad osobami starszymi, niepełnosprawnymi i rodzinami wielodzietnymi

1. Wspieranie i rozszerzanie działań stacji „Caritas”
2. Zapewnienie przez Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej opieki potrzebującym
3. Przystosowanie architektury gminnej do potrzeb osób niepełnosprawnych (ulice, chodniki, obiekty użyteczności publicznej)

Cel: Wzrost bezpieczeństwa

1. Budowa infrastruktury zwiększającej bezpieczeństwo mieszkańców: chodniki, oświetlenie ulic, oznakowanie miejsc niebezpiecznych
2. Utworzenie Międzygminnego Komisariatu Policji w Tyczynie

Cel: Ochrona mieszkańców przed klęskami żywiołowymi

1. Uregulowanie rzeki Strug, kanałów zalewowych i przydrożnych rowów odwadniających teren w celu ochrony przeciwpowodziowej
2. Stworzenie specjalistycznych jednostek OSP (powódzie, pożary, wichury)
3. Dopuszaenie Obrony Cywilnej w nowoczesny sprzęt

Komentarz

Zadania planowane do realizacji w tym obszarze dotyczą przede wszystkim samych mieszkańców. Specjalistyczna opieka zdrowotna na terenie gminy oraz wczesne diagnozowanie w wyniku badań profilaktycznych ułatwi mieszkańcom rozwiązywanie problemów zdrowotnych. Działający punkt rehabilitacyjny oraz Laboratorium Analityczne to jednostki, które należy utrzymać, co wymaga wsparcia ze strony Gminy.

Wzrastające zagrożenie patologiami łatwiej jest niwelować, prowadząc wczesną politykę przeciwdziałania. Mimo rozwoju gospodarczego zawsze będzie pozostawać grupa osób potrzebujących pomocy i wsparcia materialnego. Odpowiednia współpraca działających ośrodków na terenie gminy powinna w pełni zabezpieczać potrzeby.

Ankietowani przez WSSG w Tyczynie mieszkańcy gminy uważają ją za bezpieczną. Gmina prowadzić będzie starania o rozszerzenie działalności Komisariatu i utworzenie Międzygminnego Komisariatu Policji w Tyczynie.

Dobrze rozwinięta sieć OSP, zrzeszająca mieszkańców, wymaga stałego doposażania w sprzęt ratowniczy, znacznie usprawniający pracę i szybkość reagowania na istniejące zagrożenia związane z wypadkami i klęskami żywiołowymi.

3. ZARZĄDZANIE I MONITORING STRATEGII

Strategia gminy jest warunkiem koniecznym rozwoju danej jednostki terytorialnej. Sam dokument nie jest jednak receptą na sukces. Aby strategia mogła przynieść zaplanowane efekty, konieczne jest sukcesywne jej wdrażanie, czuwanie nad jej realizacją i kontrolowanie jej przebiegu, co wymaga spełnienia trzech postulatów: partnerstwa, planowania i kierowania.

Partnerstwo

Właściwy proces wdrażania strategii wymaga połączenia wysiłków wielu instytucji, organizacji i osób, podobnie jak miało to miejsce w procesie jej budowania. Przedkładana strategia jest „własnością” społeczności lokalnej – dla niej przede wszystkim była tworzona. Udział lokalnych liderów i lokalnej społeczności będzie czynnikiem wspierającym procesy implementacyjne. Zasadnicza odpowiedzialność w tej kwestii spoczywa jednak na Urzędzie Gminy i Miasta – organie powołanym, między innymi, do realizacji polityki rozwojowej. Niezwykle istotne jest partnerstwo ponadlokalne, które winno wyrażać się udziałem samorządów gmin sąsiednich oraz instytucji powiatowych i wojewódzkich.

Zadania do realizacji w „Strategii rozwoju gminy i miasta Tyczyn” są adekwatne do zadań przewidzianych w ustawie o samorządzie terytorialnym. Ze względu na zasięg oddziaływania dzielą się na dwie grupy rodzajowe:

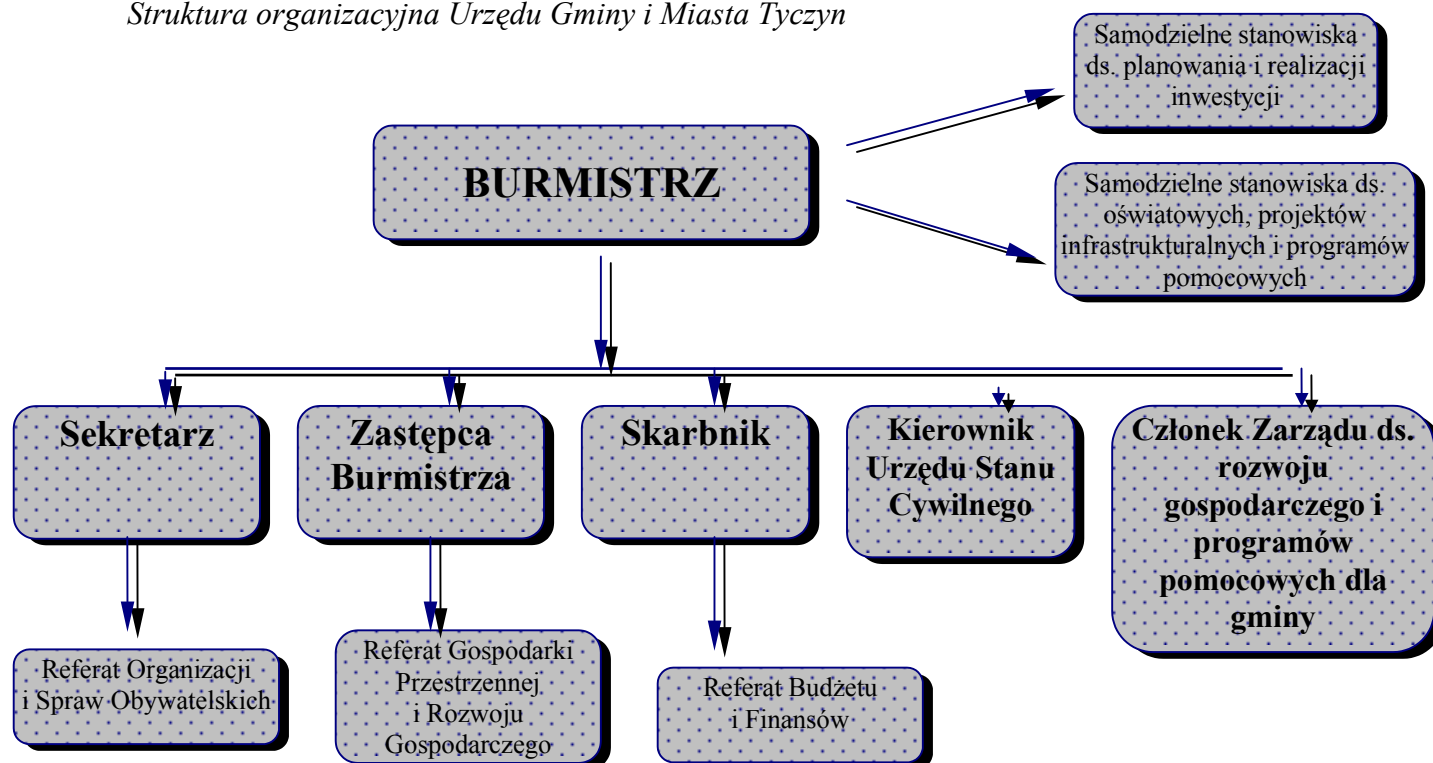
- **gminne** – mieszczące się w kompetencji gminy
- **ponadgminne** – wychodzące poza ustawowe kompetencje gminy, możliwe do realizacji przy współudziale gmin sąsiednich, równocześnie wymagające zaangażowania władz regionalnych

Taki rozkład zadań strategicznych sprzyja określeniu partnerów realizacyjnych. W pierwszej grupie zadań autorzy sugerują, aby odpowiedzialność spoczywała głównie na władzach gminy i miasta Tyczyn na zasadach współpracy doraźnej pomiędzy określonymi służbami. Zadania gminne powinny być wdrażane przy wykorzystaniu środków budżetowych i pozyskanych środków pozabudżetowych. Druga grupa wymaga pomocy gmin sąsiednich oraz zaangażowania władz regionalnych i legalizowania partnerstwa w ramach możliwych uregulowań prawnych. Mowa tu o powoływaniu związków gminnych i ponadgminnych, co ułatwiłoby zarządzanie finansami określonych projektów. Ułatwieniem w tej sytuacji będzie fakt funkcjonowania Tyczyna w dwóch związkach gmin.

Planowanie

Rozbudowana struktura organizacyjna sprzyja realizacji zadań z wielu dziedzin życia społeczno-gospodarczego, w tym również zadań strategicznych. Koordynacja podejmowanych działań pozostaje w kompetencjach Zarządu Gminy i Miasta. Zarząd i Burmistrz będą je wykonywać przy pomocy Urzędu Gminy i Miasta (jak wynika z uregulowań ustawowych), pracownicy nie mają bowiem samoistnych kompetencji, prace wykonują w imieniu i z upoważnienia Zarządu.

Struktura organizacyjna Urzędu Gminy i Miasta Tyczyn

Wydaje się celowe, aby realizacją przedsięwzięć w obszarach INFRASTRUKTURA TECHNICZNA, ROLNICTWO I OBSZARY WIEJSKIE, DZIAŁALNOŚĆ GOSPODARCZA, EKOLOGIA oraz MIESZKALNICTWO zajął się Referat **Gospodarki Przestrzennej i Rozwoju Gospodarczego** przy pomocy samodzielnego stanowiska ds. oświatowych, projektów infrastrukturalnych i programów pomocowych oraz Samodzielnego Stanowiska ds. planowania i realizacji inwestycji. Zadania w obszarze SZKOLNICTWO winny pozostawać w kompetencjach stanowiska ds. oświatowych, projektów infrastrukturalnych i programów pomocowych. Zadania z obszarów KULTURA, SPORT I TURYSTYKA oraz ZDROWIE, ŻYCIE, BEZPIECZEŃSTWO koordynować mogliby pracownicy Referatu **Organizacji i Spraw Obywatelskich**.

Planowaniu powinien podlegać, już w momencie przyjęcia, proces monitoringu strategii. Polega on na obserwacji realizacji strategii. Prawidłowo prowadzony umożliwia stwierdzenie, czy strategia jest właściwie realizowana oraz czy założenia, na których ją oparto, nie uległy zmianie. Pozwala poza tym sprawnie i elastycznie reagować na wszelkie zmiany mogące wpłynąć na procesy wykonawcze. Efektywny monitoring musi spełniać określone wymagania. Najważniejsze z nich to:

- oparcie procesów monitoringu na klarownych kryteriach, które pozwalają na obiektywną ocenę przebiegu procesu realizacji strategii i zastosowanych instrumentów rozwoju;
- dostarczanie podstaw do podejmowania decyzji zarówno w kwestiach bieżących, jak i strategicznych.

Istotną rolę w procesie monitoringu odgrywać będą referaty i stanowiska odpowiedzialne za obszarowe grupy zadań – zespoły zadaniowe.

Konieczne jest również rejestrowanie, analiza i aktualizacja kluczowych przesłanek rozwoju, która zapewni możliwości elastycznego reagowania na zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne. Mogą one bowiem spowodować konieczność modyfikacji celów przyjętych w strategii oraz wymuszać zmianę sposobów ich realizacji. Proces ten powinien

być prowadzony przez powołaną w tym celu Komisję ds. Strategii.

Dla skutecznego prowadzenia monitoringu potrzebne jest gromadzenie i analizowanie odpowiednich informacji związanych z przyjętymi założeniami, parametrami oraz uwarunkowaniami rozwoju. Są to np.: trendy rozwojowe, współczynniki ekonomiczne czy struktura wydatków i inwestycji. W tym celu konieczne jest stworzenie sprawnie działającego banku informacji, który zapewni sprawny przepływ informacji pomiędzy wszystkimi referatami czuwającymi nad wdrażaniem strategii. Omawiana baza danych powinna być zaopatrzona w skuteczny system zbierania i aktualizacji zgromadzonych danych. Pożądane więc jest stworzenie jednolitego, standardowego systemu ich pozyskiwania i przetwarzania, który umożliwiłby wykreowanie obiektywnego źródła informacji na temat przebiegu procesu wdrażania strategii. System taki powinien opierać się na przedkładanym „Raporcie o stanie gminy i miasta Tyczyn”, w którym w cyklach np. rocznych aktualizowane byłyby wizualne narzędzia statystyczne (tabele, wykresy, rysunki).

Kierowanie

W przypadku strategii dla gminy i miasta kluczową postacią w procesie jej realizacji i monitoringu jest Burmistrz. Kierując bieżącą działalnością jednostki, ma on bowiem największy wpływ zarówno na sam proces opracowywania strategii, jej wdrażania, jak również oceny jej realizacji. Do najważniejszych zadań Burmistrza w zakresie zarządzania i monitoringu powinny należeć:

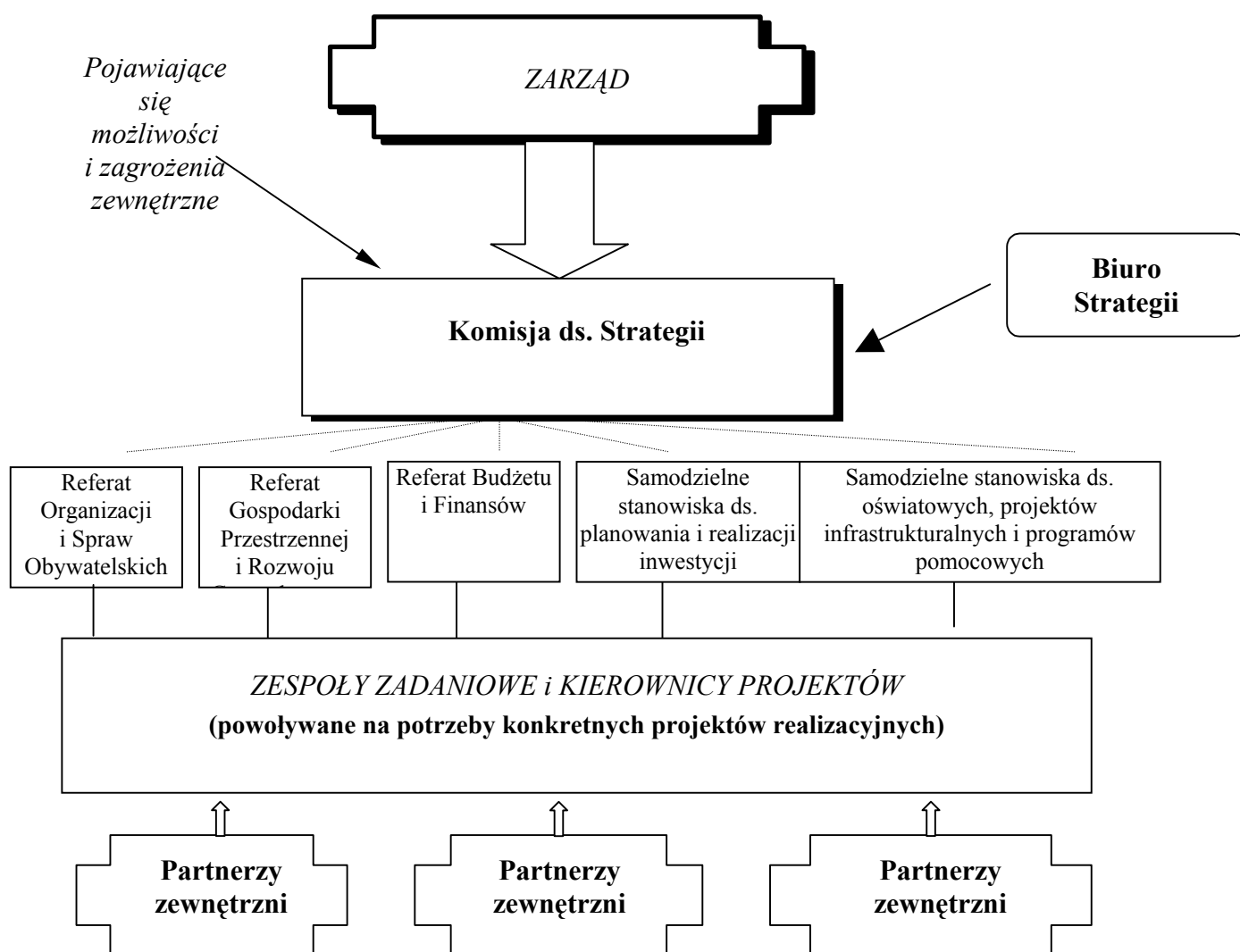
- bezpośredni nadzór nad wdrażaniem strategii
- przewodniczenie Komisji ds. Strategii

Ważną rolę w procesach wdrożeniowych strategii odgrywać powinna Komisja ds. Strategii. Istotne jest, aby w skład tego organu wchodziły osoby i instytucje zaangażowane uprzednio w prace nad strategią oraz osoby bezpośrednio zaangażowane w realizację zadań wyznaczonych w strategii – pracownicy wymienionych wyżej referatów. Chodzi o to, aby byli to ludzie dobrze zorientowani w istniejących realiach, mający jednocześnie bezpośredni wpływ na procesy gospodarcze i społeczne zachodzące w gminie. Członków komisji mianowałby Zarząd Gminy i Miasta na wniosek Burmistrza, który byłby równocześnie jej przewodniczącym.

Główne zadania Komisji polegałyby na:

- bieżącej analizie stanu realizacji strategii
- obserwacji uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych wpływających lub mogących wpłynąć na realizację strategii
- prowadzeniu banku informacji
- obsłudze administracyjnej i logistycznej
- wypracowaniu kryteriów oceny stanu realizacji strategii
- opiniowaniu stosownych umów partnerskich

Struktura zarządzania strategią winna zostać poszerzona o zespół zadaniowy zajmujący się ogólną koordynacją prac, przekazywaniem informacji o procesach monitoringu. Celowe byłoby wyłonienie specjalnej komórki powołanej do obsługi strategii, równocześnie pełniącej funkcje Biura Strategii.

Wdrażanie „Strategii gminy i miasta Tyczyn” jest procesem otwartym, który na każdym etapie podlega weryfikacji i aktualizacji. Opierać powinno się na wyłonionych w ramach struktury organizacyjnej Urzędu Gminy i Miasta zespołach zadaniowych i kierownictwie projektów. Pozwala to na koncentrowanie się na konkretnym przedsięwzięciu, a tym samym zwiększa efektywność. Kierownicy projektów to osoby merytorycznie związane z obszarami strategicznymi i zadaniami realizacyjnymi, członkowie Komisji ds. Strategii.

Zarządzanie strategią powinno opierać się również na szeroko pojętym partnerstwie. Na poziomie zadań gminnych byłaby to współpraca doraźna pomiędzy Komisją ds. Strategii, Biurem Strategii i zespołami zadaniowymi. Na poziomie ponadgminnym współpraca wychodzić musi poza „mury” Urzędu, co w praktyce oznacza zaangażowanie władz gmin sąsiednich i regionalnych, banków, instytucji okołobiznesowych i wszystkich zainteresowanych lepszą przyszłością gminy. Strategię opracowano metodą społeczną, w taki też sposób winna być wdrażana.

4. ZWIĄZKI ZE STRATEGIAMI

Zadania, funkcje i kompetencje jednostek samorządu terytorialnego regulują odpowiednie ustawy. Sposób ich realizacji, cele i priorytety każda jednostka określa sama. Ma to wyraz w podejmowanych decyzjach i uchwałach. Przygotowując jednak strategię, należy uwzględnić ogólne priorytety i kierunki rozwoju.

Strategia rozwoju powiatu rzeszowskiego

„Strategia rozwoju powiatu rzeszowskiego” na lata 2000-2006 została uchwalona w listopadzie 1999 roku.

Gminy nie są hierarchicznie podporządkowane powiatom, ale powiaty z założenia powinny koncentrować i koordynować działania gmin w zakresie zadań, których nie mogą one realizować samodzielnie. Dlatego strategię powiatów i gmin powinny być ze sobą powiązane i uzupełniać się wzajemnie. Główne kierunki rozwoju gmin powinny być odzwierciedlane w strategii powiatu. Z reguły powiaty skupiają gminy o podobnym charakterze. Sytuacja powiatu rzeszowskiego jest pod tym względem nietypowa, ponieważ w jego składzie znajdują się gminy o bardzo odmiennej specyfice, np. Tyczyn, Krasne, Głogów Młp., aspirujące do miana zaplecza usługowo-budowlanego Rzeszowa, już dziś mocno powiązane z tym miastem oraz gminy typowo rolnicze jak Kamień czy Hyżne.

W tej sytuacji stworzenie spójnej, kompleksowej strategii rozwoju powiatu oraz powiązanych z nią strategii gminnych jest szczególnie ważne dla prawidłowego rozwoju powiatu.

W trakcie opracowywania strategii powiatu rzeszowskiego wyznaczono następujące obszary strategiczne:

1. Aktywizacja terenów wiejskich (Zadanie priorytetowe: Wspieranie i promocja produktów lokalnych, przedsięwzięć gospodarczych i możliwości inwestowania na terenie powiatu);
2. Infrastruktura techniczna (Zadanie priorytetowe: Poprawa infrastruktury drogowej);
3. Edukacja szkolna i przekwalifikowanie dorosłych (Zadanie priorytetowe: Wspieranie rozwoju szkół ponadgimnazjalnych w otoczeniu obszarów wiejskich);
4. Bezrobocie (Zadanie priorytetowe: Tworzenie centrów kształcenia zawodowego dorosłych i przekwalifikowania);
5. Opieka zdrowotna i pomoc społeczna (Zadanie priorytetowe: Pomoc rodzinie i tworzenie ośrodków opiekuńczych);
6. Bezpieczeństwo publiczne (Zadanie priorytetowe: Poprawa stanu infrastruktury przeciwpowodziowej);

Cele i zadania określone w „Strategii rozwoju miasta i gminy Tyczyn” są zgodne z postulowanymi kierunkami rozwoju powiatu. Podobnie jak społeczność powiatu, również społeczność Tyczyna planuje koncentrować swe wysiłki m.in. na aktywizacji terenów wiejskich, rozwoju edukacji, poprawie stanu dróg, rozwoju infrastruktury technicznej i poprawie warunków życia mieszkańców.

Podsumowując, należy podkreślić, że planowane kierunki i cele rozwojowe miasta i gminy Tyczyn są zgodne z planowanymi kierunkami rozwoju powiatu i uzupełniają je w logiczny sposób.

Strategia rozwoju województwa podkarpackiego

Przygotowanie strategii było pierwszoplanowym zadaniem samorządu województwa. Strategia województwa to koncepcja systemowego działania na rzecz jego rozwoju, określająca także sposoby realizacji zaplanowanych działań. 1 stycznia 1999 r. pojawiło się samorządowe województwo, z własnym majątkiem i budżetem, ukonstytuował się gospodarz województwa – samorząd, którego zadaniem jest stworzenie wizji rozwoju. Dla jej realizacji potrzebna jest polityka regionalna, której podstawą będzie strategia.

W „Strategii rozwoju województwa podkarpackiego” województwo zostało podzielone na 5 obszarów polityki rozwoju regionalnego. Podział taki wynikał ze specyfiki obszarów tworzących te subregiony. Wymagają one zróżnicowanej interwencji władz publicznych, a co za tym idzie odmiennego wsparcia finansowego. Powiat rzeszowski, a wraz z nim gmina i miasto Tyczyn, znalazł się w subregionie środkowym, scharakteryzowanym jako przemysłowo-rolniczy.

Pola strategiczne, stanowiąc oś strategii, obejmują sześć zasadniczych obszarów aktywności społecznej i gospodarczej, wokół której będzie kształtował się rozwój naszego województwa. Są to:

- obszary wiejskie
- przedsiębiorczość
- infrastruktura
- kapitał ludzki
- turystyka, kultura i ochrona przyrody
- współpraca międzynarodowa

W przedstawionych polach przyjęto następujące priorytety rozwoju:

- wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz modernizacja strukturalna rolnictwa
- tworzenie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości i wzrostu konkurencyjności jako podstawa rozwoju gospodarczego i przeciwdziałania bezrobociu, rozwój sektora MŚP
- modernizacja podstawowego układu komunikacyjnego województwa oraz rozwój infrastruktury technicznej w zakresie gospodarki wodnej i ochrony środowiska
- stworzenie ogólnodostępnego systemu edukacji dla młodzieży i dorosłych, dostosowanie go do potrzeb i oczekiwań regionu
- rozwój zmierzający do podniesienia konkurencyjności oferty turystycznej opartej na dziedzictwie kulturowym i walorach przyrodniczych i krajobrazowych regionu
- rozwój współpracy gospodarczej z Ukrainą, Słowacją oraz współpracy międzynarodowej z regionami innych krajów.

Narodowy plan rozwoju na lata 2000-2006

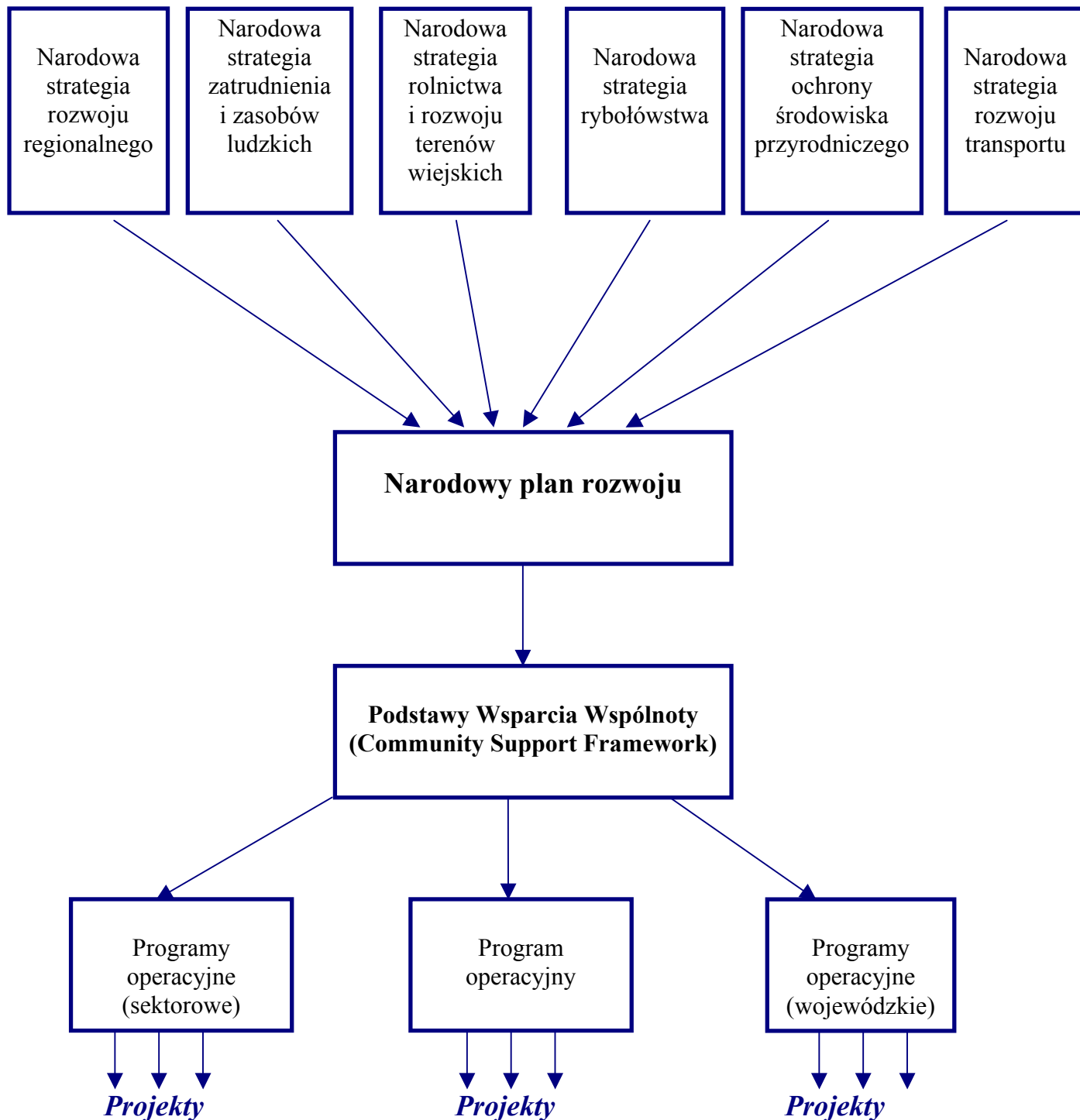
Reforma administracyjna państwa i proces integracji europejskiej spowodowały jakościową zmianę sytuacji w zakresie programowania rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce. W styczniu 1999 roku, równoległe z reformą administracyjną kraju, zostały uruchomione prace nad sześcioma sektorowymi strategiami: „Narodową strategią zatrudnienia i zasobów ludzkich”, „Narodową strategią rolnictwa i rozwoju terenów wiejskich”, „Narodową strategią rybołówstwa”, „Narodową strategią ochrony środowiska przyrodniczego”, „Narodową strategią transportu” oraz „Narodową strategią rozwoju regionalnego”.

Tych sześć współzależnych strategii będzie podstawą przygotowania przez Ministerstwo Gospodarki „Narodowego planu rozwoju” zawierającego średniookresową strategię rozwoju społeczno-ekonomicznego kraju, która będzie uwzględniała przekroje regionalne w układzie wojewódzkim.

Przygotowanie „Narodowego planu rozwoju” umożliwi wynegocjowanie z Komisją Europejską „Podstaw Wsparcia Wspólnoty” (*Community Support Framework - CSF*), dokumentu zawierającego założenia finansowania rozwoju regionalnego Polski w wieloletnim horyzoncie czasowym po osiągnięciu członkostwa w Unii Europejskiej. Jest to bardzo istotny dokument, ponieważ tylko znajdujące się w nim zadania będą mogły być dofinansowane z funduszy UE.

W październiku 1999 r. został przygotowany „Wstępny narodowy plan rozwoju 2000-2002”, którego zadaniem jest rozpoznanie największych różnic rozwojowych pomiędzy Polską a Wspólnotą i określenie na tej podstawie najważniejszych priorytetów rozwoju w dziedzinie spójności społeczno-gospodarczej w okresie przedakcesyjnym. Celem generalnym działań strukturalnych w horyzoncie średnioterminowym, które będą współfinansowane w latach 2000-2002 z zasobów funduszy przedakcesyjnych, jest tworzenie podstaw dla wzmocnienia konkurencyjności polskiej gospodarki i poprawa jakości poziomu życia w perspektywie akcesji do Unii Europejskiej. Cele cząstkowe obejmują natomiast zmniejszenie energo- i materiałochłonności gospodarki, poprawę stanu i ochronę środowiska przyrodniczego, modernizację i rozbudowę bazy infrastrukturalnej i technologicznej, wzrost innowacyjności, restrukturyzację rolnictwa i rozwój terenów wiejskich, rozwój małych i średnich przedsiębiorstw, wzmocnienie bazy ekonomicznej regionów, wzrost zatrudnienia i poziomu wykształcenia ludności, prowadzenie działań osłonowych dla regionów opóźnionych gospodarczo oraz przeżywających trudności gospodarcze związane z przebiegiem procesu restrukturyzacji.

SCHEMAT PROGRAMOWANIA ROZWOJU REGIONALNEGO W STANDARDACH UNII EUROPEJSKIEJ

Ministerstwo Gospodarki w wyniku wstępnych negocjacji z Unią Europejską określiło

w założeniach do „Narodowego planu rozwoju” następujące priorytety obowiązujące w ramach programu PHARE 2000:

- Pomoc techniczna dla programowania, monitorowania i wdrażania polityki regionalnej
- Wsparcie dla instytucji promocji i rozwoju
- Rozwój zasobów ludzkich
- Restrukturyzacja obszarów przemysłowych, dywersyfikacja bazy produkcyjnej i przemysłowej
- Wspomaganie transferu technologii
- Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich
- Rewitalizacja bazy ekonomicznej małych miast
- Wsparcie endogenicznego potencjału rozwojowego regionów – rozwój infrastruktury ponadlokalnej
- Rozwój funkcji metropolitalnych wybranych miast
- Rozwój turystyki
- Współpraca przygraniczna

Przyjęte w „Strategii rozwoju gminy i miasta Tyczyn” obszary strategiczne i wynikające z nich cele zgodne są z założeniami polityki rozwojowej województwa oraz ramami programu PHARE 2000. Oznacza to, że przyjmując „Strategię...”, gmina może liczyć na wsparcie finansowe zarówno władz wojewódzkich, jak i instytucji zarządzających funduszami Unii Europejskiej.

5. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA STRATEGII

„Strategia rozwoju gminy i miasta Tyczyn” w przedkładanej formie ma być podstawą do tworzenia bardziej szczegółowych planów i projektów realizacji poszczególnych celów i kierunków działań. Ich przygotowanie wymaga wstępnego oszacowania kosztów realizacji strategii oraz możliwości jej finansowania.

Koszty realizacji strategii

Zależność pomiędzy horyzontem czasowym a stopniem szczegółowości analizy finansowej jest odwrotnie proporcjonalna. Szacunek kosztów jest znacznie bardziej prawdopodobny w przypadku zadań krótkookresowych i średniookresowych niż w przypadku zadań długookresowych. Problemem jest również wycena rodzajowa działań strategicznych. Najłatwiej przewidzieć jest i poddać procesom kosztorysowania tzw. inwestycje „twarde”, dotyczące elementów infrastruktury technicznej, komunalnej, drogowej. Projekty techniczne wymienionych inwestycji przygotowuje się z pewnym wyprzedzeniem czasowym. Podają one konkretne sumy pieniężne. Pozostałe zadania wspierające rozwój gminy i miasta można tylko próbować określać, stosując metodologię ekspertów unijnych programów pomocowych. W omawianej metodologii przyjmuje się, iż działania wspierające rozwój, tzw. „miękkie” (połączone z planowanymi inwestycjami), typu szkolenia, spotkania i konferencje, przygotowywanie programów i projektów, działania medialne i wiele innych stanowią 30% zaplanowanych inwestycji „twardych”.

Tabela 42. Przedsięwzięcia inwestycyjne planowane do realizacji w latach 2000-2003 na terenie gminy Tyczyn

Infrastruktura techniczna

Nazwa zadania	Termin realizacji
Modernizacja istniejących dróg w każdej miejscowości	corocznie
Budowa drogi Tyczyn-Hermanowa Kamieniec-Czerwonki Kielnarowskie	2001-2003
Budowa oświetlenia dróg powiatowych i wojewódzkich	2000-2001
Budowa oświetlenia dróg gminnych	corocznie
Budowa parkingów	corocznie
Budowa kanalizacji sanitarnej w:	
Tyczynie	2000-2001
Budziwoju	2000-2003
Matysówce	2000-2002
Hermanowej	2001-2003
Kielnarowej	2002-2004
Borku Starym	2002-2005
Budowa oczyszczalni ścieków	2002-2003
Budowa wodociągów	
Hermanowa III	2000-2001
Matysówka	
Borek Stary	
Budowa gazociągu w Kielnarowej	2000-2002
Modernizacja i rozbudowa wodociągów i kanalizacji	corocznie

Szkolnictwo

Nazwa zadania	Termin realizacji
Budowa Publicznego Gimnazjum w Tyczynie	2000-2003
Budowa sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej w Białej	2000-2002
Remont Szkoły Podstawowej w Hermanowej	2000-2001
Budowa sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej w Budziwoju	2001-2003
Remont szkół podstawowych i ich wyposażenie	corocznie

Ekologia

Nazwa zadania	Termin realizacji
Zamiana kotłowni węglowych na gazowe w szkołach, domach ludowych i innych obiektach użyteczności publicznej na terenie gminy	2000-2002
Tworzenie parków wiejskich	corocznie

Kultura, sport i turystyka

Nazwa zadania	Termin realizacji
Remonty domów ludowych w Kielnarowej, Białej, Budziwoju	do 2003
Modernizacja stadionu w Tyczynie	2000-2001
Dokończenie budowy stadionów w Hermanowej i Budziwoju	2000-2001
Budowa boiska sportowego „speedrower” w Białej	2000-2001
Modernizacja boisk sportowych w Kielnarowej i Borku Starym	2000-2001
Współdziałanie w remoncie Zespołu pałacowo-parkowego w Tyczynie	corocznie
Budowa pływalni w Tyczynie	Do 2005
Przebudowa plant w Tyczynie	Do 2002

Mieszkalnictwo

Nazwa zadania	Termin realizacji
Budowa mieszkań przez Towarzystwo Budownictwa Społecznego	Od 2001
Remonty budynków komunalnych	corocznie

Zdrowie, życie, bezpieczeństwo

Nazwa zadania	Termin realizacji
Budowa Ośrodka Zdrowia w Borku Starym z doprowadzeniem wodociągu	2000-2001
Rozbudowa Przychodni Rejonowej w Tyczynie	2000-2002
Likwidacja barier dla niepełnosprawnych	corocznie
Regulacja rzeki Strug	corocznie

Możliwości finansowania strategii

Niezależnie od działalności organizacyjnej realizacja zadań wynikających ze strategii wymagać będzie wyasygnowania odpowiednich środków finansowych. Zakłada się, iż ich źródłem będą:

- środki własne budżetowe na realizację zadań własnych pozyskane w wyniku prowadzenia przez Zarząd Gminy i Miasta aktywnej polityki finansowej i podatkowej, zgodnie z zasadą koncentracji środków finansowych i ograniczania liczby realizowanych inwestycji
- zaciągane przez Zarząd Gminy i Miasta kredyty bankowe na realizację określonych celów i inwestycji
- subwencje i dotacje z budżetu państwa
- dotacje i fundusze celowe rządowych i pozarządowych programów pomocowych, instytucji wspomagających rozwój przedsiębiorczości i infrastruktury technicznej oraz ochrony środowiska
- zyski z działalności statutowej i gospodarczej
- składki i zbiórki publiczne i finansowane ze środków ludności
- odsetki z kont i rachunków bankowych
- inne środki przewidziane prawem.

Realizacja celów i zadań zawartych w niniejszej „Strategii....” będzie finansowana częściowo, w miarę możliwości, ze środków budżetu gminy i miasta, które będą przeznaczone na określone dziedziny działalności społeczno-gospodarczej jednostki i zadania wg decyzji samorządu. Jednocześnie samorząd będzie musiał podjąć bardzo aktywne starania na rzecz pozyskania środków finansowych z zewnątrz, w tym subwencji, dotacji z budżetu państwa, środków z agencji, fundacji i funduszy działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa, ochrony środowiska oraz pobudzania przedsiębiorczości i rozwoju małych i średnich firm prywatnych. Jest to szczególnie ważne, gdyż jednostka dotychczas korzystała z pomocy tych instytucji w niewielkim zakresie.

Plan pozyskiwania środków finansowych przewidzianych do realizacji zadań strategicznych z uwzględnieniem rodzajów źródeł finansowania winien znaleźć odbicie w opracowanych projektach zabezpieczenia finansowego realizacji zadań strategicznych.

Budżet miasta i gminy

Wydatki inwestycyjne, majątkowe ponoszone przez Tyczyn w ostatnich kilku latach kształtują się na średnim poziomie. Najwięcej inwestycji przeznaczono na budynki i budowle. W latach 1996 gmina inwestowała głównie ze środków własnych i budżetowych, w latach następnych środki te uzupełniano dodatkowo z funduszy pomocowych i kredytów bankowych.

Tabela 43. Dochody i wydatki budżetu gminy w latach 1996-1998

Lata	Dochody ogółem w tys. zł	Wydatki w tys. zł		
		ogółem	w tym inwestycyjne	% inwestycyjnych w ogółem
1996	9984,3	10858,3	4116,7	37,9
1997	12146,2	12433,8	4146,2	33,3
1998	13970,0	14803,4	5224,3	35,3

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów 1999

Tabela 44. Struktura procentowa źródeł finansowania w latach 1996-1998

Lata	Inwestycje ogółem	Źródła finansowania %			
		środki własne	środki budżetowe	kredyty i pożyczki krajowe	inne źródła
1996	4717,6	55,7	34,8	0,0	7,0
1997	4761,2	64,1	3,2	11,8	20,9
1998	5524,6	35,4	12,6	19,3	24,7

Źródło: Urząd Statystyczny Rzeszów 1999

Analizując publiczne (gminne) środki pieniężne z punktu widzenia możliwości ich wykorzystania do finansowania działań określanych w „Strategii rozwoju miasta i gminy Tyczyn”, należy zdawać sobie sprawę, że tylko niewielka część funduszy publicznych może być przeznaczana na ich pokrycie.

Możliwości inwestycyjne Tyczyna oraz planowane do realizacji zadania wskazują, że należy poszukiwać innych, pozabudżetowych źródeł finansowania inwestycji. Mogą to być zarówno zewnętrzne kredyty komercyjne, jak i pożyczki oferowane przez banki. Dodatkowym, ważnym źródłem mogą być programy pomocowe.

Programy pomocowe Unii Europejskiej

Ważnym narzędziem finansowania kierunków działań przewidzianych w strategii będzie zwiększający się dostęp do unijnych środków pomocy strukturalnej w kontekście integracji z Unią Europejską. Dostępność tej formy pomocy została zarysowana przez Komisję Europejską w trzech fazach:

1. Pierwsza - rok 1999 - kontynuacja dotychczasowych mechanizmów
2. Od roku 2000 - nowe przedakcesyjne instrumenty pomocy strukturalnej
3. Po akcesji - pełnoprawne korzystanie z Funduszy Strukturalnych i Funduszu Spójności w latach 2000-2006, dla krajów kandydujących rezerwuje się ok. 45 mld EURO.

Z punktu widzenia obszarów i celów strategicznych gminy i miasta Tyczyn najistotniejsze wydaje się wykorzystanie kilku programów przedakcesyjnej pomocy strukturalnej zaliczanych do grupy drugiej. Najważniejsze z nich to:

1. **Program Phare**, zmodyfikowany, środki będą mogły być przeznaczone na finansowanie zadań stanowiących niezbędne fragmenty zintegrowanych programów rekonstrukcji gospodarczej lub rozwoju regionalnego z zakresu:
 - ochrony środowiska
 - transportu
 - rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich.
2. **Specjalny Program Pomocy Przedakcesyjnej dla Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich - SAPARD**, wsparcie ma być udzielane na wdrażanie unijnych rozwiązań w zakresie wspólnej polityki rolnej oraz rozwiązywanie specyficznych problemów sektora rolnego, w szczególności finansowane mogą być:
 - inwestycje rolniczych holdingów
 - poprawa przetwórstwa i marketingu w rolnictwie i rybołówstwie
 - rozwój działalności tworzącej alternatywne źródła dochodów
 - pomoc dla gospodarstw rolnych

- tworzenie grup producenckich
 - ochrona i konserwacja dziedzictwa obszarów wiejskich
 - parcelacja i poprawa jakości gruntów
 - poprawa szkolenia zawodowego
 - rozwój i poprawa infrastruktury w obszarach wiejskich
 - pomoc techniczna.
3. **Przedakcesyjny Instrument Strukturalny ISPA**, program ma szczególnie wspierać wprowadzenie unijnych rozwiązań w dziedzinie ochrony środowiska mających zapewnić zrównoważony rozwój oraz tworzenie transeuropejskich sieci transportowych.
- Po roku 2000 znaczenia nabierać zacznie polityka spójności Unii Europejskiej oraz główne instrumenty tej polityki – kolejne fundusze strukturalne oraz fundusze spójności.
4. **Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego**, mający wspomagać regiony słabiej rozwinięte w zakresie:
- infrastruktury transportowej, energetycznej i telekomunikacyjnej
 - ochrony środowiska
 - edukacji i zdrowia
 - inwestycji produkcyjnych
 - usług dla małej przedsiębiorczości i rozwoju lokalnego.
5. **Europejski Fundusz Socjalny**, wspomagający zatrudnienie, pomoc w zakresie szkolenia i naboru pracowników.
6. **Europejski Fundusz Ukierunkowania i Gwarancji Rolnych**, wspomagający krajowe systemy wspierania rolnictwa i regionów wiejskich.
7. **Fundusz Spójności**, który pomóc ma krajom o niższym od przeciętnego w Unii poziomie rozwoju w dostosowaniu ich gospodarki do wymogów Unii Monetarnej. Środki będą przeznaczane na kapitałochłonne inwestycje infrastrukturalne w transporcie i ochronie środowiska. W powiązaniu z tymi celami dofinansowywane będą w szczególności następujące przedsięwzięcia:
- inwestycje produkcyjne tworzące miejsca pracy
 - usługi na rzecz małych firm (doradztwo, kapitał inicjatywny, inżynieria finansowa, transfer technologii, marketing, certyfikacja itp.) wzmacniających potencjał rozwoju regionalnego i lokalnego oraz dywersyfikujących aktywność gospodarczą
 - podstawowa infrastruktura gospodarcza (transport, telekomunikacja, energetyka, odpady i kanalizacja, rekultywacja terenu, parki przemysłowe)
 - badania (B+R) i innowacje technologiczne
 - infrastruktura edukacyjna i zdrowotna, usługi szkoleniowe
 - poprawa przetwórstwa i marketingu produktów rolnych i rybołówstwa, modernizacja usług handlowych, kwalifikacja i ochrona jakości lokalnej produkcji rolnej i wytwórstwa rzemieślniczego, dywersyfikacja działalności gospodarczej na obszarach wiejskich (przede wszystkim poprzez turystykę)
 - ochrona środowiska i dziedzictwa natury
 - konserwacja zabytków i rozwój zasobów kultury
 - rewitalizacja depresyjnych obszarów miejskich

- współpraca ponadnarodowa, wymiana doświadczeń, tworzenie sieci współpracy i koordynacji
- promocja zatrudnienia młodych ludzi, bezrobotnych lub zagrożonych bezrobociem i społecznym wykluczeniem poprzez pośrednictwo pracy oraz szkolenie (szkolenie podstawowe, szkolenie umiejętności życiowych, przekwalifikowanie, szkolenie instruktorów, analityków i pracowników administracyjnych dla służb pracy), zapewnianie równych szans dla kobiet i mężczyzn
- rozwijanie nowych umiejętności zawodowych wynikających z potrzeb rynku pracy, dostosowanie do tego organizacji szkolenia i rekrutacji personelu.

Dodatkową formę pomocy strukturalnej oferują programy określane mianem **Inicjatyw Wspólnotowych**. W przyszłości mają być uruchomione trzy programy tego typu w zakresie przygranicznej, ponadnarodowej i międzyregionalnej współpracy gospodarczej stymulującej rozwój, obszarów wiejskich oraz ponadnarodowej współpracy na rzecz zwalczania dyskryminacji i nierówności w dostępie do zatrudnienia.

8. Zintegrowany System Zarządzania i Kontroli IACS

Aby polskie rolnictwo mogło skorzystać z dopłat dla rolnictwa ze środków UE, Polska musi stworzyć system zapewniający skuteczną realizację płatności Wspólnej Polityki Rolnej. System ten będzie składał się z następujących elementów:

- alfanumeryczny system identyfikacji działek użytkowanych rolniczo
- alfanumeryczny system identyfikacji i ewidencji zwierząt
- skomputeryzowana baza danych pracująca w systemie
- baza danych wniosków o płatności
- zintegrowany system kontroli przedmiotowo-finansowej.

Zbudowanie numerycznej bazy danych zawierającej ww. informacje planuje się do końca 2002 roku. Systemem objęty będzie cały kraj, województwo podkarpackie uczestniczy w projekcie pilotażowym jako jedno z pierwszych.

Spis tabel

TABELA 1. PODZIAŁ ADMINISTRACYJNY GMINY TYCZYN	12
TABELA 2. GMINA I MIASTO TYCZYN - PODSTAWOWE DANE STATYSTYCZNE (STAN Z 31.12.1998).....	17
TABELA 3. PODSTAWOWE DANE O GMINIE NA TLE POWIATU RZESZOWSKIEGO ZIEMSKIEGO (STAN 31.12.1998)	17
TABELA 4. ŚREDNIA GĘSTOŚĆ ZALUDNIENIA DLA POSZCZEGÓLNYCH MIEJSCOWOŚCI GMINY.....	20
TABELA 5. LICZBA MIESZKAŃCÓW GMINY NA PRZESTRZENI 1993-1999.....	21
TABELA 6. RUCH NATURALNY LUDNOŚCI W 1998 ROKU NA TLE INNYCH GMIN POWIATU RZESZOWSKIEGO	22
TABELA 7. RUCH NATURALNY LUDNOŚCI MIASTA I GMINY W LATACH 1996-1999	23
TABELA 8. MIGRACJE LUDNOŚCI POWIATU RZESZOWSKIEGO W 1998 ROKU	24
TABELA 9. ZAMELDOWANIA I WYMELDOWANIA LUDNOŚCI W GMINIE W LATACH 1996-1999.....	24
TABELA 10. PRACUJĄCY* W GOSPODARCE NARODOWEJ WEDŁUG SEKCJI EKD W 1998 ROKU	25
TABELA 11. LICZBA ZATRUDNIONYCH WG KLASYFIKACJI EKD OGÓŁEM W GMINIE W LATACH 1994-1998.....	26
TABELA 12. PEŁNOZATRUDNIENI* (JEDNOSTKI PRACY) W INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTWACH ROLNYCH	27
TABELA 13. STRUKTURA WIEKOWA BEZROBOTNYCH.....	28
TABELA 14. STRUKTURA BEZROBOTNYCH WG CZASU POZOSTAWANIA BEZ PRACY	29
TABELA 15. STRUKTURA BEZROBOTNYCH WG STAŻU PRACY	29
TABELA 16. STRUKTURA WYKSZTAŁCENIA BEZROBOTNYCH	30
TABELA 17. LICZBA ZAREJESTROWANYCH BEZROBOTNYCH W LATACH 1995-1999	31
TABELA 18. LICZBA UCZNIÓW W POSZCZEGÓLNYCH SZKOŁACH MIASTA I GMINY (31.12.1999 R.)	33
TABELA 19. ZASOBY MIESZKANIOWE ZAMIESZKANE W 1998 ROKU.....	36
TABELA 20. LICZBA MIESZKAŃ ODDANYCH DO UŻYTKU W LATACH 1996-1999.....	37
TABELA 21. OŚRODKI ZDROWIA, APTEKI ORAZ ZAKŁADY STACJONARNE POMOCY SPOŁECZNEJ W 1998 R.	38
TABELA 22. PRACOWNICY MEDYCZNI SŁUŻBY ZDROWIA NA TLE INNYCH GMIN POWIATU	39
TABELA 23. JEDNOSTKI ORGANIZACYJNE ZAREJESTROWANE W SYSTEMIE REGON WG FORM WŁASNOŚCI	42
TABELA 24. PODMIOTY ZAREJESTROWANE W SYSTEMIE REGON - POWIAT RZESZOWSKI ZIEMSKI.....	44
TABELA 25. NOWO REJESTROWANE PODMIOTY GOSPODARCZE W LATACH 1994-1999.....	44
TABELA 26. LIKWIDOWANE PODMIOTY GOSPODARCZE W LATACH 1994-1999	45
TABELA 27. DYNAMIKA PRZYROSTU GOSPODARCZYCH OGÓŁEM W LATACH 1994 - 1998	45
TABELA 28. POWIERZCHNIA GRUNTÓW ORNYCH W POSZCZEGÓLNYCH KLASACH ZIEMI.....	46
TABELA 29. ŚREDNIA POWIERZCHNIA INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW ROLNYCH WEDŁUG RODZAJÓW UŻYTKÓW NA TLE POWIATU.....	47
TABELA 30. SYSTEMATYKA INDYWIDUALNYCH GOSPODARSTW (BEZ DZIAŁEK ROLNYCH) WG POWIERZCHNI UŻYTKÓW	48
TABELA 31. LICZBA GOSPODARSTW ROLNYCH NA TERENIE MIASTA I GMINY TYCZYN (STAN Z 31.12.1999 R.).....	48
TABELA 32. STRUKTURA POWIERZCHNI GRUNTÓW WG WŁASNOŚCI (W HA).....	49
TABELA 33. STRUKTURA UŻYTKOWANIA TERENÓW GMINY.....	49
TABELA 34. STRUKTURA UŻYTKOWANIA TERENÓW WEDŁUG MIEJSCOWOŚCI.....	49
TABELA 35. POWIERZCHNIA PODSTAWOWYCH UPRAW.....	49
TABELA 36. ZWIERZĘTA GOSPODARSKIE W GMINIE TYCZYN	50
TABELA 37. SIĘĆ DRÓG MIASTA I GMINY TYCZYN	52
TABELA 38. ABONENCI TELEFONICZNI W GMINIE TYCZYN (STAN W DNIU 31.03.2000)	55
TABELA 39. SIĘĆ WODNO-KANALIZACYJNA NA TLE POWIATU.....	57
TABELA 40. ODBIORCY GAZU ZIEMNEGO NA TERENIE GMINY TYCZYN W ROKU 1999	58
TABELA 41. BIBLIOTEKI NA TERENIE MIASTA I GMINY	62
TABELA 42. PRZEDSIĘWZIĘCIA INWESTYCYJNE PLANOWANE DO REALIZACJI W LATACH 2000-2003 NA TERENIE GMINY TYCZYN	95
TABELA 43. DOCHODY I WYDATKI BUDŻETU GMINY W LATACH 1996-1998.....	97
TABELA 44. STRUKTURA PROCENTOWA ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA W LATACH 1996-1998	98

Załącznik 1. Lista zabytków

Spis zabytków architektury i budownictwa posiadających rejestr Państwowej Służby Ochrony Zabytków

Borek Stary

Zespół klasztorny oo. Dominikanów - kościół pw. Wniebowzięcia NMP, mur., 1684-1726

Hermanowa

Zespół rządcówki:

- rządcówka, mur., XVII w.
- kapliczka, mur., XVIII w.

Kielnarowa

Rządcówka, mur., XVIII/XIX w.

Tyczyn

Zespół kościelny

- kościół parafialny pw. św. Katarzyny i św. Trójcy, mur., 1466,1631-1638
- dzwonnica I, mur., przed 1747 r.
- dzwonnica II, mur., przed 1747 r.
- wikarówka, mur., przed 1768 r.
- ogrodzenie kościoła i cmentarza, mur., 2 poł. XVIII w.
- bramka I w ogrodzeniu, mur., 2 poł. XVIII w.
- bramka II w ogrodzeniu, mur., 2 poł. XVIII w.

ul. Mickiewicza 10

Zespół kościelny i plebania, mur., 2 poł. XVIII w.

- ogrodzenie plebani, mur., 2 poł. XVIII w.
- brama wjazdowa do plebani, mur., 2 poł. XVIII w.

ul. Strażacka 1

Siedziba Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, mur., 1875-1877

ul. Grunwaldzka 18

Zespół pałacowy - pałac, mur., 1862-1869

ul. Orkana 7

Zespół pałacowy - stajnie cugowe, mur., k. XIX w.

- spichlerz, mur., XVIII/XIX w.

ul. Kopernika 1

Dom, mur., po 1851

ul. Podwale 9

Dom, mur., k. XIX w.

Rynek 23

Dom, mur., 1912

Załącznik 2. Wykaz literatury

Przy opracowaniu dokumentu korzystano z następujących materiałów:

- Plan Strategiczny, opracowany w ramach projektu *Phare-FAPA P9312-08-01* „Wsparcie regionalnej polityki rolnej w południowo-wschodniej Polsce”
- Studium Uwarukowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta i Gminy Tyczyn
- *Materiały do strategii* - praca zbiorowa studentów Wyższej Szkoły Społeczno-Gospodarczej w Tyczynie opracowana przez dra A. Maliszewskiego
- Strategia Rozwoju Województwa Podkarpackiego
- Strategia Rozwoju Powiatu Rzeszowskiego
- Roczniki Statystyczne